సాధన మొనర్చుట భరతఖండమునందే గాక ఖండ
ఖండాంతరములందుఁ గూడ నత్యంత ప్రాచీన కాలము
నుండియుఁ బరిపాటిగ జరుగుచుండినట్లు కానవగును.
సింధునదీ ప్రాంతమునందలి హారప్పా, మొహెంజో
దారో మున్నగు ప్రదేశములలో భూగర్భపరిశోధన
లందు దొరకిన వస్తుజాలములు క్రీస్తు పూర్వము
కొన్ని వెలసంవత్సరముల నాఁటివై యుండునని పురా
తత్త్వశాస్త్రజ్ఞులు ప్రకటించినారు. వీనిలో శివ
లింగములుకూడఁ జేరియున్నవి. భరతఖండము
మాట యట్లుండ నత్యంత ప్రాచీనములగు శివలింగ
ములు, ఆశియా, ఆఫ్రికా, అమెరికా ఖండాంతర్గత-
దేశములలోఁ బెక్కుచోట్లఁ గానవచ్చుటచే శైవ
మతమీ దేశములందుఁ గూడ బూర్వము వ్యాప్తి
చెందియుండినట్లు కానవగును. భారతీయ వాఙ్మయ
ములో వేదములు, ఉపనిషత్తులు, స్మృతులు, పురాణ
ములు, శివాగమములు, శైవమత ప్రాచీనతను
బహుముఖములఁ జాటుచుండును. ఈమతమునందు
శివాగమములు కొన్నింటిలో స్థూలదృష్టితో
సామాన్యశైవము, మిశ్రశైవము, శుద్ధశైవము,
వీరశైవము అను చతుర్విభాగములును, మఱి
కొన్నింటిలో నింతకన్న వివరముగ సామాన్య
శైవము, పూర్వశైవము, మిశ్రశైవము, శుద్ధ

శైవము, శ్రౌతశైవము, మార్గశైవము, వీరశైవము, సామాన్యవీరశైవము, విశేషవీరశైవము, నిరాభార వీరశైవము అనెడి దశవిధాంతరభేదములు సుదాహృతములయి యుత్తరోత్తరముగ నవి యుత్తమ ఫలదాయకములని ప్రశంసింపఁబడినవి భస్మ, రుద్రాక్ష ధారణాదిచిహ్నములు శివభక్తులకు విహితమయినవి.

గురుదత్తమైనభస్మమును ధరించుట, ఎచ్చటఁ గాన్పించినను శివలింగమునకుఁ బ్రదక్షిణ ప్రణామము లాచరించి శివభక్తి గల్గియుండుట సామాన్య శైవలక్షణము. ఇందు నియమములంతగా లేవు. గురువువలన శివమంత్రోపదేశమును బొంది యా మంత్రమును జపించుచు గురుపాదతీర్థమును దన యన్నపానీయములతో మిళితమొనర్చి గ్రోలుట లేదా నందిముద్రాంకితుఁడై గురుపాదచిహ్నితమైన యిసుకతో స్వయముగ వాలుకాలింగమును నిర్మించికొని పూజించుచుఁ దత్తీర్థ నిర్మాల్యములను గుర్వాజ్ఞతో సేవించుట పూర్వశైవలక్షణము. శివ పారమ్యబుద్ధితో శివలింగమును మధ్యమందుంచి యాచుట్టును సౌర, కౌమార, శాక్తిక, గాణాపత్య, వైష్ణవవిగ్రహములుంచి యావరణదేవతాబుద్ధితో వానినిగూడ నానామంత్రములతో సమభావముతో నర్చించుట మిశ్రశైవము. స్మార్తబ్రాహ్మణుల

పంచాయతనపూజ యీసంప్రదాయమునకే చేరును. గురుదత్తమైనలింగమును బీఠమునఁగాని సింహాసనమునఁగాని స్థాపించి త్రికాలములందు భక్తితో నారాధించుట శుద్ధశైవము. ఆలింగము ప్రమాదవశమున దూషితమయినయెడలను, నష్టమయినయెడలను పంచాక్షరీమంత్రమును పలుమాఱు జపించి, ప్రాయశ్చిత్తము గావించికొని యాలింగమునుగాని గురుదత్తమైన మఱొక క్షేత్రలింగమునుగాని శుద్ధశైవసంప్రదాయమువారు పూజింప నగును. దేవాలయములందలి స్థావరలింగపూజనములకుఁ దత్ప్రతిష్ఠాదికములకు నేర్పడిన శివద్విజులీశుద్ధశైవమునకే శాఖాంతరమగు ఆదిశైవమునకుఁ జేరెదరని కొన్నియాగమములలోఁ జెప్పఁబడినది. గురుదత్తమయినలింగమును మూర్ధమునఁగాని, కంఠమునఁగాని ధరించి పూజాసమయమున హస్తతలముననుంచి యర్చించుట,నిత్య నైమిత్తిక శ్రౌత స్మార్త కర్మములఁగూడ నాచరించుట, సాధకుని ప్రాణావసానమునం దాతని నొకగడియసేపు భూస్థాపితమొనర్చి యాపిమ్మట దహనసంస్కారము గావించుట, ఆతనికి గురుఁడొసంగినలింగము నాతని సుతులుగాని సోదరులుగాని పూజించుట శ్రౌతశైవలక్షణము. కులాచార లోకాచారపూర్వకముగా నైమిత్తిక

కర్మము లాచరించుచు, గురుదత్తలింగమును భక్తి శ్రద్ధలతోఁ బూర్వోక్తస్థలముల దేహమునధరించి త్రికాలములందును గరపీఠమునందే యర్చించుట, సాధకుని ప్రాణావసానమం దాతని నా లింగము తోడనే కేవలము భూస్థాపితమొనర్చుట మార్గశైవ లక్షణము.

గురుఁడు హస్తమస్తకసంయోగమునఁ జిత్కళా న్యాసమొనరించి, ఆణవ, కార్మిక, మాయామలము లను వేధామను క్రియాత్మక త్రివిధదీక్షలచే దగ్ధ మొనర్చి, భౌతికశరీరమును లింగశరీరముగఁ జేసి ప్రసాదించిన యిష్టలింగమును స్థూలశరీరమునఁ గంఠ మునఁగాని శిరమునఁగాని భుజమునఁగాని వక్షమునఁ గాని ధరించుచు సూక్ష్మకారణశరీరముల నిక్షిప్త మయిన ప్రాణభావలింగములతో దాని కవినాభావ ముఁగ నైక్యానుసంధానము నలవరించుకొనుచు హస్తాంబుజపీఠమునం దుంచికొని యనన్యచిత్త ముతో నర్చించుట, ప్రణవసహితశైవపంచాక్షరీ మంత్రము వినా మఱి యేయితర మంత్రములను మననము చేయకుండుట, ఇష్టలింగార్చనకన్న భిన్నము లయిన కర్మములనెల్ల బరిహరించుట, శరీరమునుండి యిష్టలింగము ప్రమాదపతితమయినచో వెంటనే ప్రాణత్యాగ మొనరించుట, లింగైక్యమైనపుడు సాధ

కుని యిష్టలింగము నాతని హస్తాంబుజపీఠముననే యుంచి యర్చించి యాతనితో ఖనన మొనరించుట వీరశైవలక్షణము. ఈవీర వ్రతమును విశేషాచార నియమములతో నిర్వహించువారు విశేషవీర శైవులు. ఆజన్మము విరక్తులై (యతీశ్వరులు) సర్వోత్తమముగ నిర్వహించువారు నిరాభారులు. ఈవీర శైవులందఱకు చతురాశ్రమధర్మము లొక్కయెడనే కలది యను నర్థమిచ్చు "అత్యాశ్రమి" అను పదముగూడ వాచకముగానున్నది. ఏకేశ్వరోపాసనాత్మకమై సులభప్రక్రియతోనుత్తమోత్తమఫల ప్రదాయకమగు నీవీరవ్రతము కులాంగనాసదృశమనియుఁ దక్కినవి గణికాంగనాతుల్యములనియు ముముక్షువుల కిదియే ముఖ్యముగ వరణీయమనియుఁ జెప్పఁబడినది.

సద్యోజాత, వామదేవ, అఘోర, తత్పురుష, ఈశాన అను శివుని పంచవదనములనుండి యైదుగు రాచార్యు లుద్భవించి వేర్వేఱుయుగములలో వేర్వేఱునామములతో వ్యవహరించుచు, వలయు చోటులనెల్ల గగనయానమున విహరించుచు, ప్రపంచమం దంతట శైవమతోద్ధరణ మొనర్తురనియు వారే వీరశైవులకు గోత్రకర్తలనియు శైవాగమములలోఁ జెప్పఁబడినది. ఇట్లుద్భవించిన

కర్మము లాచరించుచు, గురుచరలింగములను భక్తి శ్రద్ధలతో బాహ్యవక్షస్థలముల దేహమునధరించి త్రికాలములందును గురుపీఠమునందే యర్పించుట, సాధకుని ప్రాణావసానమందు దాతని నాలింగము తోడనే కేవలము భూస్థాపితమొనర్చుట మార్గశైవ లక్షణము.

గురుఁడు హస్తమస్తకసంయోగపూర్వకముగ చిత్కళా న్యాసమొనరించి, ఆణవ, కార్మిక, మాయామలము లను వేధామను క్రియాత్మక త్రివిధదీక్షలచే దగ్ధ మొనర్చి, భౌతికశరీరమును లింగశరీరముగఁ జేసి ప్రసాదించిన యిష్టలింగమును స్థూలశరీరమునఁ గంఠ మునఁగాని శిరమునఁగాని భుజమునఁగాని వక్షమునఁ గాని ధరించుచు సూక్ష్మకారణశరీరముల నిహిత మయిన ప్రాణభావలింగములతో దాని కవినాభావ ముగ నైక్యానుసంధానము నలవరించుకొనుచు హస్తాంబుజపీఠమునం దుంచికొని యనన్యచిత్త ముతో నర్చించుట, ప్రణవసహితమైన పంచాక్షరీ మంత్రము వినా మఱే యితర మంత్రములను జపము చేయకుండుట, ఇష్టలింగార్పితకన్న భిన్నము లయిన కర్మములనెల్ల బరిహరించుట, శరీరమునుండి యిష్టలింగము ప్రమాదపతితమయిన వెంటనే ప్రాణత్యాగమొనరించుట, లింగైక్యమైనపుడు సాధ

తుని యిష్టలింగము నాతని హస్తాంబుజపీఠముననే యుంచి యర్చించి యాతనితో ఖననమొనరించుట వీరశైవలక్షణము. ఈవీరవ్రతమును విశేషాచార నియమములతో నిర్వహించువారు విశేషవీర శైవులు ఆజన్మము విరక్తులై (యతీశ్వరులు) సర్వో త్తమముగ నిర్వహించువారు నిరాభారులు ఈవీర శైవులందఱకు చతురాశ్రమధర్మము లొక్క యెడనే కలది యను నర్థమిచ్చు "అత్యాశ్రమి" అను పదముగూడ వాచకముగానున్నది. ఏకేశ్వరోపాస నాత్మకమై సులభప్రక్రియతో సుత్తమోత్తమఫల ప్రదాయకమగు నీవీరవ్రతము శిలాంగనాసదృశ మనియుం దక్కినవి గణికాంగనాతుల్యములనియు ముముక్షువుల కిదియే ముఖ్యముగ వరణీయమనియుం జెప్పంబడినది.

సద్యోజాత, వామదేవ, అఘోర, తత్పురుష, ఈశాన అను శివుని పంచవదనములనుండి యైదుగు రాచార్యు లుద్భవించి వేర్వేఱుయుగములలో వేర్వేఱునామములతో వ్యవహరించుచు, పలయు చోటులనెల్ల గగనయానముల విహరించుచు, ప్రపంచమం దంతట శైవమతోద్ధరణ మొనర్తు రనియు వారే వీరశైవులకు గోత్రకర్తలనియు శైవాగమములలోఁ జెప్పఁబడినది. ఇట్లుద్భవించిన

యాగోత్రకర్తల తొలినామములు వీర, నంది, భృంగి (భృంగిరిటి), వృష, స్కంద అనునవి వీరే కృతయుగమున ఏకాక్షర, ద్వ్యక్షర, త్ర్యక్షర, చతురక్షర, పంచాక్షరనామములతోను, త్రేతా యుగమున ఏకవక్త్ర, ద్వివక్త్ర, త్రివక్త్ర, చతుర్వక్త్ర, పంచవక్త్రనామములతోను, ద్వాపరమున రేణుక, దారుక, శంఖుకర్ణ (ఘంటాకర్ణ), ధేనుకర్ణ (గజకర్ణ), విశ్వకర్ణనామములతోను, కలియుగమున రేవణ, సిద్ధ, మరుళసిద్ధ, ఏకోరామ, పండితారాధ్య, విశ్వా రాధ్యనామములతోను వ్యవహరింతురు. ఈపంచా చార్యులసింహాసనము లిప్పటికిని వరుసగా రంభాపురి (బాలెహొన్నూరు, మైసూరురాష్ట్రము), ఉజ్జిని (బళ్ళారిమండలము), కేదారము (హిమాలయప్రదే శము), శ్రీశైలము (కర్నూలుజిల్లా), కాశీ అను క్షేత్రములందు నెలకొనియున్నవి

సదాచారము, శివాచారము, లింగాచారము, గణాచారము, భృత్యాచారము అనుపంచాచార ములును, భూతి, రుద్రాక్ష, గురు, మంత్ర, లింగ, జంగమ, పాదతీర్థప్రసాదములను,అష్టావరణములును వీరశైవులకు విహితములయి యున్నవి అందుచే వారిలో బురుషులతోపాటు సమానబాధ్యతలతో స్త్రీలకుఁగూడ లింగధారణాదికము విధింపఁబడియున్నది.

పుట్టిన శిశువునకుఁగూడ వెంటనే యాదీక్ష గావింపఁబడును. ఈకారణమున బ్రాహ్మణులలో స్త్రీల కసలే లేని ద్విజత్వము, పురుషులకైనను నుపనయనానంతరముగాని లభింపని ద్విజత్వము వీరశైవులకు స్త్రీపురుషవివక్షతలేక పుట్టుకనుండియుఁ బ్రాపించుటచే వా రాజన్మశుద్ధులు దీక్షితులునై యుందురు. వారికి లింగమే యజ్ఞోపవీతము. "యజ్ఞో వై విష్ణురితి శ్రుతేః యజ్ఞస్య విష్ణునామ్నః శిరస్య, ఉపసామీప్యే, విశేషేణ ఇతం ఆవృతం, యజ్ఞోపవీతం శివలింగమిత్యర్థః" "శివవిష్ణుమయం లింగం త్రిస్సూత్రం సనాతనం యజ్ఞోపవీతం పరమంపవిత్రం." "ఇష్టలింగ ప్రాణలింగ భావలింగాఖ్యానిగాని యస్య తత్సూత్రం మణిగణ సూత్రకల్పస్య వ్యాపకం త్రివృత్సూత్రం జ్యోతిర్మయం మహాలింగం" "సంసూచ్యతత్వాత్సకలైషు వస్తుష్వపి చ సంతతం సూచనాత్పరమేశస్య, లింగమితీరితమ్. "యదక్షరం పరం బ్రహ్మతత్సూత్రమితి ధారయేత్, ధారణాదస్య సూత్రస్య, నోచ్ఛిష్టం నాఽశుచిర్భవేత్" ఇత్యాది ప్రమాణములచే యజ్ఞోపవీతశబ్దముగూడ శివలింగవాచకమే యని వీరశైవుల వ్యవహారము. "లింగయజ్ఞోపవీతినే శివలాంఛన ధారకాయ." అని వీరశైవపంచాచార్యుల పూజామంత్రము లున్నో

షించుచుందురు. వీరశైవులు తమదీక్షాదిక శుభకర్మములందు దీ పంచాచార్యస్మారకములుగాఁ బంచకలశముల స్థాపించి పూజింతురు. “ఈశానస్సర్వవిద్యానామ్” అని పంచబ్రహ్మమంత్రములలోఁ జెప్పినట్లు సకలవిద్యాధీశుఁడగు శివునియానన పంచకమునుండి యుద్భవించిన యాచార్యపంచకముయొక్క సంతతి యగుటచే. దాము శివకులీనులమనియు, (ఈశ్వరకులజులు) అందుచేతను లింగధారణ దీక్షమూలమునను వేదాధ్యయనాదిక సమస్తాధికారములు తమకుఁగలవనియు వారిమతము. లింగాంగసామరస్యమే (శివజీవైక్యము) లక్ష్యముగాఁగల ముముక్షువులగుటచే, స్వర్గప్రాప్తిరూపక భోగములకేర్పడిన యజ్ఞయాగాదివైదికకర్మములఁ బరిహరించి, “అష్టావరణసంపన్నః, పంచాచారపరాయణః, వైదికం కర్మకుర్వీత, జ్ఞానైక ఫలసాధనమ్” అను శివాగమప్రమాణమునొప్పున జ్ఞానమోక్షైక సాధనమగు ఇష్టప్రాణభావలింగార్చనకర్మమును మాత్రమే యాచరించుచు నందు కవసరమైనంతవఱకే, పంచబ్రహ్మషడంగమంత్రములు, శతరుద్రీయము మున్నగు వైదికమంత్రముల నధ్యయనమొనరించి, వానితోడనే వారు శివపూజ గావింతురు. కావున నీవిధముగ వీరశైవులుగూడ వేదప్రామాణ్య మంగీ

కరించిన వైదికులేగాని యవైదికులు గారు. తక్కిన శైవాంతర్భాగములవలె వీరశైవముగూడ సవైదికమేగాని యవైదికము గాదు. "పవిత్రం తే వితతం బ్రహ్మణస్పతే ప్రభుర్గాత్రాణి పర్యేషి విశ్వతః, అతప్తతనుర్నతదామోఽశ్నుతే, శ్రితాస ఇద్వహన్తస్తత్సమాశత." "యాతేరుద్ర శివాతనూరఘోరాఽపాపకాశినీ। తయానస్తనువా శన్తమయా గిరిశన్తాభి చాకశీహి" "అయం మే హస్తోభగవాన్" "శిన్నమో బ్రహ్మణే ధారణం మేఅస్త్వనిరాకరణం ధారయితా భూయాసమ్" ఇత్యాది శ్రుతులు లింగధారణబోధకములే యని వీరశైవులు నిశ్చయింతురు. వీరశైవులు పాశముక్తులైన కర్మసంహారులనుటలోనిభావము వారు హింసాత్మకములయి, భోగైకసాధనములగు యజ్ఞయాగాదిరూపకకామ్యకర్మములకు విదూరులనుటయే గాని మఱొకటిగాదు. శివజీవైక్యసాధనవిముఖులై భోగపరాయణబుద్ధితోఁ గేవల మట్టిక్రతుకర్మాదికములొనరించుచు, బహుదేవతారాధనము గావించువారినే వ్రాటిమాలలు, (కర్మపాశబద్ధులు) కర్మచండాలురు నని బసవేశ్వరాదులు నిరసించినట్లు సోమనాథుఁ డుగ్గడించినాఁడు.

"చతుర్వర్ణానాం లింగముచ్యతే" అనెడియుప నిషత్ప్రమాణముచే నాలుగువర్ణముల వారికిఁ గూడ లింగధారణదీక్షనొంది శివజీవైక్యరూపక మైన మోక్షమును బడయుట కధికారము గలదు. గురుఁడు హస్తమస్తకసంయోగమున జిత్కళా న్యాసము గావించి, దీక్ష నొసంగి, భౌతికశరీరమును లింగశరీర మొనర్చినంతనే దీక్షితునకుఁ దొంటిజన్మము నశించి వేఱొకజన్మము సిద్ధించుననియు నందుచే గురు హస్తాంబుజమే యాతని జన్మస్థానమనియుఁ జెప్పఁ బడును. అందుచేతనే "గురుసోదర" జనితులను వ్యవహారముగూడ వీరి కేర్పడినది. జన్మతః వీరశైవు లయినవా రన గా వీరశైవజనకుల కుద్భవించిన వారు, పంచాచార్యసింహాసనములలోఁ దమవంశ మున కేర్పడిన పీఠమునకు సంబంధించిన గురునివల ననే దీక్ష నొందవలెను. ఇతరకులములలోఁ బుట్టి తరువాత వీరశైవమును స్వీకరించెడివారి గురు పీఠము లైదింటిలో దేనికి సంబంధించిన గురునివలన నైనను దీక్ష పొందవచ్చును. ఏకగురుపీఠమునకు సంబంధించిన శిష్యులెల్ల సహోదరప్రాయులై యా పీఠగోత్రమేగల సగోత్రులుగా వ్యవహరింపఁబడు దురు. కావున వారు వైవాహిక సంబంధములను దక్కిన నాలుగుపీఠములకుఁ జెందిన వారితోనే

గావించికొనవలెను. ఇతర కులస్థులు, మతస్థులు వీరశైవమును స్వీకరించిన తరువాత వారు కూడఁ దమ గురుగోత్రమే తమగోత్రముగ వ్యవహరించి కొందురు. గురుహస్తాంబుజమునుండి పునర్జన్మ మొందిన వీరియెడ దగ్ధములయిపోయిన ప్రాక్తొలికులములు, మతములు, గోత్రసూత్రముల నిఁక నెంతమాత్రము స్మరింపఁదగదు. జన్మతః వీరశైవులయినవారు (సహజ వీరశైవులు) మొదటినుండియుఁ దమ గురుపీఠమునకుఁ జెందిన గోత్రసూత్రములనే చెప్పికొనెదరు

“కలౌ శైవమరోచకమ్’ అనునట్లు భక్తి జ్ఞాన వైరాగ్యప్రధానమయిన శైవమతము, అందునను ఇష్టలింగధారణపూజనములుగల శ్రౌతశైవ, మార్గశైవ, వీరశైవములు క్రమక్రమముగా క్షీణతను బ్రాపింపఁగా వాని నుద్ధరించుటకయి పూర్వోదాహృతులైన పంచాచార్యులేగాక నడుమ నడుమ మఱికొందఱు ప్రముఖులుగూడ శివాజ్ఞాబద్ధులై యవతరించుట యావశ్యకమగును. ఇట్టి యవసరము దక్షిణహిందూస్థానమున క్రీ. శ. పదిరెండవ శతాబ్దిలోఁ దటస్థింపఁగా వీరశైవమతోద్ధరణమునకై నందీశ్వరుఁడు కర్ణాటకదేశమున బసవేశ్వరనామమునను, శ్రౌతమార్గశైవ సంప్రదాయోద్ధరణమునకయి

మహాలోక ప్రమథమూర్తి యాంధ్రమండలమున మల్లి
కార్జున పండితారాధ్యనామమునను, వీరిరువురు చరి
త్రముల రచించి తన్మతప్రచారమునకయి యుపక
రింప భృంగీశ్వరుఁడు పాలకురికి సోమనాథరూప
మునను నవతరించిరని వీరశైవలోకమునందలి
యైతిహ్యము. కొందఱవిచారమూలకముగ వా
కొనున ట్లీయామతము లీయుద్ధారకుల యుప
జ్ఞము లెంతమాత్రమును గావు అవి కొలఁదిగనో
గొప్పగనో భరతఖండమున మొదటినుండియు నెల
కొనియున్నవి ఈమహాపురుషు లుద్ధారకులేగాని
యామతస్థాపకులు గారు

సోమనాథునికృతులలో బసవపురాణ పండితా
రాధ్యచరిత్రములే ముఖ్యతమములైన యుద్గ్రంథ
ములు. జనవశీకరణమునకు మతప్రచారమునకు
ననువగుటకు గాను "ఉరుతరగద్యపద్యోక్తులకంటె,
సరసమై పరగిన జానుతెనుంగు, చర్చింపఁగా సర్వసా
మాన్యమగుట గూర్చెద ద్విపదలుగోర్కెదైవార."
"ఆ రూఢగద్యపద్యాదిప్రబంధ, పూరిత సంస్కృత
భూయిష్ఠరచన, మానుగా సర్వసామాన్యంబుగామి,
జానుతెనుగు విశేష- ప్రసన్నతకు" అని యుద్ఘా
టించుచు సోమనాథుఁ డీరెండు గ్రంథములను జాను
తెనుంగుసొంపులు తులకింప నాంధ్రజాతీయచ్ఛంద

మఱు ద్విపదలో రచించినాఁడు. సోమనాథుని చరిత్ర మెఱుంగుటకు మునుముం దాతనికృతులు, తరువాత నాతని శిష్యప్రశిష్యులు భక్తులు నగు నితర కవులాంధ్ర కర్ణాటములలో రచించిన గ్రంథములు నాధారములు కాఁదగును. ఏకవినిగూర్చియైనను నాతఁడు స్వయముగా వ్రాసికొన్న వాక్యములకున్న ప్రామాణ్యమాతని యనంతరము కొన్నివందల సంవత్సరములకు వెలసినవారు వ్రాసిన విషయములకుఁ గలుగనేరదని సహృదయులకు వేఱ చెప్పనక్కఱ లేదు. అసలుకవి వ్రాతలకు వైరుధ్యము లేనంత వఱకే కాన మా తరువాతికవుల వాక్యములను గొంత ప్రమాణముగఁ గైకొనవచ్చును. ఆంధ్రకవులలో క్రీ. శ. 1250 ప్రాంతమందు వెలసిన పిడుపర్తికవులు (పిడుపర్తి బసవన, ఆతని కుమారుఁడు సోమనాథుఁడు, తమ్ముని కుమారుఁడు బసవన్న) మున్నగు వారు పాలకురికి సోమనాథుని దమ కులగురువుగా నారాధించిన శిష్యప్రశిష్యకోటిలోనివారు. వీరిలో పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు తన తండ్రియానతిపై పాలకురికి సోముని ద్విపద బసవపురాణము బద్యకావ్యముగ ననువదించి దాని యవతారికలో నాతని చరిత్రను గొంత వివరించినాఁడు. మఱియొకచో "శ్రీ హిమశాషంగ! యేకాంతగురుచిత్త కలిసభృంగ!

సోమనాథలింగ !" అనుమకుటముతో "అన్యవాద కోలాహల" మను సీసపద్యశతకమును రచించి సోమ నాథునికే యంకిత మొనరించినాఁడు. కాకతీయ రాజులఁగూర్చి యేకామ్రనాథుఁడను కవి "ప్రతాప చరిత్రము" అనుపేరితో నైతిహాసికరూపకమగు వచనగ్రంథమొకటి కూర్చియున్నాఁడు. దానిలోఁ గూడఁ బాలకురికి సోమనాథునిఁగూర్చిగూడఁ గొన్ని విషయము లాతఁడు చెప్పినాఁడు. వానికిని, పిడు పర్తి సోమనాథుని పద్యబసవపురాణావతారికలో నుదాహృతమైన సంగతులకుఁ గొంత యైక్యముండు టచేఁ బిడుపర్తి సోమనాథునివ్రాఁతల కీప్రతాపచరి త్రము కొంతవఱకు మూలమేమో యని తలఁప నగును ఇట్లే "బసవవిజయ" మను పేరితో పిడు పర్తి సోమనాథుని తరువాత మఱి రెండువందల సంవత్సరములకు వెలసిన తుమ్మలపల్లి నాగభూషణ కవి పద్యకావ్యమును, నల్లగండ్ల నారనారాధ్యుఁడు ద్విపదకావ్యమును రచించియున్నారు. ఇవికూడ పాలకురికి సోమనాథునిఁగూర్చి చెప్పుటలో "ప్రతాప చరిత్రము"నందలి సంగతులనే యనువదించినటులు కాననగును. ఏకామ్రనాథుని ప్రతాపచరిత్రమొక పుక్కిటిపురాణము వంటిది. అందుఁ బలువిధములైన వ్యత్యాసము లున్నవి. కావునఁ జరిత్రకారులెవరు

దానికిఁ జారిత్రకప్రామాణ్యమొసంగుటలేదు. ఇంకఁ గర్ణాటకకవులలో క్రీ. శ. 1500-1560 ప్రాంతము వాఁడేయగు తోంటద సిద్ధలింగకవి "పాలకురికి సోమేశ్వరపురాణ"మను పేరితోఁ గన్నడమున సోమనాథునిఁగూర్చి యాతని సమకాలీనభక్తులచరిత్రములఁగూడఁ గొంతఁ జేర్చుచు నొక ప్రత్యేకకావ్యమునే రచించినవాఁడు. దానికిని బూర్వోక్తలోపములు గొన్ని పట్టినవి. అందుచె సోమనాథునిచరిత్రమును యథార్థముగ నిరూపించుట కదియు నంతగా నుపకరింపఁజాలదు. కావునఁ బాలకురికి సోమన యాతనికృతులలో స్వయముగా వ్రాసికొన్న వాక్యములకే విశేషప్రామాణ్యమొసంగి, వానితో వైరుధ్యములేనంతవఱకితరు లాతనిఁగూర్చి వ్రాసినవిషయములఁగూడ గ్రహించి యాతనిచరిత్రమును సంగ్రహముగ వివరింతును.

సోమనాథుని కృతులు

అనుభవసారము, బసవపురాణము, పండితారాధ్యచరిత్రము, వృషాధిపశతకము, చతుర్వేదసారము, చెన్నమల్లుసీసములు, సోమనాథభాష్యము (బసవరాజీయమని నామాంతరము), రుద్రభాష్యము, బసవరగడ, బసవాఢ్యరగడ, సద్గురురగడ, గంగోత్పత్తిరగడ, పంచప్రకారగద్య, నమస్కారగద్య,

అక్షరాంకగద్యపద్యములు, అష్టోత్తరశతనామగద్య, బసవోదాహరణయుగ్మము. (ఒకటి తెలుఁగు, మఱి యొకటి సంస్కృతము) బసవాష్టకము, బసవపంచరత్నములు, త్రివిధలింగాష్టకము మున్నగు బహుకృతులను సోమనాథుఁడు రచించినాఁడు. పిడుపర్తి సోమనాథుఁడుకూడ తన పద్యబసవపురాణావతారికలో వీనిలోఁ జెక్కింటిని బేర్కొనియున్నాఁడు ఇవి గాక పాలకురికి సోమేశ్వరస్వామిపైఁ జెప్పిన "సోమనాథ స్తవము" అను చిన్నద్విపదకృతికూడ సోమనాథ రచనముగాఁ బ్రచారమందున్నది. వీనిలో అనుభవ సారము, సుమారమి ౨00 పద్యములుగల తెలుఁగు పద్యకావ్యము సవిమర్శముగఁ జదివిన నదియే సోమనాథుని ప్రాథమికకృతిగాఁ గనుపట్టును. దానిని రచించునప్పటి కాతఁ డించుమించుగా నిరువదేండ్ల ప్రాయమువాఁడై మాతృభాషయగు తెలుఁగులోఁ గొంతపాండితి సంపాదించి, సంస్కృతమున వేదపురాణములను గొంతవఱకు నేర్చియుండఁగా, అప్పటి కాతఁ డష్టభాషాకవితాప్రవీణుఁడు గాని సకలాగమ పారగుఁడుగాని కాలేదు. కర్ణాటదేశమున వీరశైవమతోద్ధరణ మొనర్చిన బసవేశ్వరుని గాథ యంతగాఁ దెలిసికొని యుత్కృష్ట పదం గన్నడపదము లగు నాలని కన్నడగీతములతోడి పరిచయము గల్గి

మాతనియందు భక్తిపారవశ్యము గుదురుట సోమనాథుని కప్పటికి జరగియుండదు. అందుచేతనే యాంధ్రదేశీయుఁడగు మల్లికార్జునపండితారాధ్యుని శివతత్త్వసారాదికృతులఁ బ్రశంసించుచు, నాతనిని మూఁడుసీసపద్యములలో నుతించియు, సోమనాథుఁ డీ గ్రంథావతారికలో బసవేశ్వరుని నామోచ్చారణ మైనను గావింపలేదు ఇందలి పద్యములశైలి, లాలిత్యముగూడ నీతని యాంధ్రకవితాప్రాథమిక దశనే సూచించుచుండును. ఇట్టి లంతస్సాక్ష్యముఁ బరిశీలింపక గ్రంథనామముఁబట్టి భ్రమించి కొందఱు సోమనాథుఁడు దీనిని జరమదశలో రచించియుండు నని తలంచుట యసంభావ్యము. అనంతరము గొంత కాలమునకు బసవేశ్వరునిఁగూర్చియు, నాతని యనుయాయులఁగూర్చియు గొన్నివిషయములు దెలిసినతరువాత నాతఁడు ముఖముందు సోమనాథస్తవము, బసవస్తోత్రపరములగు గద్యలు, రగడలు, ఉదాహరణములు మున్నగు లఘుకృతుల రచింపవారంశాని, కేవల సంస్కృతభాషాగ్రథితములులేక సంస్కృతైక భూయిష్ఠములుఁగు నిట్టి దేశీయగేయ కృతులు జనశ్రేణులకు, మతప్రచారమునకుఁ దగినంత సహాయకములు గానేరవని తలంచి, జాను తెనుంగుపై వలపు పచరించి, యాతెలుగు నుడి

ద్విపదకావ్యముకూడ సోమనాథుఁడు రచించినట్టు తెలియవచ్చినది. దీనితాళపత్ర ప్రతిని కర్నూలు మండలములో నందికొట్టుకూరులో నొక లింగాయతునియింటఁ జూచితిమని, తానే దానిని బ్రకటింతునని చెప్పి దాని ప్రతిని వ్రాసికొనుటకైన నాతఁ డనుమతింపలేదని కీ॥ శే॥ శ్రీ పెండ్యాల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులుగారు 192.-వ సం॥ లో సారస్వత సర్వస్వము"అను పత్రికయందు "నా కర్నూలు మండలసంచారము" అను వ్యాసమున వ్రాసియున్నారు. నేను దానికై ప్రయత్నించితినిగాని లభ్యము గాలేదు.

జన్మస్థలము

ఈకవి యింటిపేరినిబట్టి యాతఁడు పాలకురికి గ్రామవాస్తవ్యుఁడై యుండునని గోచరించును. తోంటదసిద్ధలింగకవికూడఁ దన "పాలకురికి సోమేశ్వరపురాణము"లో శ్రీశైలమున కీశాన్యభాగమున నున్న కొలనుపాకయందలి సోమేశ్వరస్వామి వరప్రసాదమునఁ దత్సమీపమునందలి పాలకురికిలో నీతఁ డాతని తలిదండ్రుల కుదయించెనని వ్రాసియున్నాఁడు. అన్యవాదకోలాహల శతకకర్తగూడ

"సీ. భవదీయసంబంధ బంధురంబయ్యె నే
భాగ్యంబు చేసెనో పాలకురికి
భవదంఘ్రిపూజనా పరులకిమ్మయ్యె నే
భాగ్యంబు చేసెనో పాలకురికి
యుష్మద్విహారసంయుక్తమై వెలసె నే
భాగ్యంబు చేసెనో పాలకురికి
యుష్మదీయాశ్రమాభ్యున్నతిం జెంద నే
భాగ్యంబు చేసెనో పాలకురికి
గీ. పాలకురికి యెట్టిభాగ్యంబు చేసెనో
నీ స్వనామపూర్వ నిహితమయ్యె ...."

అని చెప్పియున్నాఁడు. ప్రతాపచరిత్రము, పిడుపర్తి సోమనాథునిపద్య బసవపురాణమునుబట్టికూడ నీపాలకురికి వోరుగల్లు ప్రాంతమందలిదని కానసగును. ఇది నేఁటి నిజామురాష్ట్రములో నల్లగొండజిల్లా జనగామతాలూకాలో వరంగల్లుకు బండ్రెండు క్రోసుల దూరములో నున్నది. ఇది యొకపుణ్యక్షేత్రము. స్వయంభువగు సోమేశ్వరస్వామియాలయము, సోమనాథుని యనంతర మాతని యాశ్రమస్థలిపయి శిష్యులు ప్రతిష్ఠించిన సోమనాథలింగాలయము విశేష మహిమాన్వితములయి భక్తులకు యాత్రారంగములుగ నిచ్చట వెలయుచున్నవి. దీనికి రెండు మైళ్లదూరములోనే బమ్మెర పోతనామాత్యుని

నివాసస్థానమైన బమ్మెర గ్రామ మున్నది. దేశమున మహామ్మదీయప్రభుత్వ మేర్పడినతరువాత రాను రాను జనులవాడుకలోను, ఉచ్చారణమునందును నేర్పడిన వ్యత్యయములఁబట్టి నేఁ డిది "పాలకుర్తి" అనికూడ వ్యవహరింపఁబడుచుఁ బ్రభుత్వము వారి గ్రామనామ పట్టికలలో నట్టిపేరితోఁ బ్రకటితమైనను, సోమనాథుని కాలమునాఁటికిమాత్రము దీనికి "పాలకురికి" యనియే వ్యవహారము "సుకృతాత్మ పాలకురికి సోమనాథ" ఇత్యాది గ్రంథములలోఁ గూడ "పాలకురికి" యనియే యాతఁ డుదాహరించినాఁడు. గిరి సమీపమందలి ఎలకురికి, ఉలుకురికి యను గ్రామములుగూడఁ బైని జెప్పినవిధముగా నేఁడు ఎలకుర్తి, ఉలుకుర్తి యని వ్యవహరింపఁబడుచున్నను బరికింపఁ, పదుమూఁడు శతాబ్దుల శాసనములలో ఎలకురికి, ఉలుకురికి యను రూపములతోనే యుదాహృతమైనవి

1. "రెండుసార్లు ఎలకుర్తి ప్రసన్నవిశ్వేశ్వర దేవరకు సమర్పించినందుల కిని యోగము భోగము వారు . ..కాకతిమహారుద్రదేవుని ధర్మసాగరము శాసనము—

2. శ్రీచౌండ సైన్యాధి రాచవిందు తారం గ్రామం సమగ్రము స..............న్నులుకుర్తి

సౌంజ్ఞం (గణపతిదేవుని కొండిపర్తిశాసనము శా॥ శ॥ 1136)

పాలకురికిలోనున్న సోమేశ్వరస్వామియాలయముయొక్క ధ్వజస్తంభము దిగువనున్న బాతిపైఁగూడఁ బ్రాచీన లిపిలో "శ్రీపాలకురికి సోమేశ్వరస్వామి" అనియే చెక్కఁబడినది. కర్ణాటకవి చరిత్ర ప్రథమసంపుటములో శ్రీనరసింహాచార్యులుగారు సోమనాథునిఁగూర్చి వ్రాయుటలో సరియైన స్థలపరిజ్ఞానము లేని దూరదేశీయులగుటనే నీపాలకురికి "గోదావరిజిల్లా"లోనిదని వ్రాసియున్నారు. వారి వ్రాఁతలననుసరించి 'Kanarese Literature" అను గ్రంథములో శ్రీరైసుదొరగారుకూడ నిట్లే వ్రాసియున్నారు. ఇది పొరపాటు. నేఁడు చెన్నపురి రాష్ట్రమునకుఁజెందిన తూర్పుగోదావరిజిల్లాలోఁగాని పశ్చిమగోదావరిజిల్లాలో గాని "పాలకురికి" లేదు. శ్రీనరసింహాచార్యులుగారి వ్రాత "గంగాయాం ఘోషః"వంటిది కావున పాలకురికి గోదావరి నదీప్రాంతమందలి దను స్థూలదృష్టిగానే వారట్లు వ్రాసియుందురని మనము గ్రహింపఁదగును. పాలకురికి, బమ్మెరగ్రామములకు కొన్నిమైళ్లదూరముననే గోదావరినది ప్రవహించుచున్నది. సోమనాథుఁడు బాల్యమునుండియు శ్రీశైలము, త్రిపు

రాంతకము మున్నగు దివ్యస్థలముల సందర్శించు చుండి నట్లాతని గ్రంథములవలన ద్యోతకమగును కావున నీక్షేత్ర ప్రాంతములందున్న నిజాము రాష్ట్రస్థ పాలకురికియే సోమనాథుని జన్మస్థలముగా గ్రహించుట సర్వవిధముల సంగతముగా నుండును. పూర్వాంధ్ర కర్ణాటకవులు, ఆధునిక చరిత్రకారులు నందఱు నట్లే గణించిరి. కాని కీ॥ శే॥ శ్రీచిలుకూరి నారాయణరావుపంతులుగారు తాముగూడ నందఱతోపాటు మొదట నిట్లే తలంచినవారయ్యు, ఆంధ్ర గ్రంథమాలలో 11-వ సం॥లో వెలువడిన సోమనాథుని పండితారాధ్య చరిత్రమునకుఁ దాము వ్రాసిన నుపోద్ఘాతములో మైసూరు రాష్ట్రమందలి తుమకూరుజిల్లాలో నేఁడు "హాలకురికె" యను పేరితో నున్న గ్రామమే సోమనాథుని జన్మస్థల మనువింత వాదమును ప్రతిపాదించిరి. కాని విజ్ఞులెవ్వరు దాని నామోదింపలేక. ఆవాదమందలి యసామంజస్యము నవిస్తరముగ నెఱుంగ నెంచువారు శివధర్మ గ్రంథమాలికలో బ్రకటితమైన నా "పాలకురికి సోమనాథకవి" యను గ్రంథమునందలి మూఁడవ ప్రకరణమును, ఆ గ్రంథమును గూర్చి శ్రీనారాయణరావు గారు 1948 నవంబరు భారతిలో వ్రాసిన వ్యాసముపై నేను "త్రిలింగ" పత్రికయందుఁ బ్రకటించిన వ్యాసము

లలో 8-8-49, 15-8-49, 22-8-49 తేదుల సంచిక లలో "పాలకురికి" యను శీర్షికగల వ్యాసము లందలి యంశములను జదువందగును.

కులగోత్రములు

సోమనాథుండు తన మొదటికృతియగు అనుభవసారములో

"భృంగిరిటిగోత్రుండను, గురు
లింగతనూజుండ శివకులీనుండ, దుర్వా
సంగవివర్జిత చరితుండ
జంగమలింగప్రసాద సత్పాత్రుండన్"

అని చెప్పికొనినాండు. బసవపురాణావతారికలోం గూండ నిందు కనుగుణముగనే

"'భర సమామాతాపితా రుద్ర' యనెడు
వరపురాణోక్తి నీశ్వర కులజుండ
శరణగణాశ్రయి సకలస్వరూప
గురులింగ వరకరోదర జనితుండ"

అనియు, పండితారాధ్యచరిత్రలో "సద్గురులింగ ఘన కరుణాహస్త గర్భసంభవుండ" అనియుం జెప్పికొనినాండు. గురులింగమనునది వీరశైవులలో దీక్షాగురువునకు నుపయుక్తమగు విశేషణమే గాని యది కేవల మొకవ్యక్తినామము కాదు. "ఏకా

మూ_ర్తి స్త్రయో భాగా గురులింగ చరాభిధాః"
అను ప్రమాణముచే, ఏకమూ_ర్తియగు లింగమే (పరబ్రహ్మము) గురు, లింగ, జంగమరూపమున మూఁడువిధముల నభేదముగ వ్యవహృతముగును. ఈవిషయమునే యనుభవసారములోని మొదటి పద్యములో

"ఉ శ్రీగురులింగజంగమ విశిష్టమహామహిమంబు వేఁడెదన్
శ్రీగురులింగజంగమముఁ జెప్పఁ ద్రిమూ_ర్తినిగూఢమైచనన్
శ్రీగురులింగజంగమ విశేషము లేకముగాఁదలంచి యా
శ్రీగురులింగజంగమ వశీకృతమా మదిఁగొల్చి సమ్మతిన్"

అని సోమనాథుఁడుగూడ నుగ్గడించినాఁడు. వీరశైవ పంచాచార్యుల తొలు దొలుతటినామములగు వీర, నంది, భృంగి, (భృంగిరిటి) వృష, స్కంద అనునవియే వీరశైవులగోత్రములుగా నాదినుండియు వ్యవహృతమగుచున్నవని ముందే చెప్పియుంటిని. దశవిధశైవులలో నీప్రముథగోత్రవ్యవహారము కేవల వీరశైవులందుమాత్రమే గలదు. తక్కిన శైవభేదములకుఁ జెందిన బ్రాహ్మణులలో, లింగధారణ మాను సంగికము గల శ్రౌతశైవ మార్గశైవులలో గూడ, ఋషిగోత్ర సూత్రవ్యవహారమే యను శ్రుతమై వచ్చుచున్నది. కావున నేటి వీరశైవులు ఈ ప్రమథగోత్రముల నేరిలిగఁ జెప్పికొను

చున్నారో యన్లే సంప్రదాయానుగుణముగ సోమ నాథుఁడుగూడఁ దాను శివకులీనుఁడనని, భృంగిరిటి గోత్రుఁడనని, గురులింగపుత్త్రుఁడనని తన కులగోత్రా దికములను ప్రథమవయస్సులో రచించిన తొలి కృతిలో విస్పష్టముగఁ జెప్పికొనినాఁడు. దీని ననుస రించియే యాతని ప్రశిష్యప్రశిష్యుఁడు పిడుపర్తి సోమనాథుడు పద్యబసవపురాణాశ్వాసాంత పద్య ములలో

"క భృంగిరిటి గోత్రసంభవ!
జంగమ లింగార్చనా విశారద! విల స
త్సంగీత శాస్త్రపారగ!
గంగోత్పత్తిప్రకార కావ్యధురీణా!"

అని సోమనాథుని సంబోధించినాఁడు. అనుభవసార రచనము నాఁటికి సోమనాథునకు బసవేశ్వరునియం దంతగా వ్యామోహము గలుగలేదనియు, నందు చేతనే యా ప్రథమకృతిలో నాతని నామోచ్చా రణమైనఁ గావింపలేదనియుఁ బైని జెప్పియున్నాను. బసవేశ్వరునందు భక్తిపారవశ్యము గలిగినతరువాత వ్రాసిన బసవపురాణ, వృషాధిపశతక, చతుర్వేద సారములలోఁగూడ సోమనాథుఁడు మఱొకగోత్ర మేదియు జెప్పికొనలేదు. బసవపురాణావతారి కలోనున్న "పాశముక్తుండ కేవల భక్తిగోత్రుండ"

అన్నదానికి భక్తిచే వర్ధిల్లువాఁడ ననుటయేగాని మఱొకటి గాదు. భక్తిగోత్ర మనునది యెవరి యందును లేదు. గోత్రశబ్దమునకు వృద్ధి, బలిమియను నర్థములుగూడ నున్నవి. పాండిత్యముతోపాటు బసవేశ్వరభక్తిపారవశ్యముగూడఁ బండువాఱిన చరమదశలో రచించి బసవేశ్వరునికే యంకిత మొన ర్చిన పండితారాధ్య చరిత్రముయొక్క యవతారి కలోమాత్రము

"బసవని పుత్త్రుండ బసవగోత్రుండ
బసవేశు శ్రీపాదపద్మశేఖరుఁడ
బసవనిఁ బొగడఁబాల్పడు కవీంద్రుండ
బసవన్నఁ బొగడఁబాల్పడు పాఠకుండ
బసవన్నదూతనే బసవన్నబంట
బసవన్న యిలుపుట్టు బానిసకొడుక
బసవన్న లెంకనే బసవన్న లింగి
బసవన్న పన్నలపన్న గావునను."

ఇత్యాదిగా నుదాత్తమగు భక్తిభావముతో భృత్యాచారముతోఁ దన బసవతన్మయత్వమును బ్రకటించినాఁడు. బసవేశ్వరుఁ డొక గోత్రకర్త కాఁడు. బసవగోత్రమనునది నాఁటికి నేఁటికి నెప్పుడుఁ గూడ వీరశైవుల వ్యవహారములో లేనేలేదు. కావున సోమనాథుఁడు వాస్తవముగా బసవేశ్వరుని

పుత్త్రుఁడు కానక్క తద్గోత్రుఁడునుగాఁడు. పురాతన శివభక్తులకుఁ దామ పుత్త్రులము, బంటులము, ఇత్యాదిగఁ జెప్పికొనుటగూడ వీరశైవుల సంప్రదాయము. వృషాధిపశతకమందలి కొన్ని పద్యములలో సోమనాథుఁడు బసవేశ్వరుని గూడనిట్లేవర్ణించినాఁడు. కావునఁ బూర్వోక్తమయిన వీరశైవసంప్రదాయవ్యవహారముల నించుకయెఱింగిన వారికెల్ల సోమనాథుని వ్రాఁతలఁబట్టియే యాతఁడు పుట్టుకతోనే వీరశైవుఁడని సులభముగా గోచరింపఁగలదు.

సోమనాథుఁడు తన గ్రంథావతారికలలో నాతని గురులను, మిత్త్రులను గొందఱను బేర్కొనినాఁడు. కాని వారిలో నేకామ్రనాథుఁడేయఁ దేవఁడును లేఁడు అయినను పైనిజెప్పినట్లు భృంగిగోత్త్రులకెల్ల వీరశైవపంచాచార్యులలోఁ గేదారక్షేత్రమందలి వైరాగ్యసింహాసనాధ్యక్షుఁడు ఏకోరామాచార్యుఁడు గురువు. అందుచే సోమనాథుఁడు తాను భృంగిగోత్త్రుఁడనని చెప్పికొని నప్పు డాతఁడు ఏకోరామగురుపీఠమునకుఁజెందిన శిష్యుఁడనుట వీరశైవసంప్రదాయజ్ఞులకెల్ల వేఱచెప్పకయే తెల్లమగుచు. కావుననే యావిషయమెఱింగిన యన్యవాద కోలాహల శతకకర్త "ఈ హితానుషంగ!

యేకామ్ర గురుచిత్తనలిన భృంగ" అని సోమనాథుని సంబోధించుటలో ఛందస్సునకు సరిపడునట్లు "ఏకో రామ" శబ్దమును "ఏకామ్ర" యని హ్రాస్వీకరించె నేమోయని నేను నాపూర్వవ్యాసములో వ్రాసి యుంటిని. అసలతఁడు "ఏక్రాము" అని వ్రాయఁగా సరిగా గుర్తింపక తాళపత్ర ప్రతిలేఖకు లుచ్చారణ సౌలభ్యముగ దానిని "ఏకామ్ర" యని వ్రాసినను లిఖించియుండవచ్చును. ఏదియైనను నిది యూహాయే గాని సిద్ధాంతముగాదు. సోమనాథుఁడు చెప్పకున్నను అన్యవాగకోలాహలశతకకర్త యుటంకించిన సోమ నాథుని గురువు "ఏకామ్ర" నామకుఁడు వఱొకఁ డుండిన నుండవచ్చును. ఏకోరాము, ఏకామ్ర శబ్దము లేక రూపకములనిగాని యభేదకములనిగాని నే నెచ్చటను జెప్పియుండలేదు. వ్యక్తుల నామములను పేర్కొను నవసరములలో మనకవులు ఛందస్సునకు సరిపడునట్లు వానినిమార్చి పలుతెఱంగులఁ గుదించు టయో పెంచుటయో పరిపాటియని వాఙ్మయ శోధకులకుఁ దెలిసినదే. భాషను దనచేతికీలుబొమ్మగా నాడించిన మనసోమనాథుఁడే యిట్టిమార్పులెన్నియో చేసికొనున్నాఁడు. మచ్చునకు బసవపురాణము సప్తమా శ్వాసములో ఉగ్భటునికథలో "ఉగ్భట" శబ్దము నశ్లే [illegible] వృగానిచోట్ల "ఉదుబటు డనవొప్పు

నొక్క భక్తుండు" "పరమేశ్వరుండు నుద్భటయ్య
గారి" అనిపాడిన విధము జూడుఁడు. నేను వ్రాసిన
దేమో సరిగా గుర్తింపకయే శ్రీవిద్వాన్ వేదము
వేంకటకృష్ణశర్మగారినను "మాతృసేవ" పత్రి
కలో శతకవాఙ్మయముపై వ్రాయుచున్న వ్యాస
ములలో సోమనాథునికి సంబంధించిన వ్యాసము
లందు విద్యార్థులకుఁ బాఠములఁజెప్పు తమ నిత్యపరి
పాటి ననుసరించి కాంబోలు "ఏక+ఆమ్ర, ఏకః+
రామ" అని సంధులు విడఁదీసి చూపుచు, ఏకామ్ర,
ఏకోరామశబ్దముల భిన్నస్వరూపము తెలియంగని
వానిగా నన్ను నిరూపించుచుఁ దమ హేళనా
పాండిత్యము గొంత ప్రదర్శించిరి. కాని సోమ
నాథుడు తనసహజవీరశైవత్వమునకు సాధకముగాఁ
జెప్పికొన్న భృంగిరిటిగోత్రజత్వమును గూర్చియు,
అనుభవసారకృతి ప్రాథమికత్వమును గూర్చియుఁ
జల్లఁగా జాఱవిడిచియుండుఁ గూర్చి యొక్క మాటై
నను సమాధానపూర్వకముగ వ్రాయరైరి. వీరి
వ్రాతలందలి యౌచిత్యము సహృదయులే పరి
శీలింపఁదగును.

ఇట్లు సోమనాథుడు సహజవీరశైవుఁడని యాతని
ప్రాథమికకృతియగు అనుభవసారమువలననే వ్యక్త
మగును. శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారు ఆంధ్రకవుల

చరిత్ర ప్రథమసంపుటి పునర్ముద్రణములో నాతఁడు
వీరశైవుఁడనియే వ్రాసిరి. దీనికే నేను వివరణముగ
ఆంధ్రపత్రిక దుందుభిసంవత్సరాది సంచికలో సోమ
నాథునిగూర్చి మొదట వ్రాసిన వ్యాసములో
నాతఁడు వీరశైవులలో భక్తవర్గమునకు జేరిన
వాఁడుగాక, గురువర్గమునకు జెందినవాఁడనియు నట్టి
వారిని నాంధ్రదేశమున నేఁటివాడుకలో మఠస్థులు,
మాహేశ్వరులు, జంగములునను సాంకేతికనామము
లతో వ్యవహరించుచున్నారనియు వ్రాసియుంటిని.
జంగము, మాహేశ్వరశబ్దములు కేవలము కులవాచ
కములు గావనియు, నవి వాఙ్మయమున చరలింగ
(జీవిరూపముఁ జరించు శివుఁడు = శివభక్తుఁడు.)
వాచకములుగనే యుపయుక్తములయినవని నేను
గూడ నెఱుఁగుదును కాని వీరశైవేతరలోకము
నకుఁ దెలియుటకయి యే నేఁటివాడుక ననుసరించి
సోమనాథుఁడు సమాజవీరశైవుఁడగు జంగముఁడని
నేను వ్రాసినది. సోమనాథుని సొంతవాక్యములవలన
నిరూపితమై యాతని ప్రశిష్యకోటికిఁ జెందిన పిడు
పర్తి సోమనాథాదుల వ్రాతలచే నిర్ధారితమై, సోమ
నాథుని వంశ్యులమని నేఁడు కూడపాలకురికి ప్రాంత
ముందలి మాహేశ్వర కుటుంబములు చెప్పెడి
వాడుకచే నిశ్చితమైన యీనిర్ణయమునే నే నిప్పటి

కని గలిగియున్నాను. దానిని గాదనుటకుఁ దగిన బలవత్ప్రమాణములు నాకుఁ గానరాలేదు. ఆంధ్రుల చరిత్ర రచించిన చరిత్ర చతురానన బిరుదాంకితులు కీర్తిశేషులు శ్రీచిలుకూరి వీరభద్రరావుపంతులు గారు నానిర్ణయమే యామోదించియున్నారు. సోమనాథుఁడు ఆరాధ్యబ్రాహ్మణశాఖలో (శ్రౌతస్మార్త శైవములకుఁజెందినది) జనించి రానురాను బసవేశ్వరునియందలి వ్యామోహము హెచ్చినకొలఁది అనుభవసారరచనమునాఁటికి వీరశైవులలోఁగలిసిపోయి భృంగిగోత్రుఁడనని చెప్పికొనెనని కీర్తిశేషులు శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుపంతులుగారును, నేఁటి తెలుఁగునాఁటి యారాధ్యుల పూర్వులు లింగధారులనుటకుఁగాని, పదునాఱవశతాబ్దికిఁ బూర్వము బ్రాహ్మణులలో లింగధారణమొందు నాచారముండెననుటకుఁగాని యాధారములే మృగ్యములుగాన బసవేశ్వరాదులందు భక్తిఁ జూపినంతమాత్రమున సోమనాథుఁడుగూడ వీరశైవుఁడనుట కాధారము చాలదనియు, నాతఁడాజన్మము స్మార్త బ్రాహ్మణుఁడుగనే యుండియుండునని శ్రీవేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారును, సోమనాథుఁడు శివద్విజులను శైవబ్రాహ్మణ శాఖలో జనించి, రానురాను బసవేశ్వరాదుల వీరశైవమునం దభిమానము గలుగఁగా సన్న్యసము

స్వీకరించి వీరశైవమతప్రచారమునకై దేశాటన మొనర్చెనని, అట్టివారినే "జంగములు" అందురని వారియందే భృంగిత్యాది ప్రముఖగోత్రవ్యవహార ముండియుండునని శ్రీచిలుకూరి నారాయణరావు పంతులుగారును, వారివారికిఁ దోఁచినట్లు ప్రతి వాదముల నెలకొల్పియున్నారు. నేఁడు శ్రీవేంకట కృష్ణశర్మగారు గూడ వీనిని గొంతవఱకు (అందును శ్రీనాగేశ్వరరావుపంతులుగారి యభిప్రాయమును గొంచెమెక్కువగను) ననుసరించునట్లు వారి వ్రాఁతల వలనఁ గనుపట్టును అనుభవసారమే సోమనాథుఁడు బాల్యమున వ్రాసిన ప్రథమకృతి యని నిరూపిత మయినప్పుడు శ్రీనాగేశ్వరరావుపంతులుగారి వాద మునకాస్కారమే లేదు. సోమనాథుని వ్రాఁతలకు సంప్రదాయములకు విరుద్ధములయిన నిట్టి వాదముల కెల్ల మూలాధారములయినవి శివాగమ పరిచయ లోపమును, జన్మతః బ్రాహ్మణుఁడైనఁగాని సోమ నాథుఁడు చతుర్వేదపారగత్వము నద్వితీయపాండి త్యము గడించియుండుట యసంభవమనెడి దుర్భ్ర మమును మాత్రమే యని చెప్పఁదగును. పూర్వోక్తము లయిన శైవాంతర్భాగములలో నుత్తరోత్తరముగ నొక్కొక్కటియుఁ దక్కినవానికన్న నుత్కృష్టము లని, బ్రాహ్మణులకు గర్భాష్టకమున జరిగెడి యుప

నయనసంస్కారముతో లభించు వేదవిద్యాధి కారములెల్ల శివకులీనులగు వీరశైవులకు నుపనయ నముకంటె నెక్కుడు నియమములతో జరుగు లింగ ధారణదీక్షతోడనే కలుగునని శివాగమప్రతిపాదిత మయిన యథార్థతత్త్వ మెఱుంగువారికి ఈయు వాదమందలి దౌర్బల్య మవగతము కాఁగలదు. కావున సోమనాథుని సహజవీరశైవత్వ మాతని యపారవైదుష్యమునకు సాధకమేగాని బాధక మెంతమాత్రమును గాదు వాస్తవముగా సోమ నాథుఁడు వీరశైవేతర ద్విజశాఖలలో జన్మించి చరమదశలోనే వీరశైవమును స్వీకరించినచో నాతఁ డా పూర్వాశ్రమములోఁ దన ఋషిగోత్రసూత్ర ములఁ బేర్కొనుచు రచించిన గ్రంథమొక్కటియుఁ గానరాకుండుటకుఁ గారణమేమి? వీరశైవమతస్వీక రణముతో నాతని తొంటికులము దగ్ధమైనట్లే యప్పుడు రచించిన పూర్వకృతులెల్ల సశేషముగ దగ్ధము గావింపఁబడినవని సహృదయులు చెప్ప నేర్తురా?

సోమనాథుని ద్విపద బసవపురాణము నోరు గంటిలో భక్తులు స్వయంభూదేవుమంటపమున జదువుచున్నప్పుడు ప్రతాపరుద్రుఁ డచటి కేతెంచి యందుఁగూర్చి యడిగిన సందర్భవిషయమున వ్రాసిన

పద్యములో పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు "ధూర్తవిప్రుఁ డొకఁడు భర్తఁజేరి - పాలకురికి సోమపతితుఁ డీ నడుమను బెనచె మధ్యపళ్లు పెట్టి ద్విపద" అని యతిస్థానమున వాడిన "పతిత" శబ్దమును, పండితారాధ్య చరిత్రలో కథాశ్రేణియు, హారితసగోత్రాపస్తంబ సూత్రుఁడు, శైవ బ్రాహ్మణుఁడు నగు పాలకురికి సూరనామాత్యుని విషయమున సోమనాథుఁడు వాడిన "నెచ్చెలికాడవు నీవకావనియు మచ్చికనాముద్దుమఱఁది వీవనియు అఱలేనిసఖుఁడ! సూరాఖ్య! నాముద్దు మఱఁది! విన్నది మహిమప్రకరణము" అను విశేషణములలో నతఁడు సూరామాత్యునియెడఁ జెప్పికొన్న ముద్దుమఱఁది సంబంధమును బ్రతివాదులు తమవాదమునకుఁ గొంతయాధారముగఁ గైకొనుచున్నారు. ఈ గొడవలు ముందుగా నా వ్యాసములలో నేనే యెత్తికొని ప్రత్యాఖ్యానమొనరించినవే గాని క్రొత్తవిగావు. సోమనాథుఁడు బ్రాహ్మణవంశములోఁ బుట్టి తరువాత వీరశైవము స్వీకరించి భ్రష్టుఁడయ్యెననెడి భావముతో నే యాతనియెడ "పతిత" శబ్దమును ధూర్తవిప్రుఁడు ప్రయోగించినట్లు పిడపర్తి సోమనాథుఁడు వ్రాసినాఁడని వీరి వాదము. శివాగమప్రమాణదృష్టితోఁ జూచినయెడల జన్మతః శ్రౌతమార్గశైవశాఖలకుఁ జెందిన

బ్రాహ్మణులు, తరువాత కేవల వీరశైవమునే స్వీక రించినచో నది పైకి మఱికొన్ని మెట్లెక్కి యుత్కృష్ట తను బడయుటే యగునుగాని భ్రష్టతనొందుటగానే రదు సోమనాథుఁడు శివభక్తివిహీనులగు స్మార్త బ్రాహ్మణులతోడి వాదములలో వారిని పతితులు (పాపులు) త్రాటికూలలు, కర్మచండాలురు ఇత్యాది దిగా నిరసింపఁగా వాదములలో నాతని నోడింప లేనివారు కొందఱు ప్రతికిఁ బ్రతిగా నాతనియెడఁ గూడనట్టి విశేషణములనే వాడియుందురు. "శ్రుతి శిరస్సమూహి "పతిరేకయాసీ" త్తి నుచు నుతింపదుర్గు ణులు మదించి యితరసురలఁబట్టి 'పతితులు' సన్మ క్తి బాహ్యులగుటదేమి? బసవలింగ!" అని చతుర్వేద సారపద్యమునందును, పండితారాధ్యచరిత్ర దీక్షా ప్రకరణములో విభూతిమహిమసిద్ధాంతప్రతిపాద నమున "పతత్యేవనసంశయః" "పాతిత్యంయాతితత్ క్షణాత్" అనుస్మృతి పురాణప్రమాణముల నుద్ధ రించుటలోను, ఇట్లే మఱికొన్నిపట్టులను సోమ నాథుఁడు పాపాత్ము లనునర్థమిచ్చు సందర్భముననే పతితశబ్దము నుపయోగించినాఁడు. పరమేశ్వరుని విషయమున "పతితపావన" విశేషణము సాధా రణముగ నందఱు వ్యవహరింతురు. కావున పతిత శబ్దమునకు పాపి యనునది రూఢార్థమైనట్లు కుల

భ్రష్టుఁడనునది కాదు. ఇంతకు ప్రతాపరుద్రు నెదుట సోమనాథునెడ బ్రాహ్మణు లేనిరసనవాక్యముల వాస్తవముగ నుపయోగించిరో పిదుపర్తి సోము నాథుఁ డుప్వక్షముగానెఱుఁగుదా? పరమపవిత్రుఁడగు నాతనిని ధూర్త బ్రాహ్మణుఁడు నిందించెనను భావము వ్యక్తీకరించుటలో నే భ్రష్ట పతితశబ్దములలో నేది యచ్చట నుపయుక్తమయినను యతిభంగము లేకున్నను పతితశబ్దము నే యాతఁ డుపయోగించి యుండెను

సోమనాథుఁడు తనకృతులలో అనుభవసారము నకు గోడగి త్రిపురారిని, బసవపురాణమునకు గొబ్బూరి సంగనామాత్యుని, పండితారాధ్యచరిత్రకు పాలకురికిసూరనామాత్యునిఁ గథాశ్రోతలుగాఁ జూర్చి కొన్నాఁడు మొదటికృతిలో త్రిపురారిని దప్ప మఱే మిత్రులనాతఁడు పేర్కొనలేదు బసవపురాణావతారికలోఁ గథాశ్రోత గొబ్బూరి సంగనామాత్యునితో పాటు మరల గోడగి త్రిపురారిని, మఱికొందఱితర మిత్రులను భక్తులను బేర్కొనినాఁడే గాని యప్పుడు గూడఁ బాలకురికి సూరనామాత్యుని స్మరింపలేదు.- ఈతనితో మిత్రత్వము గాని, తద్రూపకమయిన బంధుత్వము గాని సోమనాథుని కాపిమ్మటనే ఘటిల్లి యుండును. ఎప్పుడది గలిగినను వారిరువురు భిన్నగోత్ర

సూత్ర వ్యవహారముగల వేర్వేఱు సంప్రదాయము లకుఁ జెందిన శైవులని సోమనాథుని వాక్యముల వలననే వ్యక్తమగుచున్నది. శ్రౌతమార్గశైవసంప్ర దాయములవా గుపనయముతోపాటు ఇష్టలింగ ధారణముఁగూడ నొంది వంశానుగతమయిన శ్రౌత స్మార్త కర్మముల గొన్నిటి నొనరించుచు, ఋషిగోత్ర సూత్రవ్యవహారమునే గలిగియున్నను వారు పూర్వ కాలమున లింగధారణము లేని స్మార్తబ్రాహ్మణులతో నెట్టి సంపర్కము లేక కేవల లింగధారణమే గల వీర శైవులతో నెక్కువ సాహచర్యసౌహార్దములను గలిగి యన్యోన్యమైత్రితో వర్తిల్లుచుండిరనుట కనేకాధారములున్నవి. ఈసాహచర్య మానాఁడు వీరికి వీరశైవులకు సహభోజనములు గలిగియుండె నేమో యనునంతవఱకుఁగూడ సాగియుండవచ్చు నని "ఆంధ్రవిజ్ఞాన"కర్తలు కీ॥ శే॥ శ్రీరాజాకందు కూరి బాలసూర్యప్రసాదరావుగారు (దేవిడీసంస్థా నాధీశులు) మున్నగు పెద్దలు కొందఱు తలంచు చుండిరి. కాని కేవల వీరశైవులతో శ్రౌతమార్గశైవ సంప్రదాయములకుఁ జెందిన శైవబ్రాహ్మణులానాఁడు వైవాహికబంధములఁగూడఁగలిగి యుండిరని తలంచు వారెవరును గానరాలేదు. కావున భృంగిగోత్రుఁ డైన కేవల వీరశైవుఁడౌ పాలకురికి సోమనాథుఁడు,

హారితసగోత్రుఁడు మార్గశైవుఁడు నగు పాలకురికి సూరనామాత్యుఁడు నిరువురు నెంత యెడలేని మచ్చికగల నెచ్చెలికాండ్రయినను, ఇచ్చి పుచ్చుకొను పెండ్లిసంబంధములుగూడఁ గలిగిన నిక్కంపు బావమఱఁదులు గారనియు, సోమనాథుఁడు చెప్పిన యీముద్దుమఱఁది సంబంధము తిక్కన మనుమసిద్ధుల మామయల్లుర సంబంధమువలె నెడలేని మచ్చిక కలిమిఁజెప్పిన యౌపచారిక సంబంధమని సంభావించుటయే సముంజసమని నేను వ్రాసియుంటిని. భిన్నగోత్రులయినప్పు డేకగృహనామకత్వము వైవాహికబంధమునకు బాధకము గాకపోవచ్చును. సోమనాథ సూరనామాత్యుల యింటిపే రొక్కటైనను వారు వేర్వేఱు ఋషిగోత్రజులు గారు గదా! వారిగోత్రములు కేవలము భిన్నసంప్రదాయములకుఁ జెందినవి. వారు నిక్కంపు బావమఱఁదులేయైననాఁ డాబంధుత్వముతోపాటు సోమనాథుఁడు తనకు సూరనామాత్యునకుఁ గలయెడలేనిసఖత్వము నెచ్చెలితనము నంతగట్టిగా నుగ్గడించుట కవసరమే గానరాదు ఆనాడు ప్రథమగోత్రసూత్రవ్యవహారముగల కేవలవీరశైవునకు, ఋషిగోత్రసూత్రవ్యవహారముగల శైవబ్రాహ్మణులకు వైవాహిక సంబంధములుగూడ నుండెనని పరిశోధకు లెవరైనఁ

ప్రమాణపూర్వకముగ నిరూపింపఁగల్గుచో సోమనాథ నూరనామాత్యుల బావమఱఁదుల సంబంధము కేవల మౌపచారికమే గాక యౌగికము గూడ నై యుండునని యంగీకరించుటకు నాకభ్యంతరము లేదు. సోమనాథుని సహజవీరశైవత్వవిషయమునఁ బ్రతిపక్షవాదములందలి యసామంజస్యము నింకను విపులముగ నెఱుంగ నెంచువారు ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్పత్రిక సం॥, 19 సంచికలు 3, 4, 5 లందుఁ బ్రకటితమయిన "పాలకురికి సోమనాథకవి కులగోత్ర ప్రశంస" అను నావ్యాసమును, పూర్వోక్తమయిన "పాలకురికి సోమనాథకవి" యను గ్రంథమందలి మొదటి ప్రకరణమును, శ్రీ చిలుకూరి నారాయణరావుగారి వ్రాఁతలపయి మరల 1949 సం॥ ఆగష్టు 29 సెప్టెంబరు 5, 12, 19 అక్టోబరు 31 తేదులు "త్రిలింగ" పత్రికలలో "సహజవీరశైవత్వము" అను శీర్షికతో వ్రాసిన వ్యాసములందలి యంశములను జూడఁదగును.

తల్లిదండ్రులు, గురులు, మిత్రవర్గము, కుటుంబము

సోమనాథుఁడు తన తల్లిదండ్రుల పేళ్ళను దొల్లిటి కృతి యనుభవసారమునఁ బేర్కొనలేదు. అందుఁ జెప్పిన "గురులింగ తనూజుండ" అను సమాసమందలి గురులింగశబ్దము దీక్షాగురునకు వీరశైవు లుపయో

వా రొకింత సహాయకముగ గైకొనుచున్నారు. కాని యది యవిచారమూలకమే. అందుకు వ్యతిరేకముగనున్న యితర ప్రబలాధారముల కిది యేపాటి బంధకము కాఁజాలదు. వీరశైవులదృష్టిలో విష్ణు వొకపరమశివభక్తుఁడు. పలువురు శివభక్తుల నామములతో పాటు విష్ణుసంబంధికనామములను గూడఁ దమసంతతికిఁ బెట్టినవారు పూర్వము నిప్పుడు గూడ వీరశైవులలోను శైవబ్రాహ్మణులలోను గలరు. ఏకాంతరామయ్య, ఏకోరామయ్య, సిద్ధరామయ్య, చెన్నరామయ్య, హరిశ్వరుఁడు, పద్మరసు, రాఘవాంకుఁడు, పద్మణాంకుఁడు మున్నగు పేర్లుగల వీరశైవులు పూర్వకాలమునందే గలరు

సోమనాథుని కవితావిద్యాగురువు కరస్థలి విశ్వనాథుఁడు. ఆవిషయము నాతఁడు అనుభవసారమునను, బసవపురాణావతారికగద్యలందును విస్పష్టమొనర్చినాఁడు. పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు గూడ దీని నుగ్గడించినాఁడు. చతుర్వేదపారగుఁడైన తరువాత రచించిన పండితారాధ్యచరిత్రావతారికలో సోమనాథుఁడు "పేరెన్నఁబడిన శ్రీబెలిదేవ వేమ—నారాధ్యులను పరమారాధ్యదేవు—మనుమని శిష్యుండ" అని వ్రాసికొని తనకు వేమనారాధ్యుని మనుమఁడు మఱొక గురుఁడని చెప్పికొన్నాఁడు. బసవేశ్వర

మల్లికార్జునపండితారాధ్యుల సమకాలికుఁడై విశేష మహిమాన్వితుఁడై, పేరెన్నికగన్న యీ బెలిదేవ వేమనారాధ్యుని చరిత్రమును సోమనాథుఁడు పండితారాధ్యచరిత్ర పురాతన ప్రకరణమునఁ బ్రత్యేకముగఁగూడ గూర్చి యందులో నాతని "ప్రకట చతుర్వేదపారఁగతుండు" అనికూడఁ బ్రశంసించినాఁడు. వేదవిద్య యాతనియింట సమాచానముగ నుండియుండును కావున నీతని మనుమనియొద్దనే సోమనాథుఁడు వేద వేదాంగముల నభ్యసించి యుండును.

బసవపురాణావతారికలో "కట్టకూరి పోతిదేవర పదాంబుజషట్పదుండ" నని సోమనాథుఁడు చెప్పికొనియున్నాఁడు. ఆరాధ్యశబ్దమువలెనే దేవరకూడ పూజ్యవాచకము. 'దేవ' శబ్దమునకుఁ గన్నడ బహువచనమయిన "దేవరు" పదమున కిది వికృతి. వీరశైవ మఠస్థల గురుజంగములు పలువురు తమనామముల చివర నీ దేవరశబ్దమును జేర్చికొనుట పరిపాటి. కట్టకూరు పాలకురికి సమీపముననే యున్నది. కావున నీ పోతిదేవర సోమనాథునివలెనే భృంగిగోత్రుఁడైన మఠస్థలగురుపట్టజంగము డై యుండుననియు, వీర శైవసంప్రదాయానుబద్ధముగ సగోత్రుఁడగు నాతని చేతనే సోమనాథునితలిదండ్రు లాతనికి లింగధార

ణము చేయించియుందురనియు, అందుచేతనే యాతని విషయమున "పదాంబుజషట్పదుండ" విశేషణమును సోమనాథుఁడు చెప్పికొననని నేను దలంచుచున్నాను. సోమనాథుఁడు సహజప్రతిభావంతుఁడు, శివభక్తిసంపన్నుఁడు నయి బాల్య యౌవనముల నేమాత్రము బీఱువుచ్చక విద్యార్జనమునందును, సద్భక్తసాహచర్యమునందును గాలము గడపుచుఁ బాలకురికి ప్రాంతమందే త్రిపురాంతకము శ్రీశైలము మున్నగు శివక్షేత్రములకుఁ గూడ నేగి వానిని సందర్శించుచు నచ్చటను విద్యాధ్యయన మొనరించుచుండెను. బసవపురాణపండితారాధ్యచరిత్ర రచనముల కుద్బోధము శ్రీశైలక్షేత్రమందలి యొడ్డోలగముల భక్తసమక్షముననే తనకుఁగలిగిన ట్లాతఁడు చెప్పికొన్నాఁడు బసవపురాణ కథాసూత్రములఁ దన కెఱింగించిన పెద్దలలో త్రిపురాంతకవాస్తవ్యుఁడగు కరస్థలి సోమనాథుని, రెంటాల మల్లినాథుని, మఱియొక మల్లినాథుని, దోచమాంబను నాతఁడు పేర్కొన్నాఁడు. వీరిలోఁ గరస్థలి సోమనాథుఁడు సోమనాథునికవిభాగుఁడైన విశ్వనాథునియగ్రజుఁడైనను గావచ్చును. వీరు, అనుభవసార బసవపురాణపండితారాధ్యచరిత్ర కథాశ్రోతలు గోడగి త్రిపురారి, గొబ్బూరి సంగనామాత్య

పాలకురికి సూరనామాత్యులుగాక సోమనాథుఁడు వడగాము రామేశునిశిష్యుఁడైన చెన్నరాముఁడను మఱొకప్రాణమిత్రునిఁ జేర్చుకొన్నాఁడు. ఇట్టి మహాభక్తులతోడి గోష్ఠీసాహచర్యములు సోమనాథుని విద్యావైదుష్యములకు మఱింత వికాసమునుగూర్చి యాతని కవిత్వమునందలి రసస్ఫూర్తికిఁ జాల దోహదమును గలిగించెనని తలంపనగును.

తోంటదార్యుఁడు తన పాలకురికి సోమేశ్వర పురాణములో నాతఁడు వేమనారాధ్యవంశ్యుఁడని, గురులింగ మంగళాంబికలపుత్త్రుఁడని సోమనాథుని కృతులందలి వ్రాఁతలను సరిగా గుర్తింపక వ్రాసినాఁడు వేమనారాధ్యుఁడు సోమనాథుని విద్యాగురునితాతయే గాని యాతనికూటస్థుఁడు కాఁడు. గురులింగము సోమనాథునితండ్రి పేరు గాదని ముందే తెలిసికొంటిమి గదా! సోమనాథునితల్లి మంగళాంబయనుట కాతనికృతులం దెట్టి యాకరమును లేదు. కావున నీవిషయములలో తోంట దార్యుని వ్రాఁతలకుఁ బ్రామాణ్య మొసంగఁ జాలము.

సోమనాథుఁడు యావజ్జీవము గృహస్థాశ్రమవర్తియైనట్టే కన్పట్టును. అతఁడు సన్న్యాసమును స్వీకరించెననుటకుఁ గాని విరక్తుఁడు (నిరాభార వీర

శైవుఁడు)గా వర్తిల్లెననుటకుఁగాని యెట్టి యాధారము లేదు. తోంటదార్యుని గ్రంథమునుబట్టి యాతనికిఁ జతుర్ముఖబసవేశ్వరుఁ డనుపుత్త్రుఁ డుండెననియుఁ, దండ్రితోఁగలిసి యాతఁడు చక్రపాణి రంగనాథాది ప్రత్యర్థుల నోడించెననియు, సోమనాథునియనంతరము శిష్యు లాతనికే తండ్రి గురుపట్టముఁ గట్టిరనియుఁ దెలియుచున్నది.

వైదుష్యము, బిరుదములు

సోమనాథుఁడు సమస్తవిద్యల నాకళించిన యుద్దండపండితుఁడు. సర్వజ్ఞుఁడు. సరసకవితావిశారదుఁడు. సంగీతశాస్త్రపారగుఁడు. పిడుపర్తి సోమనాథుఁ డీతని శక్తియుక్తుల నిట్లు వర్ణించినాఁడు.

సీ. లిపి లిఖింపకమున్న యపరిమితార్థోక్తి
శక్తి యాతనిజిహ్వ జరగుచుండు
ఛందోధికరణాది సరణిఁ జూడకమున్న
మదినుండుఁ గావ్యనిర్మాణశక్తి
భాష్యసంతతులు చెప్పక చూడకయమున్న
రుద్రభాష్యక్రియా రూఢి వెలయు
తర్కశాస్త్రాది విద్యలు పఠింపకమున్న
పరపక్షనిగ్రహప్రౌఢి వెలయు
గీ. నతని నుతియింప నాబోటి, కలవియగునె
జైనమస్తకవిన్యస్త శాతశూల

కలితబిజ్జల తలగుండు గండబిరుద
శోభితుఁడు పాల్కురికి సోమనాభిధుండు

ఇట్టి యపారవిద్యాసంపత్తి కేవలము గురుకుల వాసముననే యార్జింపనలెనన్న నొక్కజన్మములో లభించునట్టిది గాదు. కావున నీత డు గురువులనుండి పడసిన విద్యాసంస్కారము నామమాత్రమే యని యెన్నఁదగును "ప్రవేదిరే ప్రాక్తనజన్మవిద్యాః" అనున ట్లీశ్వర ప్రసాదమున నప్రయత్నముగనే సకల విద్యాశక్తులు నీతనిని వరించియుండుచు.అందుచేతనే యీతనిని సాక్షాత్తు భృంగియవతారమని తలంచిరి. బహుముఖములయిన యీతనికృతులు బహుముఖ మగు నీతని వైదుష్యమున కాదర్శముగ నున్నవి. ఆంధ్రకవులలో సర్వజ్ఞతాశక్తి గల నన్నయ,తిక్కన, ఎఱ్ఱాప్రగడ, నన్నెచోడ, నాచన సోమనాథ శ్రీ నాథాదుల మించిన విద్వత్కవిగా నీతఁడు గణింపఁ దగును. చెన్నబసవపురాణకర్త అత్తలూరి పాప యామాత్యుఁ డీతనిని "పరసర్వజ్ఞశిఖామణి" యని నుతించినాఁడు. ప్రత్యక్షభృంగీశావతార, తత్త్వ విద్యాకలాప, అన్యవాదకోలాహల, కవితాసార మున్నగుబిరుదము లీతనికిఁ గలవని కర్ణాటకవిచరిత్ర చెప్పుచున్నది.

ఆచారవ్యవహారములు

ఈతఁడు చతుష్షష్టి శీలసంపన్నుఁడు. అతని వీర శైవాచార ధౌరేయత కొలఁది యిడరానిది. సాటి లేనిది. భవి (శివభక్తి విహీనులు) జనదర్శన స్పర్శనాదుల నీతఁడు కలనైన నంగీకరించెడివాఁడు కాఁడు. "భవిజన సమాదరణ సంభాషణాదిసంసర్గ దూరగుఁడ" "భవికృతారంభసంభవధాన్యనిచయ భవినిరీక్షణ రసపాకవితాన భవిహస్తగతఫలపత్ర శాకాది భవిగృహక్షేత్రాది పథవర్జితుండ" ఇత్యాదిగా నాతఁడే చెప్పికొనినాఁడు. పిడుపర్తి సోమనాథుఁ డీతని విగ్రహవర్ణనములో "నిర్మల పటీపటలావృత దేహు" అనికూడఁ జెప్పియున్నాఁడు. ఈ పటలావరణము భవిముఖదర్శన నిరాకరణమునకై యుండును. వీరశైవమందలి చతుష్షష్టి శీలనిర్వాహణ మీమహనీయునితో నంతరించెనని పెద్దలు చెప్పుదురు.

కాలము

బసవేశ్వరుఁడు నాతని యేలికబిజ్జలుఁడు నిరువురు నించుమించుగ నేకకాలముననే క్రీ. శ. 1 68 లో మరణించియుందురని చరిత్రజ్ఞులు నిర్వివాదముగ నిర్ణయించియున్నారు. మల్లికార్జునపండితుఁడు బసవేశ్వరసందర్శనార్థమై కల్యాణపట్టణమున కేఁగుచు

మార్గమధ్యమున వనిపురగ్రామమున విడిసియుండఁగా నంతకుమున్నెనిమిదిదినములై కల్యాణమున ఘటిల్లిన గజిబిజివలన బసవేశ్వరుఁ డవతారమును జాలించి సంగమేశ్వరునం దైక్యమైనవార్త గొందఱు భక్తులవలన విని ప్రలాపించి, బసవేశ్వరానంతరము తాను ప్రపంచమున నుండియుఁ బ్రయోజనములేదని తలంచి, ప్రయాణమును శ్రీశైలమువయిపునకు మరలించి, శ్రీగిరిప్రదక్షిణాదులతో శివరాత్రివ్రతమును నిర్వర్తించి, సంగమేశ్వరక్షేత్రమున బసవేశ్వరునింబలెఁ దన్నుఁగూడ నైక్యమొనర్చుకొమ్మని మల్లికార్జునస్వామిని బ్రార్థించి యాతనియందు లీనమయ్యెనని సోమనాథుఁడు పండితారాధ్యచరిత్రమునఁ జెప్పియున్నాఁడు. కావున బసవేశ్వరునియనంతర మొకటి రెండుసంవత్సరములలోనే మల్లికార్జునపండితుఁడు క్రీ. శ. 1170 ప్రాంతమున మరణించెనని కూడఁ బలువురుచరిత్రజ్ఞు లంగీకరించియున్నారు. ఇందుచే సోమనాథుని కాలనిర్ణయమునకై వీరియనంతర మెంతకాలములో నాతఁడుండెననుటయే విచారణీయము. బసవపురాణము చివర "ప్రస్తుతింపంగ సద్భక్తివిస్ఫురణఁ బ్రస్తుతికెక్కిన బసవనిచరితఁ జెప్పితి భక్తులచే విన్నమాడ్కి" అని చెప్పియుండుటచే నీతఁడు బసవనికిఁ గేవలము

సమకాలికుఁడై యాతనిచరితమును స్వయముగ సాకల్యముగ నెఱిఁగినవాఁడుకాఁ డనుట స్పష్టము. బసవపురాణకథాసూత్రములఁ దనకెఱింగించిన పెద్దలలో త్రిపురాంతకవాస్తవ్యుఁడైన కరస్థలి సోమనాథు నీతఁ డీగ్రంథావతారికలోఁ "బండితారాధ్యకృపాసముద్ధతుఁ"డనికూడ వర్ణించినాఁడు. దీక్షాగురుని దయాహస్తగర్భసంభవులమని చెప్పికొనుట లింగదీక్షితులసంప్రదాయమని మున్నే గుర్తించితిమి. కాన పై విశేషణమునుబట్టి కరస్థలి సోమనాథుని దీక్షాగురు వాకాలమునఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁడే యని స్ఫురింపఁగలదు. గోదావరీమండలమున దక్షారమక్షేత్రమందలి భీమేశ్వరస్వామి నర్చించుచు భీమనపండితుఁడు పుత్రసంతానార్థియై శ్రీశైలమల్లికార్జునునిఁగూర్చి తప మొనరింపఁ దత్ప్రసాదముననే యాతనికిఁ బండితారాధ్యుఁ డుదయించెనని, తల్లిదండ్రు లాస్వామినామమునే యాతనికిఁ బెట్టిరని పండితారాధ్యచరిత్రమున నున్నది. కావున మల్లికార్జునపండితుఁడు దక్షారామప్రాంతీయుఁడైనను మొదటినుండియు నడుమ నడుమ శ్రీశైలయాత్ర కేఁగుచుండెడివాఁడనియు, అప్పుడు కరస్థలి సోమనాథుఁ డాతనినుండి దీక్ష నొందియుండుననియుఁ దలంచుట కెట్టియభ్యంతరము లేదు. ఈతఁడు

సోముని బసవపురాణరచనకాలమునాఁటికి డెబ్బది యెనుబదేండ్లవృద్ధుఁడై యుండును. పండితారాధ్యచరిత్ర రచనమునాఁటి కాఁతడు జీవించియుండెనో లేదో చెప్పఁజాలము. ఆ గ్రంథావతారికలో నాతఁడుదాహృతుఁడు కాలేదు. సోమనాథుఁడు పేర్కొన్న విద్యాగురులలో బెలిదేవ వేమనమనుమ డొకఁడని మున్నే చెప్పితిని. ఈ వేమనారాధ్యుఁడు బసవేశ్వర మల్లికార్జునపండితులకు సమకాలికుఁడనియు నాతఁడు సూరసానమ్మ మున్నగుభక్తులు పండితారాధ్యుఁడు మతప్రచారమునకై యొనర్చు సంచారములలో నాతఁడు వెల్నాటిచోడుని సభకు చందవోలు రాక మున్నే యాతని సందర్శించి బసవేశ్వరుని భక్తి మహిమముల నాతనికి వినిపించి యాతనిమన్నన లనందిరని పండితారాధ్యచరిత్ర దీక్షాప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడినది. ఆ గ్రంథమున వర్ణితమయిన యీ వేమనారాధ్యునిచరితమువలన నాతఁ డాకాలమునఁ బేరెన్నికగన్న మహిమశాలియని తెల్లమగును. ఆతఁ డించుమించుగఁ బండితారాధ్యునికి సవయస్కుఁడై యాతనితోపాటు క్రీ. శ 1170 ప్రాంతమున మరణించి యుండును. ఇఁకఁ బండితారాధ్యచరిత్రము చివర సోమనాథుఁ డప్పటికి సజీవులై యున్న పండితారాధ్యునిమనుమలు మనుమపండితాదులు నలువురను,

పండితారాధ్యునికుమారుఁడు కేదారయ్యకు శిష్యుఁడైన ఇవటూరి సోమనాథయ్యను నాతనిపుత్త్రులు సూరీశ్వరుఁడు మొదలగు మువ్వురను పేర్కొని వారినందఱను "తనయ తనయ పరంపరో త్తరపరంపరలుఁ బరిచిత గురుపరంపరఁ దేజరిల్లు" ఇత్యాదిగా నాశీర్వదించినాఁడు. ఉపలబ్ధములైన సోమనాథుని కృతులలోఁ బండితారాధ్యచరిత్రమే కట్టకడపటిదిగాఁ గన్పట్టుచున్నది. ఆగ్రంథరచనమునాఁటికి క్రీ. శ. 1170 ప్రాంతమున లింగైక్య మొందిన మల్లికార్జునపండితుని మనుమలు నాతని పుత్త్రశిష్యుఁడు ఇవటూరి సోమనాథయ్య యతని సుతులు జీవించి వెలయుచున్నా రన్నప్పుడు తరమునకు ముప్పదియేడులు చొప్పున గణించినను బండితారాధ్యచరిత్ర రచనకాలము క్రీ. శ. 1230-35 కన్నఁ గ్రిందికి రానేరదు. ఈవిషయము లన్నింటిని గలిపి సమాలోచించి సమన్వయించినచో బసవేశ్వరపండితారాధ్య, వేమనారాధ్యులను స్వయముగా నెఱుంగక, పండితారాధ్యునిశిష్యుఁడు కరస్థలి సోమనాథయ్య కాతని పరిణతవయస్సులో సమకాలికుఁడై, యాతనివలన బసవచరిత్రము కొంతయెఱింగి, వేమనారాధ్యునిమనుమని వద్ద వేదవేదాంగముల నభ్యసించి, పండితారాధ్యుని మనుమలను దన చరమవయస్సులో స్వయముగఁ

జూచి యానందించి యాశీర్వదించిన మనకవి సోమ
నాథుడు క్రీ. శ. 1160 ప్రాంతమున జనించి బస
వేశ్వర పండితారాధ్యుల నిర్యాణకాలమునకు వారి
చరిత్రముల స్వయముగాఁ దెలియనేరనియొనిమిది
పదియేండ్లప్రాయమువాఁడై, అనుభవసారమును
క్రీ. శ. 1180 ప్రాంతముననను, బసవపురాణమును
క్రీ. శ. 1192 ప్రాంతముననను, పండితారాధ్యచరిత్ర
మును డెబ్బదియేండ్ల కిందువయస్సులో క్రీ. శ.
1230 ప్రాంతముననను రచించి రమారమి యెనుబదేండ్లు
మని క్రీ. శ. 1240 ప్రాంతమున శివైక్యమొందెనని
తలంచుటయే సర్వవిధముల సమంజసమని నా యభి
ప్రాయము బయటియాధారములు వేనితోను నిమి
త్తము లేకయే సోమనాథుని సొంతవాక్యములందుఁ
బ్రమాణబుద్ధిగలవారికెల్ల నాతని గ్రంథముల యంత
స్సాక్ష్యమునుబట్టి యింతకన్న భిన్నమైన నిర్ణయ
మేర్పఱుట కవకాశము లేదు. సోమనాథుని కథా
శ్రోతలు మువ్వురుకూడఁ దమకాలమున భక్తిసాప
న్నతచే వన్నెకెక్కినవారయ్యుఁ జారిత్రకముగఁ
బ్రసిద్ధికెక్కినవారు గాకపోవుటచేఁ బ్రత్యేకముగఁ
వారి కాలనిర్ణయమొనర్పఁదగిన యాధారము
లేమియు లేకున్నవి. అందుచే సోమనాథుని కాల
నిర్ణయమునకు వారు మన కుపకరింపక యాతని

కృతులమూలముననే లోకమునకు స్మరణీయులై నారు.

ఆంధ్రకర్ణాటవాఙ్మయములం దీకాలనిర్ణయమున కనుకూలముగఁగాని ప్రతికూలముగఁగాని యుండు నాధారముల నిఁక నొక్కింత పరామర్శింతము. బసవేశ్వరుఁడు కర్ణాటదేశమున జనించి యచ్చటనే విశేషముగ వీరశైవమతోద్ధరణ మొనర్చినవాఁడయ్యు నాతని చరితము నింత విపులముగఁ బురాణరూపముగఁ గన్నడకవులెవరు సోమనాథునికి మున్ను రచించియుండలేదు. బసవేశ్వరుని యనంతరమాకాలములోఁ బంపాక్షేత్రమందుండిన హారీశ్వరుఁ డనుకవిమాత్రము కొందఱు శివభక్తులఁ గూర్చి "శివగణదరగళె" యను కావ్యమును రచించి దానిలో స్వల్పముగ బసవేశ్వరునిచరిత్రముగూడఁ గూర్చియున్నాఁడు. ఈతఁడు వీరశైవమాత్రమే గాక గిరిజాకల్యాణము, పంపాశతకము, రక్షాశతకము మున్నగు ప్రౌఢకృతులురచించిన సుప్రసిద్ధకవి క్రీ.శ. 1245 ప్రాంతమున జైనకవి మల్లికార్జునుఁడు సంధానించిన "సూక్తిసుధార్ణవము" అను గ్రంథమున గిరిజాకల్యాణమునందలిపద్యములు కొన్ని యుద్ధృతములగుటచే హారీశ్వరునికాలము క్రీ. శ. 1[illegible]10 కుఁ గొంత ముందేకాని క్రిందికి రాఁజాలదని పలువురు

పండితులయభిప్రాయము. కర్ణాటకవి చరిత్రకారు లీతనికాలము మనసోమనాథునికాలముతో పాటు క్రీ. శ. 1195 ప్రాంతమని నిర్ణయించినారు ఈతఁడు సోమనాథునిఁగాని, సోమనాథుఁడీతనిఁగాని తమకృతులలో స్మరించియుండలేదు. ఇంచుమించుగ నేక కాలమున దూరముగ వేర్వేఱుప్రాంతములనుండి యప్పటికి వా రొకరికృతుల నొకరెఱుంగకుండుటయే దీనికిఁ గారణమనుట విస్పష్టము సోమరాజను మఱొక కర్ణాటవీరశైవకవి "శృంగారసార"మను నామాంతరముగల యుద్భటకావ్యమును గూర్చి "శాలివాహన శాకాబ్దమ దెద్దె సాసిరదనూఱింసంద నాల్వత్తు నాల్కనె యాంగిరచిత్రభానువ వరాశ్వీ జోత్స్నైత్రె కాదశీపన జాతారితనూజ వాసరదొళా దత్తల్ల మంగర్పితమ్"అని యాగ్రంథరచనాకాలము శా. శా. 1144 (క్రీ. శ. 1222) అనిమూఁడఁ జెప్పాని యున్నాఁడు. ఇందాతఁడు పూర్వకవిస్తుతి నిట్లుఁ గావించినాఁడు.

మ. ప్రమథానీక కథార్ణవేందు హరిదేవాచార్యునం ధైర్యునం
విమలజ్ఞాన సరోజస్ఫురిత చేతస్సద్మనం పద్మనం
సమదంచద్వృషధ్వస్త వామర మహీజారామనం సోమనం
క్రమదిందంబలగొండు పేళ్వె నొసెదానీకావ్యమం సేవ్యమం

మఱెవ్వరి నాతఁడు స్మరింపలేదు. అప్పటికి వృషభ (బసవ) స్తవముల నింతవిరివిగాఁ గావించిన సోమనాథాంకితుఁడైనకవి పాలకురికి సోముఁడుతప్పఁ గర్ణాటులలోఁగూడ మఱియొకఁడెవఁడు వాఙ్మయపరిశోధకు లెవరికి నింతవఱకు గానరాలేదు. ఈపద్యము మొదటి రెండుపాదములందు స్తుతింపబడిన హరీశ్వరుఁడు (పూర్వోక్తశివగణదరగళెకర్త) కెరెయ పద్మరసు నించుమించుగ సమకాలికులె. పద్మరసు క్రీ. శ. 1152—62 ప్రాంతముల హొయసల రాజ్యమును బరిపాలించిన నరసింహబల్లాళుని దండనాథుఁడై యాతని యాస్థానమునఁ బరమతీయపండితులఁ బలువుర నిర్జించి కన్నడమున దీక్షాబోధ మున్నగు కృతుల రచించిన యుద్దండపండితుఁడు. సోమనాథుని బసవపురాణమును క్రీ. శ. 1369 సం॥ననే ప్రప్రథమమునఁ గన్నడమున భీమకవి యనువదించినాఁడు. సోమరాజు ఉద్భటకావ్యరచనాకాలమునాఁటికి సోమనాథుని బసవపురాణము కన్నడదేశమున వ్యాప్తముగాకున్నను దానికిముందుగా సంస్కృతపదభూయిష్ఠములుగ నాతఁడు రచించిన పంచప్రకారగద్య, బసవరగడ మున్నగు ననంఖ్యాకములైన లఘుగేయకృతు లాంధ్రులకుఁ గర్ణాటులకుఁగూడ నొక్కతీరుననే యుపకరించుటచే నవి భక్తులనోళ్ళలోఁబడి సమ

కాలీనుఁడగు సోమరాజుకాలమునాఁటికే కర్నాట దేశమునందుఁగూడ వ్యాప్తినొందియుండును. ఈ గేయ స్తవముల మనమున నెంచియే యాతఁడు సోము నాథు నట్లు స్తుతించియుండును. కెరెయ పద్మరసు వంశ్యుడు విశ్వారాధ్యుఁ డనుపండితుఁడు శివపంచ స్తవములకు సంస్కృతమున వ్యాఖ్యానము రచించి నాఁడు. ఈతనిపాండిత్య మగణ్యమైనది. దానిలో నాతఁడు మల్హణ స్తవశ్లోకముల ముప్పదితొమ్మిదింటి నిచ్చి వ్యాఖ్యానించుచు, సోమనాథుడు పండితా రాధ్యచరిత్ర పురాతన ప్రకరణమున వర్ణించిన మల్హణచరిత్రలో నాతని శివ స్తవము ముప్పదియా ఱు శ్లోకములు గలదిగాఁ బ్రశంసించినవిషయము నిట్లుటంకరించినాఁడు.

"యద్యపికాంతాకచేత్యాది షట్త్రింశ ద్వృత్తై స్స్తోత్రమిదం మల్హణే నాభాణీతి పాల్కురికి సోమేశ్వరేణ భణితం తథాప్యు పరితనం వృత్తత్రయం బహుపుస్తక స్థితత్వా ద్బహుపాఠ సమ్మ తత్వాద్వ్యాఖ్యాతం వస్తుతస్తుయుక్తిమద్భిః ప్రక్షిప్తం శ్రీ మత్సోమేశ్వరవచన ప్రామాణ్యాదితి సర్వం శివం"

పద్మరసుచరిత్రము నాతనికిఁ దొమ్మిదవతరము మనుమఁడైన పద్మణాంకకవి క్రీ. శ. 1385 ప్రాంత మున "పద్మరాజపురాణ"మను పేరితో రచించినాఁడు. దానిలో వంశానుక్రమణికలో విశ్వారాధ్యుని పద్మ

రుసునకు రెండవపురుషునిగా నుదాహరించి యాతని పాండిత్యము నతిశయముగా వర్ణించినాఁడు. దీనిని బట్టి శివపంచ_స్తవవ్యాఖ్యాత విశ్వారాధ్యుఁడాతఁడే యైయుండునని యాతఁడుకూడ సోమనాథుని కించు మించుగ సమకాలీనుఁడై క్రీ శ 1240 ప్రాంత మునఁ దద్వ్యాఖ్యానము రచించియుండునని గోచ రింపఁగలదు. కావునఁ గన్నడకవిపండితులలో సోమ రాజు, విశ్వారాధ్యుఁడు సోమనాథునియెడఁ గావిం చిన ప్రశంసలుకూడఁ బైనిజెప్పిన యాతని కాల నిర్ణయమున కనుకూలించుచున్నవి కొండవీటి దండ కవిలెలో శతవత్సరము పేర్కొనఁబడిన రుద్రదేవుని (మొదటి ప్రతాపరుద్రుని) బందరుశాసనముతో పాటు శతసంవత్సరము లేని యీ క్రిందిశాసనము కూడ నాతనిశాసనముగా నుదాహృతమైనది.

"దదౌ ధరణికోటాఖ్యం, బ్రహ్మప్రీత్యై పురం ముదా.
చంద్రార్ధమకుట ప్రీత్యై, చంద్రవాది పురం దదౌ
కేశవార్పణ బుద్ధ్యావై, దదావిత్తుపురం భువి
సోమనారాధ్యగురవే, పిడుప_ర్తి పురం దదౌ
అదౌ ప్రతాపరుద్రాఖ్యో, భూపాలో ధర్మపూర్వకం
స_ప్తర్షి సంఖ్యయా గ్రామాన్, దదౌ స_ప్త ద్విజాయతే.
ఏవం ప్రతాపరుద్రాఖ్యః, కృతవాన్ రుద్ర సంఖ్యయా

క్రీ. శే. మద్దులపల్లి గురుబ్రహ్మశర్మగారీ శాసనములను తాము రచించిన "కొండవీటిసామ్రాజ్యము" అను గ్రంథములోఁ బ్రకటించి యాకాలమున మన పాలకురికి సోమనాథుఁడుగాక మఱొక సోమనారాధ్యగురుఁడు కానరాఁడు కావున నీశాసనపంక్తుల నుదాహృతుఁడైనవాఁ డాతఁడే కాఁదగునని నిరూపించిరి. సోమనాథుఁడు కాకతీయచక్రవర్తులు వారిమంత్రులు నెవరితోను దనకు గురుశిష్యసంబంధమున్నట్లుగాని, వారివలన సన్మానము నందినట్లుగాని తనకృతులలో నెచ్చటను జెప్పికొని యుండలేదు. ఏసందర్భమునన్నైన నాతఁడు కాకతీయ రాజధానికేఁగి, యప్పటిరాజుచేఁగాని మంత్రులచేఁగాని పూజింపఁబడియున్నచో నది రుద్రదేవునికాలముననే జరిగియుండునని తలంచుట సంగతముగా నుండును. పై శాసనముగూడ నందుకు సాధకము కాఁగలదు. పూర్వాంధ్రకర్ణాటకవులెవరిని సోమనాథుఁడు తనకృతులు వేనియందును స్మరింపలేదు. ఆసమీపమందలి యాంధ్రకావ్యములఁ బరిశీలింప నీతనిరచనములకుఁ గొన్ని స్థూలానుకరణములు ముఖ్యముగా నన్నెచోడుని కుమారసంభవమునందును,బద్దెన సుమతిశతకమునందును, యథావాక్కుల అన్నమయ్య సర్వేశ్వరశతకమునందును గన్పట్టు

చున్నవి. నన్నెచోడునికాల మింకను వివాదగ్రస్తమై యుండుటచే నతఁడే సోమనాథు ననుకరించెనో, సోముఁడే యాతని ననుకరించెనో నిస్సంశయముగ నిర్ణయింపఁ గుదురకున్నది. బద్దెన కాకతీయుల సామంతుఁడుగా క్రీ. శ. 1260-1320 మధ్యకాలమున నున్నవాఁడని పలువురు తలంచుచున్నారు. అన్నమయ్య సర్వేశ్వరశతకమును శా. శా. 1164 (క్రీ. శ 1242)లో రచించినట్లు తానే చెప్పికొన్నాఁడు సోమనాథుని యనుభవసార పండితారాధ్యచరిత్రములందలి సంవాదముల కెక్కెంటి నీ శతకములో అన్నమయ్య గూర్చికొన్నట్లు శ్రీనిడుదవోలు వేంకటరావుగారు 1945 వత్సరము మార్చి భారతివ్యాసములో నిరూపించియున్నారు. ఉద్గ్రంథకర్తయైన సోమనాథుఁడు సుమతిశతక సర్వేశ్వరశతకములవంటి చిన్నశతకములందలి పద్యభావములను గైకొని తనకృతులలోఁగూర్చికొనె ననుటకన్న నీశతకకర్తలే యాతని ననుకరించిరని తలంచుట సంభావ్యమని చెప్పనక్కఱ లేదు. కాఁబట్టి యీశతకములందలి యనువాదములుగూడ సోమనాథుఁడు క్రీ.శ. 1240 సంౘకు ముందే వెలసియుండు ననెడి నిర్ణయమునకుఁ దోడ్పడుచున్నవి.

ఇఁక దీనికిఁ బ్రతికూలముగఁ గాన్పించునవి చారిత్రక ప్రామాణ్యము లేని పుక్కిటిపురాణమని చరిత్రజ్ఞులు తలంచెడి ఏకామ్రనాథుని ప్రతాపచరిత్రము నందలి వ్రాఁతలు, వానిని గొంత యనువదించిన పిడుపర్తి సోమనాథుని పద్యబసవపురాణావతారికయందలి వాక్యములు మాత్రమే. సోమనాథుఁ డొక చాకలికి లింగదీక్షయు, సర్వజ్ఞత్వాదిశక్తులు నొసంగి తన్నుఁ బ్రతిఘటించిన ధూర్తవిప్రులను ప్రతాపరుద్రునిసభలో వాదించి నోడింపఁజేసెనని, రాజది చూచి యబ్బురపడి యాబ్రాహ్మణులతోఁ దానుగూడ సోమనాథునకు శరణాగతుఁడై శివదీక్ష నొందెనని యేకామ్రనాథుఁడు తనగ్రంథములో వ్రాసినాఁడు. దీనినే కొంతమార్చి మఱికొన్నిసంగతులు చేర్చి పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు తనగ్రంథావతారికలో వ్రాసినాఁడు. అందువల గొంత నింతకు మున్ను "పతత" శబ్దవిచారసందర్భమునఁ దడవియే యున్నాను. ఇట్లు ప్రతాపరుద్రుని యాస్థానమున కేఁగినప్పుడే సోమనాథుఁడా శివరాత్రినాఁ డనకు శిష్యుఁడగు నగు ఇంటిలూరి లక్ష్మయ్యకుఁ జెప్పి శివప్రీతిగా నైవేద్యానములు [illegible] శివరాత్రి (పిడుపర్తి, కొప్పు [illegible]) [illegible] కిప్పించెనని చెప్పి పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు కొప్పయ్య

నుండి తనవఱకు నాలుతరములను వంశానుక్రమణి కలోఁ జేర్చియున్నాఁడు. ఇంతేగాక యీసోమగురుఁ డాగతానాగతవేది కావున దేశ మిఁకఁ ద్వరలోఁ దురుష్కాక్రాంతము గానున్నదని తన యాచార వ్యవహారము లిట జరుగుట కష్టమనిచెప్పి కొలఁది కాలములోఁ గన్నడ భూమికరిగి యచ్చట "కల్య" మను క్షేత్రమున సమాధినేర్పఱచుకొని శివైక్య మయ్యెననికూడ పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు వ్రాసి నాఁడు. ఇందులూరి అన్నయ్య రుద్రమదేవి రెండవ ప్రతాపరుద్రుల దండనాథుఁడుగా నున్నవాఁడు. ఆతనిశాసనము లనేకములు లభ్యమైనవిగానియందుఁ బాలకురికి సోమనాథునికిఁ బ్రసక్తమైన దొకటియుఁ గానరాదు. ఇంతేగాదు. కొండపీటి దండకవిలెలో నుదాహృతమైన శకసంవత్సరములేని రుద్రదేవుని పూర్వోక్తశాసనముగాక సోమనాథునకు సంబంధిం చిన కాకతీయశాసనము మఱొక టేదియూ నింతదనుక నెవరికి దొరకనే లేదు. సోమనాథునికృతులు పరిశుద్ధ ముగఁ బరిష్కృతమయి బహుళప్రచార మొందక పూర్వ మందలియంతస్వారస్యము నెవరు గుర్తింప కుండుటచే, పిడుపర్తి సోమనాథుని పద్యబసవపురా ణావతారికలోని సంగతులనుబట్టి మొట్టమొదట శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగా రాంధ్రకవులచరిత్ర

ప్రథమముద్రణమునందును, శ్రీచిలుకూరి వీరభద్ర రావుగారు ఆంధ్రులచరిత్ర రెండవభాగము మొదటి ముద్రణమునందును పాలకురికి సోమనాథుఁడు రెండవప్రతాపరుద్రుని కాలమువాఁడనియే తలంచిరి. వారి ననుసరించి యస్మదాదులముగూడ నట్లే భావించితిమి. కాని యాపిమ్మట వెలువడిన కర్ణాట కవిచరిత్రలో శ్రీనరసింహాచార్యులుగారు క్రీ. శ. 1222లో కన్నడకవి సోమరాజు రచించిన కావ్యమందలి సోమనాథుని స్తుతిని బురస్కరించికొని యితర విధములఁగూడ సమన్వయించుచు సోమనాథుని కాలము క్రీ. శ 1195 ప్రాంతమని నిర్ణయించిరి. దానినిబట్టి శ్రీవీరేశలింగము వీరభద్రరావుగారలు గూడఁ దమ పూర్వాభిప్రాయములను మార్చుకొని కర్ణాటకవిచరిత్రకారుల నిర్ణయమునే యనుగమించిరి పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు పాలకురికి సోముని యనంతరము మూఁడువందలసంవత్సరములలో క్రీ. శ. 1560 ప్రాంతమున నుండినవాఁడు ఆతఁడు వినికిలిని బట్టి వ్రాసిన విషయములందును చేరొ్కనిన వంశ క్రమమునందును గొన్ని వ్యత్యయములు లోపములు దొరలియుండునుగావున దాని ప్రామాణ్య మును బరిహరించి సోమనాథునికృతులందలి యంత స్సాక్ష్యమునుగూడ నాధారముగఁగొని యాతఁ

కాలము క్రీ. శ. 1160—1240 అని యస్మదాదు లముగూడ నిర్ధరించుటకుఁ గారణమైనది. ప్రభాకర శాస్త్రిగారుకూడ దీనినే యనుగమించిరి. తురుష్కులు దక్షిణదేశముపై దాడిసలిపినపుడు కాకతీయరాజ్యమునేగాక కన్నడరాజ్యములఁ గూడఁ గొల్లగొట్టియుండిరి. కావున మహమ్మదీయాక్రమణమునకు వెలిచి సోమనాథుఁడు కన్నడభూమికిఁ దరలియచ్చుట నైక్యమయ్యెనని పిడుపర్తిసోమన చెప్పిన దానిలో సత్యముగాని సారస్యముగాని లేదు ఇందలి వాస్తవాంశములను తోంటదార్యుని సోమేశ్వరపురాణము ననుసరించి ముందు వివరింతును.

సోమనాథుఁడు రెండవప్రతాపరుద్రునికాలము వాఁడనుపూర్వనిర్ణయ మిట్లు చిరకాలముక్రిందటనే యాంధ్రకర్ణాటచరిత్రకారులచేఁ బరాస్తముగావింప బడినను దానిని బునరుద్ధరించుటకయి శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు పైసిజెప్పిన వ్యతిరేక ప్రమాణములగోడవ నించుకకూడఁ దడవకయే కాకతీయచక్రవర్తుల సామంతుఁగా అంబయ్యదేవ మహారాజులు శా. శా 1212 (క్రీ. శ. 1290) లో వెలయించిన సిలగంగవరము శిలాశాసనము (ఎపిగ్రాఫియా ఇండికావాల్యూమ్-20 Part 6) పురస్కరించికొని 1945 సం॥ ఫిబ్రవరి భారతిలో నొక వ్యాస

మును బ్రకటించిరి. త్రిపురాంతకవాస్తవ్యుఁడు రెండ్రేవుల మల్లినాథయ్య యనుశైవునకు అంబయ దేవుఁడు మొల్లకల్లను గ్రామము దానమొసంగిన విషయమునకు సంబంధించిన దీశాసనము. ఈ శాసన శిల కొన్నిచోట్ల శిథిలమైనది. శాసనశ్లోకములలోఁ గూడఁ గొన్నిలోపము లున్నవి. ప్రతిగ్రహీతను జెప్పెడుశ్లోకములోఁగూడ నాతనిపేరు గలయక్షరములు లోపించినవి. ఆశ్లోకము స్రగ్ధరావృత్తములో నున్నది. ప్రతిగ్రహీతగృహనామము నామముఁ బూర్తిగా నందుఁ జెప్పఁబడకున్నను, కవి దానవిషయమును మరల సంస్కృతశ్లోకభాగము చివరఁ దెలుఁగువచనములోఁ జెప్పుచు నందుఁ బ్రతిగ్రహీతపేరు రెండ్రేవుల మల్లినాథయ్య యని స్పష్టముగా లిఖించినాఁడు. ఇట్లు శాసనమందలి సంస్కృతభాగము తెలుఁగుభాగముగూడ నంతయు ముగిసిన పిదపఁ గ్రిందను మఱియొక సంస్కృతశ్లోకమున్నది. అది యాశిలపై నప్పుడే చెక్కఁబడెనో తరువాత మఱికొంత కాలమునకుఁ జెక్కఁబడెనో చెప్పఁ గుదురదు. ఆశ్లోకమునను ననేక లోపములున్నవి. "ఎవని దేవి దోచయ పేరుగలయామె తననేత్రమును త్రిపురాంతకేశ్వరున కర్పించి యంతకన్న నిర్మలనేత్రమునుబడసి ప్రకాశించెనో, స్వర్గ మధిరోహించు

టకై ప్రతిష్ఠఁజేసిరో యన్నట్టు త్రిపురాంతకదేవు నెదుటఁ కుమారాచలముపై సోపానసరణి కట్టించెనో" అని యాశ్లోకమందలి భావము శాసనమందలి దాతృప్రతిగ్రహీతలకు నీశ్లోకమందలి దోచయ్యకు నెట్టిసంబంధమో తెలియదు. ఆమె యువనిదేవి యో స్పష్టముగాదు. యచ్ఛబ్దమేగాని తచ్ఛబ్దమిందు లేదు. ఆమె యంబయదేవునిభార్య యని తలంచుటకుఁగూడ నెట్టియవకాశమును లేదు. ఆతని యుత్తరశాసనము లనేకములున్నవి వేనియందు నాతనిభార్యదోచయ్య యని చెప్పఁబడలేదు. శ్లోకమందలి క్రియాపదములనుబట్టి యీదోచయ యంతకుముందే గతించిన భూతకాలికవ్యక్తిగాఁగూడ గోచరించును. శాసనమును బ్రకటించిన శ్రీపంచముఖ యం. ఏ. గారుగూడ నిందుఁగూర్చి 'Lines 61-66 also contain a verse in corrupt Sanskrit, the sense of which is not quite clear" అని లిఖించియున్నారు ఇందలి రెండ్రేవుల మల్లినాథయ్య, దోచయదేవియే బసవపురాణావతారికలో సోమనాథుఁడు పేర్కొన్న రెంటాల మల్లినాథ దోచమాంబలని యందుచే సోమనాథుఁడు గూడ క్రీ. శ 1290 ప్రాంతమువాఁడే యగునని శర్మగారి యభిప్రాయము. రెండ్రేవులశబ్దమే క్రమముగా రెండ్రేల, రెండేల, రెండాల, రెంటాల అని పరిణా

మమును జెందియుండునని, వారిసమాధానము. ఆనాఁడు సోమనాథుఁడు ఛందోబద్ధముగ వ్రాసిన ద్విపదకావ్యములోనే స్పష్టముగా నాతఁడు పేర్కొన్న మల్లినాథుని యింటిపేరు "రెంటాల" అని యున్నప్పుడు, ఆయింటిపేరే కలవారు నేఁడుగూడఁ బహువురు శైవబ్రాహ్మణులలోఁ గానవచ్చునప్పుడు, రెంటాల యను గ్రామమొకటి యాపేరితోనే యిప్పటికిని పల్నాడుతాలూకాలో నున్నప్పుడు శర్మగారు చెప్పెడి పరిణామవాదమున కాధార మెంతమాత్రము లేదనియు, రెండ్రేవుల, రెంటాల యొక్కటికానేరవనియు, సహృదయులకుఁ జెప్పనక్కఱలేదు. శ్లోకములో నేదోరూపమున హ్రస్వీకరించియైనను బ్రతిగ్రహీతగృహనామము నిముడ్పఁజాలని లేఖకుఁడు తెలుఁగువచనములో దానినే వ్రాయునప్పుడు మూఁడక్కరములతో "రెంటాల" యని చెక్కలేక నాలుగక్కరములతో "రెండ్రేవుల" అని చెక్కెనని యెవ్వరైనఁ జెప్పనేర్తురా? ఇంతకు సోమనాథుఁడు రెంటాల మల్లినాథునిఁగూర్చి చెప్పిన విశేషము లొక్కటియు నీశాసనమందలి రెండ్రేవుల మల్లినాథునివిషయమునఁ జేర్కొనఁబడలేదు. దోచమాంబనుగూర్చి యాతఁడుచెప్పిన సంగతులకు నిందు దోచయదేవిగుఱించి చెప్పినవివరములకుఁ

గూడ నైక్యములేదు. శ్రీగిరియందొద్దోలగమున బసవపురాణకథాసూత్రములఁ దనకెఱింగించిన వారిలో సోమనాథుఁడొక్క కరస్థలి సోమనాథయ్యయే త్రిపురాంతకవాస్తవ్యుఁడని చెప్పినాఁడుగాని రెంటాల మల్లినాథ దోచమాంబలెచటివారో వివరింపలేదు. కావున నీశాసనమందలి యసంగతులఁ గూర్చి విమర్శించుచు బూర్వోక్తములయిన బలవత్ప్రమాణములఁ ద్రోసి, రాజసి, సోమనాథుఁడు రెండవప్రతాపరుద్రు కాలమువాఁడని సాధించుట కది చాలదని సమర్థములైన శాసనాంతరములచే బరిశోధింపవలసినదని, శ్రీసోమశేఖరశర్మగారు విన్నవించుచు 1945 సం॥ ఆగస్టు భారతిలో నొకవ్యాసమును బ్రకటించియున్నారు. వారిపై శర్మగారింతదనుక మఱేమియు బదులు వ్రాయలేదు. కాని శ్రీ చిలుకూరి నారాయణరావుగారుమాత్రము నా వ్యాసాంశముల కొక్కటేనియు సమాధానము చెప్పకయే పండితారాధ్యచరిత్రోపోద్ఘాతములో సోమనాథుని కాలవిషయమునఁ దాము చేసిన నిర్ణయమునకు శర్మగా రుదాహరించిన శాసనము గూడఁ దోడగునని 1945 సం॥ సెప్టెంబరు భారతిలో నొకవ్యాసమును బ్రకటించిరి. నారాయణరావుగారి యుపోద్ఘాతమందలి యసంగతులనెల్ల నేను సోమనాథుని, గూర్చి

వ్రాసిన ప్రత్యేకగ్రంథము పదియవప్రకరణములోఁ జర్చించియే యున్నాను.

శ్రీ వేదము వేంకటకృష్ణశర్మగారు సోమనాథుని కాలముఁగూర్చి "మాతృసేవ"లో వ్రాసినవ్యాసములో పిడుపర్తి సోమనాథుని పద్యబసవపురాణావతారికనే యాలంబముగాఁ గొని సోమనాథుఁడు రెండవప్రతాపరుద్రునికాలమువాఁడు కాఁదగునని నిర్ణయించుచు నందుకై సోమశేఖరశర్మగారి పూర్వోక్తవ్యాసము నూతగాఁగొని యాసందర్భమున నేను రెండ్రేవుల రెంటాల కాదని నిరూపించఁబూనిన మేధావినని, సత్యాంతకపాతకులగు పరిశోధకులెల్ల శర్మగారివాదములోని నిశ్చయము నంగీకరించితీరుదురని, శర్మగారివ్యాసము మాచినతరువాత శ్రీ చిలుకూరి నారాయణరావుగారు తమ యభిప్రాయమును మార్చుకొని శర్మగారి నిర్ణయము సమంజసమని సమర్థించినారని, అంగీకరింపనిది యెంత నిరాధారమైనను, దుర్బలమైనను నేఁజెప్పినదే వేదమని వాదించువాఁడను నేనొక్కఁడనే యని, యెదుగుబొదుగులు లేనిది నావాదధోరణి యని, ఇత్యాదిగాఁ దమ హేళనాప్రౌఢిమను వలసినంత ప్రదర్శించిరి. వీరు వ్రాసినట్లు నారాయణరావుగారు శర్మగారివ్యాసముఁ జూచిన మీఁదట తమపూర్వాభిప్రాయమేదియు మార్చి

కొనలేను. పలుతెఱంగులైన యపమార్గములతో పండితారాధ్యచరిత్రపీఠికలో వారుగావించిన కాల నిర్ణయమునకే శర్మగారినిర్ణయముగూడఁ దోడగు చున్నదనియే దానిని వారామోదించినది. సరిగా విషయముల బరిశీలించినవారి కెల్ల నది యనగతమే. నారాయణరావుగారుతప్ప శర్మగారివ్యాసమును సమ ర్థించినవారు నేఁడు శ్రీవేంకటకృష్ణశర్మగారుగాక మఱెవ్వరున్నారో నాకింతవఱకుఁ దెలియదు. ఎవ రైనను నే బ్రకటించిన ప్రతివ్యాసాంశము లొక్క దానికిఁగూడ సమాధాన మొసంగక యూరకిట్టి వ్రాఁతల వ్రాయుటవలనఁ బ్రయోజన మేమి? సోమ శేఖరశర్మగారీశాసనము బట్టి సోమనాథుఁడు క్రీ. శ. 1290 నాఁటివాఁడనుటయే గాని యాతనికృతు లందుకుముందు వెనుకల నేవేవి యెప్పుడు రచింపఁ బడెనో క్రీ శ 1340 సంllకు ముందెప్పు డాతఁడు కన్నడభూమికి నిర్గమించెనో నిరూపింపఁ బ్రయ త్నింపలేదు సోమనాథుని సాంస్వతసేవావధి ముప్పది నలువదివత్సరములలోపుమాత్రమేయని వారు తలం తురా? రెండ్రేవుల, రెంటూల యొక్కటికావని వాని మొగమే చెప్పుచుండ, ఉన్నదున్నట్లు చెప్పెడి నేను మేధావి నెట్లగుదును? ఏకామ్ర, ఏకోరామ శబ్ద ములవిషయమై నేను వ్రాసినదేమో సరిగా గుర్తిం

పకరయే వానిసంధులు విడఁదీసి నాకుఁ దెలివిడి గలి
గింపఁజూచిన మహనీయులే వ్యాకరణసూత్రములచే
రెండ్రేవుల రెంటాల లొక్కటగునో నిరూపించి
తమశబ్దశాస్త్రపారీణతను బ్రదర్శింపరాదా! ఆనాఁడు
"రెండ్రేవుల" అను పేరితో నున్నది నేఁ డాపేరు
రూపులుమాసి "రెంటాల" యను పేరితో వ్యవహృత
మగుచున్నయెడల, శర్మగారు చెప్పెడి కాలపరిణామ
వాదమునకైన గొంత యవకాశ ముండునేమో
గాని యానాఁడే సోమనాథుని ఛందోబద్ధకృతిలోనే
"రెంటాల" యని ప్రయుక్తమైనప్పు డీశర్మవాదమున
కెంతమాత్ర మాధారములేదని చెప్పనక్కఱ
లేదు శ్రీవేంకటకృష్ణశర్మగారి వ్రాఁతల కొక దారి
తెన్ను లున్నట్లులేదు. ఇతరులు వ్రాసినవి సరిగాఁ
జూచికొనక వానిని వికృతముగాఁ బ్రదర్శించి యిచ్చ
వచ్చినట్లు కేలిసేయఁ దమకించుట, ముందువెనుక
లరయకుండుట వీరిధోరణికిఁ బరిపాటిగాఁ గన్పట్టు
చున్నది. మాతృసేవ సంపుటము 1 సంచిక ౪౫, [illegible]
లందలి వీరివ్యాసాంశములకు నాసమాధానములను
స్థలాంతరమున సమగ్రముగఁ బ్రకటింతును. మాతృ
సేవవ్యాసములందే సంచిక ౩౧ లో "పండితారా
ధ్యనికాలము" గూర్చి వ్రాయునపు డాతఁడు క్రీ.శ.
1160—70 ప్రాంతమువాఁడని సోమనాథునిగురునకు

తాతయైన బెలిదేవి వేమనకు సమకాలికుఁడని, తరమునకు ముప్పదియేండ్లచొప్పున 60 సం॥లయంతరము గ్రహించినచో క్రీ. శ 1120లోఁ దన్ను నుతించిన కన్నడకవి సోమరాజునకు సోమనాథుఁడు సమకాలికుఁడు కావచ్చునని వీరు వ్రాసియున్నారు. ఇది యస్మదాదులనిర్ణయమున కసంగతమే. ఇఁక పంచిక 86లో "సోమనాథునికాలము" గూర్చి వ్రాయునరికి వంతలోనే ధోరణిమార్చి, ఉద్భటకావ్యకర్త సోమరాజునుతించిన వృషభస్తవ సోమన పాలకురికి సోమన యైయుండఁడని, వృషభ బసవశబ్దములు వేఱని, "బసవస్తవ" అన్నను బద్యమున సరిపడునప్పు డాతఁడు "వృషభస్తవ" యని మాఱ్చి చెప్పెనని, యా గ్రంథము వ్రాయునరికి సోమరాజు పాలకురికి సోమన నెఱుఁగనే యెఱుఁగఁడని వ్రాసిరి. మేమియుఁ దాము చేయునిర్ణయమునకు సరిపడదు. కావున సోమనాథునకు బసవపురాణకథాసూత్రము లెఱిఁగించిన వృద్ధుఁడు కరస్థలి సోమనాథయ్య "పండితారాధ్య కృపాసముద్గతుఁడు" అన్నదాని కాఁగివీరు గురువు పండితారాధ్యుఁడు మల్లికార్జునపండితుఁ డనరాదని, "పండితారాధ్య" అనునది కేవలము బిరుదమని, మల్లికార్జునపండితునికుమారుఁడు కేదారయ్యనైనను గరస్థలి సోమనాథునిగురువు కావచ్చునని సెలవిచ్చిరి.

ఇఁక నటుతరువాత 38 సంచికలో క్రీ. శ. 1242వ సంవత్సరములో సర్వేశ్వరశతకము రచించిన అన్నమయ్యనుగూర్చి వ్రాయునపు డాతఁడు సోమనాథుని యనుభవసారపండితారాధ్యచరిత్రములనుండి సంవాదములు గ్రహించిన విషయ మంగీకరించుచు, సోమనాథుడు, అన్నమయ్య, సమకాలికులు మాత్రమేగాక మూఁడు నాల్గేండ్లెచ్చు తక్కువగ సవయస్కులుగూడ నై యుందురని చెప్పియున్నారు. పండితారాధ్యచరిత్ర మే సోమనాథుఁడు చరమదశలో వ్రాసిన చివరికృతి యని పలువురు తలంచుచున్నారు. క్రీ. శ. 1 42 నాఁటికే యీ కృతియందలి సంవాదములు సర్వేశ్వరశతకమునందు దొరలినవని యంగీకరించుచుఁగూడ క్రీ. శ. 1290 నాఁటి రెండ్రేవుల మల్లినాథయ్యతో సోమనాథునకు సంబంధముకు మూఁడి పెట్టుట వీరెట్లు సమర్థింతురో? ఒకదాని కొకటి పొందికలేని యిట్టి యొగుడుదిగుడు వ్రాతలేనా నాయందుఁ గనరాదని వీ రుగ్గడించు "ఎడుగు పొడుగు"నకు లక్ష్యము? శాశ్వతమైనసత్య మచంచలము, నిరంజనము, నైనదిగదా! "స్థాణుః స్థిరభక్తియోగసులభో నిశ్శ్రేయసాయాస్తు" అని కవికులగురుని సూక్తి. అట్టిసత్యమును దెలిసికొనుటకై స్థిరచిత్తముతోఁ గడంగు నాధోరణి యెప్పటికే గాని

సోఁకిన దాని కనుగుణముగాఁ దూలునట్టిదికాని మాట వాస్తవమే. అట్లని యొకమాఱప్పటికి దొరకిన యుపపత్తులం జేసి సత్యమని దృఢచిత్తముతో నమ్మినదే తరువాతిపరిశోధనములలో సరికాదని యంతకన్నఁ బ్రబలతర ప్రమాణములచే నిర్ధారితమైనయెడలఁ బూర్వాభిప్రాయములను మార్చికొనని శరత్వము నాయందు లేదనియే నావిన్నపము. తనుగృహానాను మన్వర్థము చేసికొనవలెనన్నయుద్దేశముతో తాము చెప్పినదే వేదమని వాదించెడి యభినివేశము శ్రీ వేంకటకృష్ణశర్మగారి కేమైన నుండునేమో కాని యట్టిది నా కేకోశమందును లేదు ఈకాలనిర్ణయ విషయమున నింకను విశేషాంశముల నెఱుంగనెంచు వారు పూర్వోక్తములైన నాగ్రంథమందలి పదియవ ప్రకరణము, 1941సం॥ ఆగష్టు భారతివ్యాసములతోపాటు చిలుకూరి నారాయణరావుగారికిఁ బ్రత్యుత్తరముగా 1917సం॥ నవంబరు 7, 21, 23 తేదుల "త్రిలింగపత్రికలో" సోమనాథునికాలము" అను శీర్షికగల నావ్యాసమునుగూడఁ జూడనగును.

సోమనాథుని శిష్యప్రశిష్యులు

వీరిని మూఁడుతెఱఁగులుగ గణింపవచ్చును. ఈతనివలన వీరశైవదీక్ష నొందిన శిష్యసంతతికిఁ జేరిన వారొకతెగ. పిడుపర్తికవు లిందు ముఖ్యముగ

నెన్నఁదగినవారు. వీరు తమపూర్వుల కీతఁడు సంపా దించియిచ్చిన యగ్రహారాదికములఁ బారంపర్య ముఁగ ననుభవించుచు విశేషభక్తిగౌరవములతో నాతనిఁ గులగురువుగ నారాధించి యాతనిమార్గ మనుసరించితదనంతరమువీరశైవవాఙ్మయాభివృద్ధికై కృషియొనర్చినవారు. ఈతనికిఁ బ్రత్యర్థులై నిలిచి మతవివాదమునందు నోటుపడి యాతనిచే వీరశైవ దీక్షలనొంది శిష్యులైనవారు రెండవ తెగ. వీరిలోఁ బ్రముఖుఁడు చక్రపాణి రంగనాథుఁ డనువైష్ణ వుఁడు. ఇతఁడు కవిరాజ బిరుదాంచితుఁడు. వైష్ణవ మతపాండిత్యముతోపాటు మిక్కుటముగ శివ ద్వేషముగూడఁ గలవాఁడు. ఈతఁడు సోమనాథు నిచే నోటువడి పరాభవదుఃఖముతో నహోబల క్షేత్రమునకు శ్రీశైలమార్గమునఁబోవుచు శ్రీశైల శిఖరమును జూడనొల్లక కనులు మూసికొనెను. దానితో దృష్టినిరోధము గలుగ నహోబలస్వామిని బ్రార్థింప నాతఁడు శివాధిక్యమెఱింగించి మల్లికార్జున స్వామిని సేవింపుమని యుద్బోధించెను. అందువై నట్లొనర్ప నొకకన్నుమాత్రము వచ్చెను. మల్లి కార్జునస్వామియుద్బోధనమున నాత డు పాలకురికిం జని సోమనాథుని శరణువేఁడఁగా రెండవకన్ను గూడ వచ్చెను. అంత సోమన యాతనికిఁ దనకొమ

రుఁడు చతుర్ముఖబసవేశ్వరునిచే వీరశైవదీక్ష నిప్పించి శిష్యునిగా గ్రహించెను. అనంతర మీతఁడు వీరభద్రవిజయము, శరభలీల, శ్రీగిరినాథవిక్రమము మున్నగుకృతులు రచించి సోమనాథున కర్పించెనని తోంటదార్యనిగ్రంథము చెప్పుచున్నది. పైకథకుఁ గొంతస్ఫోరకముగా రంగనాథుఁడు రచించిన "నయనరగడ" అను నామాంతరముగల "శివభక్తిదీపిక" మదరాసు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకాలయమునం దున్నది. సోమనాథ రంగనాథుల యీగురుశిష్యసంబంధమును బురస్కరించుకొని శివయోగసారకర్తకొలని గణపతిదేవుఁడు తనకృతిలో నయ్యిరువుర నిట్లు కలిపి నుతించినాఁడు.

క. అసమశివభక్తి రసమా
నసుఁడగు పాల్కురికి సోమనాథుని, కవిరా
జసమున్నత యశు, సద్యః
ప్రసాదియగు చక్రపాణి రంగనఁ గొలుతున్

భద్రకవి లింగన తన సానందచరిత్రములోఁ జూడ

"సకలవేదపురాణశాస్త్రేతిహాస
నికరార్థములఁ బ్రమాణించి సద్భక్తి
శ్రీమతి నుద్ధరించిన పాలకురికి
సోమనారాధ్యుల సొంపుతోఁ గొల్చి
రంగద్విశాలాంగ 'రంగ' సఖ్యమున
రంగనాథునిఁ గవిరాజవర్యుఁ దలఁచి'

అని నుతించెను. గోనబుద్ధారెడ్డిరచితముగ గ్రంథ మునుబట్టి కానవచ్చినను జిరకాలమునుండి రంగ నాథునిపేర వ్యవహారమందున్న ద్విపదరామాయణ మునకు నిక్కంపురచయిత యీచక్రపాణి రంగ నాథుఁడే యైయుండుననని నా యభిప్రాయము. దాని నాతఁడు వీరశైవము స్వీకరింపకమున్నో తరు వాతనో రచించియుండును. ఇది పరిశోధింపఁదగిన విషయము. పూర్వకవు లెవరును బుద్ధారెడ్డిని రామా యణకర్తగా సంభావించియుండలేదు. పెరుగుకురికి శాస్త్రి, నేతికురికి శాస్త్రి యని పేళ్లుదాల్చి యిరువురు విప్రులు ప్రతిఘటింపఁగా సోమనాథుఁడు వీరిద్దఱు పాలకురికినుండి యుదయించి యందే లయించు వారని కేలిసేయుచు నోడించి శిష్యులుగా స్వీకరించె నని కర్ణాటకవిచరిత్ర చెప్పుచున్నది. ఇట్టిశిష్యులు సోమనాథుని కాలమునఁ బలువురు ఘటిల్లి యుందురు.

ఇఁక నీతనికృతుల భక్తిగౌరవములతోఁ జరించి యాతనిరచనాసరణుల నారాధించి యనుకరించిన యాంధ్రకర్ణాటకవులను మూఁడవతెగగా గణింప నగును ఆంధ్రకవులలో నన్నెచోడుఁడు, యథా వాక్కుల అన్నమయ్య, తిక్కన, బద్దెన, నాచన సోమన, జక్కన, శ్రీనాథుఁడు, గౌరన, బమ్మెరపోతన,

ఎడపాటి ఎఱ్ఱన, రఘునాథభూపాలుఁడు, నాగ లూటి శేషనారాధ్యుడు మున్నగువా రిందు ముఖ్యులు. బసవేశ్వరపండితారాధ్యులచరితముల మునుముందు తెలుఁగున వెలయించి తమకు మార్గ దర్శకు డగుటచేఁ గర్ణాటకవులు పలువు రందు ముఖ్య ముగా వీరశైవకవులు సోమనాథుని గురుభావముతో నారాధించిరి. ఇతని బసవపురాణమును యథా మూలముగఁ బ్రప్రథమమున క్రీ. శ. 1369లోఁ గన్నడించిన భీమకవి. "పాల్కురికి సోమేశ్వరన కారుణ్య—ఒదవికళా ప్రపూరితహృదయ" అని గద్యలో వ్రాసికొని తనభక్తిని వెల్లడించినాఁడు. అటుతరువాత శంకరారాధ్యులు బసవేశవిజయమను పేర నొకసంస్కృతానువాదమును, సింగిరాజు (క్రీ. శ 1500) మహాబసవరాజచరితము (సింగిరాజ పురాణము) అను మఱియొకకర్ణాటానువాదమును, షడక్షరకవి (క్రీ. శ. 1655) బసవరాజవిజయము (వృషభేంద్రవిజయము) అను చంపూకావ్యము రచించి తమభక్తిగౌరవములఁ బ్రదర్శించిరి. ఇట్లే యీతని పండితారాధ్యచరిత్రమునకుఁగూడ గురు రాజకవి (క్రీ శ. 1430) సంస్కృతానువాదమును నీలకంఠాచార్యుఁడు (క్రీ. శ. 1485) ఆరాధ్య చరిత్రమను పేరితోఁ గర్ణాటానువాదమును వెల

బుంచిరి. తోంటద సిద్ధలింగకవి (క్రీ శ 1560) "పాలకురికి సోమేశ్వరపురాణము"అను ప్రత్యేక గ్రంథమునే రచించినసంగతి మున్నే చెప్పియుంటిని. వీరుగాక పద్మణాంకుడు, బొమ్మరుసు, గుబ్బిమల్ల నార్యుఁడు, విరూపాక్షపండితుడు మున్నగు ప్రసిద్ధ కవులు పలువురు తమకృత్యవతరణికలలో నితనిఁ బ్రశంసించిరి. విశేషవివరములు, ఆంధ్రకవులు తమ కృతులలో నీతనిరచనముల ననుసరించి కావించిన స్థూలానుకరణవిశేషములు దెలియఁగోరువారు నా గ్రంథమందలి "సోమనాథునారాధించిన యాంధ్ర కర్ణాటకవులు"అను నిరువదియవ ప్రకరణము చూడఁ దగును

నవీనగుణములు, శైలి, కవితావిశేషములు

సోమనాథుఁ డవతరించునప్పటి కాంధ్రవాఙ్మయమున వెలసిన గ్రంథములు మిక్కిలి తక్కువగనే యున్నవి. నన్నయ ప్రారంభించిన భారతాంధ్రీకరణ మాతని మరణముతో నిలిచిపోయినది. తరువాత రెండువందలేండ్లవఱ కెవ్వరు దానిదెస దృష్టిపఱపి యుండలేదు నూఱికిఁ దొంబదిపాళ్ళు సంస్కృత పదములతో నన్నయ తనరచనము సాగించెను. ఆతనికి సోమనను నడుమ వెలువడిన కొలఁది కబ్బములలో పావులూరి మల్లనగణితము సంస్కృతమునుండి

పరివర్తింపఁబడిన శాస్త్రగ్రంథము. మల్లికార్జున పండితుని శివతత్త్వసారము, స్వతంత్రగ్రంథమే యయ్యు శతకవాఙ్మయములోఁ జేర్పఁదగినది. అందుఁగూడ సంస్కృతపదబాహుళ్యమే కానవగును. సోమునివలె జాను తెనుంగుపై కొంత మక్కువగొన్న నన్నెచోడుఁ డాతనికన్నఁ బూర్వుఁడని తలంచినను, ఆతని కుమారసంభవము చాలవఱకు స్వతంత్ర కావ్యమేయైనను నదిగూడ గీర్వాణప్రాధాన్యమే కల ప్రౌఢప్రబంధమై పండితజనైకవేద్యముగనుండి జనసామాన్యమునకు దుర్గ్రాహ్యమయ్యెను. ఇట్టి స్థితిలో నాంధ్రీకరణయుగప్రారంభదశయం దవతరించినవాఁడయ్యు సోమనాథుఁ డట్టియుద్యమము నకుఁ గడంగక, కేవలస్వతంత్రవిధానములతో స్వతంత్రగ్రంథరచనములకే పూనుకొనుట యాతని నవీనగుణములలో మునుముందు గణింపఁదగినది. ఈతనియవతరణమే యొకప్రత్యేకప్రయోజనమునకై నియుక్తమగుటగూడ దీనికిఁ గొంత కారణమని తలంపఁదగును. ఆంధ్రపద్యరచనములో నన్నయ పాటించిన సంస్కృపదబాహుళ్యము, సమాసపాటవము నీతఁడు సడలించి యీవిషయమునఁ దన తొల్లిటికృతియైన అనుభవసారమునందే కొంత సంస్కారముఁ బ్రకటించెను. సమత్వమున వెలయు

సంస్కృతపదములతోను దేటతెనుఁగు నుడులతోను వెలయుచు నిందలి పద్యరచనము మత్తేభగమనము వలె మనోహరముగ సాగుచుండును. అటుతరువాత బసవస్తవరూపములగు గద్యలు, రగడలు మున్నగు దేశీయగేయకృతులఁగూడఁ బెక్కింటిని సంస్కృత పదభూయిష్ఠముగ రచించినవాఁడయ్యె నట్టిరచనలు జనవశీకరణమునకు మతప్రచారమునకు నంతగా నుపకరింపవనెడి సత్యమును గ్రహించి, జనులవాడుకలో నిలుకడనంది, సహజమై వారికి సులభముగ నవగతమగు జానుతెనుంగుపై వలపుగొని తత్ప్రాథాన్యమును బాటించి, మతవాఙ్మయరచనమునకు సంస్కృతభాషనాధారముగాఁగొను ప్రాచీనమర్యాదను ద్రోసిరాజని, మాతృభాషయగు తెలుఁగు నెడ నెనలేని యభిమానమునుబూని తెలుఁగుఁ బలుకులనుకూడ వేదములపాటిగ గణింపుఁడని లోకమును హెచ్చరించి, సర్వసామాన్యము జాతీయచ్ఛందము నగు ద్విపదలోఁ దన ప్రధానగ్రంథరచనముల నిర్వహించెను "ద్విపదకావ్యంబు, ముదిలంజ, దిడ్డిగంత" అని యాంధ్రవాఙ్మయమున రానురాను ద్విపదయెడ నేర్పడిన నిరసన మింతయో కొంతయో సోమనాథుని కాలమునాఁటికిఁగూడ నెలకొనియున్నట్లు గోచరించును. బసవపురాణమును ధూర్తవిప్రులు నిరసించి

నట్లు పిడుపర్తిసోమనాథుఁడు వాకొనిన కారణముం
బలో నది ద్విపదయగుట యొకటిగదా! కాని సోమ
నాథుఁ డిట్టి ధూర్తజనాభిప్రాయముల నెఱుగొను
నంతటి పిఱికిపంద గాఁడు. సముచితమని తాను నమ్మి
నది నిర్వహించుటల్లో నాతనికి జంకు కొంకులు లేవు.
"క్రియాసిద్ధి స్సత్త్వేభవతి మహతాం నోపకరణే"
అనునట్లు నవనవోన్మేషప్రతిభాశాలులగు కవివరు
లేఛందములో రచించినను దమ కావ్యములచే లోక
రంజనము గావింపనేర్తురు. "అల్పాక్షరముల న
నల్పార్థరచన - కల్పించుటయ గాదె కవివివేకంబు."
అని బసవపురాణావతారికలోనే ఢంకా మ్రోగించి,
సోమనాథుఁడు ద్విపదకావ్యరచనమును మొదల విపు
లముగ సమర్థించుచు నందఁ గూర్చి పండితారాధ్య
చరిత్రావతారికలో దీర్ఘోపన్యాసము గావించినాఁడు.
ఇందుచేతనే లఘుబుద్ధులగువారిదృష్టిలో గొనసన
మునకుఁ దావలమైన ద్విపదయను లఘుమతియగు సీతని
చేతిలో నైహికాముష్మికరూపక ద్విఫలహేతువై
విరాజిల్లినది. సహజసత్త్వముతో స్వాతంత్ర్యాభిరక్తితో
సాగించిన యీ ద్విపదరచనమం దీతఁడు ప్రకటించిన
నవీనగుణముల సంఖ్యాకములు, అనిర్వచనీయములు.
శ్రుతి స్మృతి ప్రమాణముల లెక్కకు మిక్కిలిగఁ
గుప్పించుటయందేమి, గహనములగు నుపనిషద్రహ

స్యములఁ దేటతెల్లముగఁ జూప్పించుటయందేమి, పలు రూపములగు పరమతసిద్ధాంతములఁ బ్రదర్శించి ఖండించుటయందేమి, ఏకధాటిగ, ధారాళముగ, ధారాళముగ, ఝురీవేగముతో సంస్కృతసమాస ఘటితపదజాలములఁ బ్రవహింపఁజేయుట యందేమి; లలితములై యలఁతి యలఁతి తునియలుగ విడివడి తేనియతేటలై వెలువడు జాను తెనుంగునుడులజాలు వార్చి, చదువరుల మదులఁ గరంచుటయందేమి, ఇది యది యననేల, దేనియందుఁ గూడ నడ్డాకింతయు లేక సర్వవిధముల నాతనికి వశంవదములై ద్విపదయే బహురూపకములగు వివిధసువిధానములం దొక్క రీతిగ నుపకరింపనేర్చెను ఆంధ్రభాషాసతి తన ద్విప దములతో నీతని ద్విపదకృతులందు బహుముఖము లుగ, సంసతోషముగ నృత్యమొనర్చి కృతకృత్య యయ్యెను. అందుచేతనే యీతని తరువాత వెలసిన సుప్రసిద్ధకవులు పలువురు రచించిన పద్యకావ్యము లందలి పలుతెఱంగుల మెఱుంగులకెల్ల నీతని ద్విపద కావ్యములే మార్గదర్శకములై వన్నె కెక్కినవి. కావ్యవ్యాకరణతీర్థులు, కీ॥ శే॥ శ్రీపంచాగ్నుల ఆది నారాయణశాస్త్రిగారు, ఆంధ్రపత్రిక పదియవ సంవ త్సరాది సంచికలో "ద్విపదకవిత్వ"మను వ్యాసమున సోమనాథుని బసవపురాణపండితారాధ్యచరిత్రముల

నుద్దేశించి లిఖించిన యీ క్రిందివాక్యములు గమనింపఁదగినవి.

"ఈ రెండు గ్రంథములు నెక్కడఁ జూచిన నక్కడ నవరసములు పొంగి పొరలి పోవునంతటి రసోదంచితములుగ ద్విపదలలోఁ గూర్పఁబడినవి. హిమవద్భూధర గుహాగ్రములనుండి యనర్గళముగా దుమికి వచ్చెడు గంగాప్రవాహమువలె నీమహామహుని కవిత్వము పాఠకులమనంబుల నానందపూరమున నోలలాడించుచుండును. భక్తశిరోమణియగు పోతన భక్తిపారవశ్యపుఁ గవిత్వమునకు, కవిసార్వభౌముఁడగు శ్రీనాథమహాకవి నుడికారముల గడుసుదనంపు జిన్నెలకును, కర్ణాటరాజ్య రమానాథుఁ డు నాంధ్రభోజుఁడు నాంధ్రకవియునగు కృష్ణదేవరాయ మహారాజుల యాముక్తమాల్యద మున్నగు కృతులలోని యద్భుతవర్ణనాపటిష్ఠములగు సందర్భములకును, దీనికి దానికనియేల, ఇంతదనుక మనయాంధ్ర సారస్వతమునఁగల హృద్యములగు రసవర్ణనోదంచితములగు కావ్యపు మెఱుంగులన్నిటికిని, ఈ రెండు ద్విపదకావ్యములే మార్గదర్శకములై రాజిల్లిన వనుటలో నేమియు సందియము లేదు"

పద్యరచనావిధానమునఁగూడ నీతఁడు గొన్ని సంస్కారములను గావించినాఁడు. నన్నియమార్గ

మున నీతఁడు నన్నియ పెట్టినవిధము కొంత యింతకు ముందే యుగ్గడించితిని. తిక్కనాదుల జాతీయకవితా నిర్మాణమునకు సోమనాథుని జానుతెనుఁగురచనములే యుద్బోధకములనుట చెప్ప నక్కఱలేదు తెలుఁగు పద్యరచనమున నన్నయ తిక్కనల నడుమ కాలమున జరిగిన పరిణామమున నీతని యనుభవసార మాదర్శ కము కాఁగలదు సీసపద్యరచనమున నీతఁడు నన్నయ యతినియమములఁ గొంతవఱకు సడలించెను. ఆ విషయమున నన్నెచోడ తిక్కనాదు లీతని మార్గ మునే యనుగమించిరి. మఱియు నీసీసపద్యరచన మున నీతఁ డొనర్చిన ముఖ్యసంస్కారము, ఏపాద మున కాపాదమునకుఁ బదములు తెగిపోయి ముందు పాదమందలిపదములతోఁ గలియకుండ రచించుట, ఆ యాపాదములందుఁ గూడఁ జాలవఱకుఁ బూర్వోత్త రార్థములు విడివడునట్లు రచించుట పాటింపఁదగి నది. దీనినే వరవడిగాఁగొని జక్కన, నాచన సోమన, శ్రీనాథుఁడు, మనోహరవిలాసభాసురముగఁ దమ సీసముల రచించి యందు సిద్ధహస్తులైరి సీసమునందు వలెనే కందపద్యరచనమునఁగూడ నీతఁడు చక్కని సంస్కారముఁ గూర్చినవిధ మనుభవసారమందలి కంద ములఁ జదివినఁ దెల్లమగును. ఆ చిన్నకృతిలో ద్విప్రాస, త్రిప్రాసకందములు గూడఁ గొన్ని రచించి

యీతఁడు చిత్రకవిత్వపుఁ దెరువులఁ బోడఁ గొన్నిటిఁ ద్రొక్కినాఁడు తెలుగు నుడికారమునకుఁ దీయందనమునకు నెలవులగు బద్దెన సుమతిశతకపద్యములను నతని నీతిసారమందలి కందములను సోమనాథుని కందములే మూలకందములుగ గోచరింపఁగలవు.

ద్విపదరచనమం దీతని వాక్ప్రవాహము హిమవత్పర్వత గుహాగ్రహములఁ గాఁడి దుమికి వచ్చు గంగాప్రవాహముతో సమమించిన శ్రీపంచాగ్నుల ఆదినారాయణశాస్త్రిగారి వాక్యముల నింతకు మున్నుగ్గడించితిని వేగమం దేమి, పావనత్వమునం దేమి, మఱి యితరగుణములం దేమి యీసామ్యము సర్వవిధముల సంగతముగ నున్నది. ఇం దొకచో [illegible] విహారిణి. మఱియొకచోటి భక్తప్ర[illegible]మనోహారిణి ఈతని కృతులఁ జదువునపుడు కొన్నిచోట్ల నాభీలవేగముతో శీతనగసానువుల నుండి ప్రవహించు భాగీరథియు, మఱికొన్నితావులఁ గాశీపురిసమీప ఘట్టముల సరళగతిని జరుగు జాహ్నవియుఁ దలఁపునకు వచ్చుచుండును. సహజగాంభీర్యత, సుప్రసన్నత యీతని శైలికి నైజగుణములు. ఈతని రచనలు ద్రాక్షాకదళీపాకములఁ బరిణతములై, వైదర్భీపాంచాలీరీతుల కాదర్శములై వెలయుచుండును. ఈతని కవితయందలి ముఖ్యగుణ

ము లనన్యసామాన్యములగు సౌందర్యమాధుర్య ములు. భక్తిరసపరవశుఁడై భావమునే ప్రధాన ముగఁగొని, శ్లేషయమకాద్యలంకారములకై తడవు లాడక, జాతీయతను గణించి దేశీయచ్ఛందమగు ద్విపదలోఁ బ్రధానకృతుల వెలయించి యందు తీరుతీయములుగల తెలుఁగు పలుకుబళ్లను మేలుగ జాలువార్చుట యిందుకుఁ బ్రధానకారణములు. సరసమైన జానుతెనుంగుపై వలపుఁగొనినను సహజ గంభీరతాప్రసన్నములగు సంస్కృతపదములపైఁ గూడ నాతని వ్యామోహము వీడలేదు, జాతీ యత వలసినపట్టులందతఁడు నూటికిఁ దొంబదిపాళ్లు జానుతెనుంగును బ్రయోగించి గాంభీర్యప్రకటన మవసరమైన మతసవాదములు మున్నగుతావుల సంస్కృతపదబాహుళ్యమును బ్రదర్శించును. మఱి కొన్నిపట్టులఁ దెనుఁగుపదములను సంస్కృతపదము లను సమానముగఁ బరగించును. రసైకపరతంత్రుఁ డగుటచే రసవిజృంభణమునకై యెచ్చట నెట్టి పద జాలమును బ్రదర్శింపవలెనో యాతఁడు బాగుగ నెఱుంగును. శబ్దాలంకారములలో నాతని కను ప్రాసములపై మక్కువ యెక్కువ. అవియైనను భావావేశములో వానియంతట నవి సాజముగ దొరలివచ్చినట్లు కన్పట్టును గాని వాని నాతఁడు

ప్రయత్నపూర్వకముగఁ బ్రవేశపెట్టినట్లు గానరావు. ఈతని తరువాత వెలసిన బమ్మెరపోతన మున్నగు తెలంగాణకవుల యనుప్రాసప్రియత్వమున కీతని కృతులే మార్గదర్శకములుగా నోపును పాత్రముల ముగ్ధత్వమును బ్రదర్శించుటలో నీతని జాణతన మెన లేనిది. ఇట్టి పట్టులం దాతఁడు ముద్దు మురిపెములు గురియు జాను తెనుఁగు బలుకులు జాలువార్చి వారి ముద్దతనము చదువరులకన్నులఁ గగడుగట్టునట్లు చిత్రించివారిని విముగ్ధులఁ గావించును. బసవపురాణ తృతీయాశ్వాసమందలి ముగ్ధభక్తులకథలఁ జదివిన నిది తెల్లమగును. కవితచిత్రకళయని తలంచి, యచ్చునగుద్దినట్లు పాత్రముల రూపవర్ణన మొనర్చి పాఠకుల మనఃఫలకముల హత్తించుటలో నీతని నైపుణ్యమగణ్యము. మచ్చునకై యిందలి మూఁడవ యాశ్వాసమునందలి సకలేశ్వర మాదిరాజయ్యగారి కథలోని మల్లరుఘుగొల్ల వేసము, చెయువ్రలు చూడఁ దగును. ఈకవితావిశేషము తిక్కన, నాచన సోమన, శ్రీనాథుఁడు మున్నగుజాతీయకవుల కాదర్శక మయినది.

స్వాభావికములగు ప్రకృతివర్ణనము లీతనికి మంచినీళ్ళప్రాయములు అట్టిచోటుల నీతఁ డితరా లంకారములకన్న స్వభావోక్తినే మిక్కిలిగ

సంభావించును. కోడిఁగూఁతనుగూర్చి యీతఁడు గావించిన

"తొలికోడి కనువిచ్చి - నిలిచి మైవెంచి
జలజల ఱెక్కలు సడలించి నీల్గి
గ్రుక్కనఁ గాలార్చి కంఠంబువిచ్చి
ముక్కున నీఁకెలు చక్కొల్పి కడుపు
వెక్కించి మెడసాచి నిక్కి మిన్చూచి
కొక్కొరోకు ఱ్ఱనికూయకమున్న"

వంటి నిసర్గమనోహరవర్ణన మాంధ్రవాఙ్మయము నందు మఱెచ్చటను గనఁజాలము. సర్వజ్ఞతాశక్తి యీతని కృతులలోఁ బలుతావుల బహుముఖములఁ బ్రస్ఫుటమగుచుండును. అపరిచితములు నాత్మానుభవదూరములు నగు చౌర్యము, ద్యూతము, రసవాదము, వైద్యము మున్నగు నసాధారణ విషయముల వర్ణించునపుడు గూడ నీతఁడు ప్రకటించెడు ప్రతిభ పాఠకుల నాశ్చర్యచకితులఁ గావించును. ఇట్టి పట్టుల నాతఁడు ప్రయోగించు పదజాలము లాయాపారిభాషికనిఘంటువులుగ నుపకరింపఁగలవు. సకలేశ్వర మాదిరాజయ్యగారికథయుఁ బండితారాధ్య చరిత్రమందలి పర్వత ప్రకరణము తిలకించిన నీతని సంగీతశాస్త్రపారగత్వము గొంత వ్యక్తమగును.

ప్రతిపాదింపనెంచినవిషయము చదువరుల మదుల లెస్సగా హత్తికొని యందుమూలమున వారికి రసానుభవము గలుగుటకై సమానార్థకము లగు పర్యాయపదములను మార్చిమార్చి పుంఖాను పుంఖములుగఁ బ్రయోగించుట యీతని విశా గుణములలో గణింపఁదగిన మఱొక విశేషము. దీనిని భాషాసౌభాగ్య కళాసౌందర్యద్యోతక ముగాఁ బలువురు సంభావించిరి. నాచన సోమ నాథుఁడు, శ్రీనాథుఁడు మున్నగు సుప్రసిద్ధకవులు దమ కృతులలో దీని ననుకరించి యారాధించిరి. కాని నేఁటి విమర్శకు లొకరిందఱి యింపు సొంపుల బాగుగాఁ బరీక్షింపక సోముని యీ కావ్యగుణ మును "దిక్కు, దశ, తల, తోఁక లేని పవాదముల పునరుక్తి" యని యవగణించుట శోచనీయము. ఉగ్గుఁబాలతోఁ గ్రోలిన మాతృభాషను మఱచిన మనకు సోమనాథుఁ డతివేలముగ వాడిన జాను తెనుఁగునుడులు రాను రాను వాడుకలో నశించి నేఁడు వాని నిజస్వరూపము, ప్రత్యేకార్థము నెఱుంగ రాకుండుటచే గొంద ఱదృష్టికవి పున రుక్తులుగఁ దోఁచుటలో నాశ్చర్యము లేదు. జాతీ యతయే తన కవితకాలంబముగ గ్రహించిన వాఁ డగుట నీతఁడు తన కృతులందెల్ల సందర్భోచితము

లుగ జాతీయములను చక్కని లోకోక్తులను, పలుకుబళ్ళను విశేషముగ వాడియున్నాఁడు. కవిత కందచంపకములు, తళుకు బెళుకులు, తులింగళించు ఓక్కై జంటపదములను, ఆమ్రేడితములను, బలు తెలుంగులఁ బ్రయోగించుట యీతని కవిత యందలి మఱొక విశేషము. గ్రంథవిస్తరభీతిచే వీనికెల్ల నిచట నుదాహరణములు చూపనైతిని. బసవ పురాణ పండితారాధ్యచరిత్రములఁ గొంతవఱకే పట్టులఁ బరించినను నవి గోచరింపఁగలవు. అనంతములై బహుముఖములుగఁ బలురూపముల వెలయు నీతని కవితావిశేషములనెల్ల విస్తరించుట దుస్తరము. కావ్యపఠనమున జదువరులు వానిని స్వానుభవపూర్వకముగఁ గ్రోలి యానందించుటయే కర్తవ్యము. ఇందుఁగూర్చి యింకను విశేషవివరములు, విపులదృష్టాంతములు తిలకింపఁగోరువారు పూర్వోక్తమైన నా గ్రంథమందలి 14, 17, 18, 20 ప్రకరణములఁ బరింపఁదగును.

ఛందోవ్యాకరణ విశేషములు

ఆంధ్ర గ్రంథమాలిక వారి బసవపురాణ పీఠిక యందును, ఇతరత్ర ప్రకటితమైన మఱికొన్ని వ్యాసములందును శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారు పూర్వాంధ్ర కవులందు శివకవులు, భవికవులు నను రెండు విభాగ

ముల నేర్పఱచి, శివునిమీఁదఁ దద్భక్తులమీఁదఁ దక్క నితరులగు భవులమీఁద నెప్పుడును గృతులు చెప్పనివారు శివకవులని, తదితరులు భవికవులని నిర్వచించి, మల్లికార్జునపండిత, నన్నెచోడ, పాలకురికి సోమనాథాదులను శివకవులుగను, నన్నయ తిక్కనాదులను భవికవులుగను బరిగణించి, కవితా మార్గమునందును, ఛందోవ్యాకరణాదులందును వీరు వేర్వేఱుమతములవారని, శివకవులు భవికవుల గర్హించిరని కొంత గ్రంథము లిఖించిరి. భవి యనఁగా నిష్టలింగధారి కాసివాఁడని స్థూల దృష్టితో నర్వాచీనులు కొందఱు వ్యవహరించు చున్నను, భవము (పాపము, పాశము) కలవాఁడు (శివభక్తిరహితుఁడు) అను నర్థమున, అభక్తవిషయ మున నే శివాగమములందును సోమనాథాదుల కృతు లందును భవిశబ్దము ప్రయుక్తమైనదని "పాలకురికి సోమనాథకవి" అను నాగ్రంథము తొమ్మిదవ ప్రకరణములో సకారణముగ నిరూపించియుంటిని. సోమనాథాదులు "శివకవు"లను పదమును దమ కృతులందు వాడినను నితరమతీయులగు కవులను వారు భవికవులని పేర్కొని నట్లుగాని, గర్హించి నట్లుగాని కానరాదు. బసవపురాణావతారికలో

"వెలసిన చదువులు వీటిచేతోర్తిత
పొలిసిపోయిరి తమపురులు దూలఁగను
మృదుమహత్త్వముఁగానమిని బొంకులనఁగఁ
బడుఁ "గవయః కిం న వశ్యంతి"యనుట
యనుచుఁగుకవులఁగీటునఁ బుచ్చి పేర్చి"

అని వ్రాయునపుడుగూడఁగుకవిశబ్దమునే యాతఁ డుపయోగించెనుగాని భవికవులనలేదు. వేమన పద్యములలోఁగూడ శివకవి, నవకవి శబ్దములున్నవే గాని భవికవి శబ్దముదాహృతము కాలేదు. ఇది శాస్త్రిగారు క్రొత్తగాఁ గావించిన నామకరణమనియె తోఁచుచున్నది. "విశ్వశ్రేయః కావ్యమ్" అనునట్లు లోకకల్యాణము (శివము)గూర్చు సత్కావ్యముల రచించు కవులు భవులెట్లవుదురు? అందునను "హరువినుతుల బాసలాడఁజేసిన యట్టి భట్టుని నన్నయభట్టుఁబొగడి"యని చిమ్మపూడి యమరేశ్వరుఁడు మన్నించిన నన్నయ్యను, "చిత్తనిత్యస్థిత శివుఁడెవ్వఁడగిన వీఁడను నాల్కకును దొడవైన వాఁడు" అని కేతనచే సన్నుతిగాంచి, "మహేశ్వ రాంఘ్రి కమలధ్యానైకశీలుండ"నని తానే వక్కాణించుకొన్న తిక్కనను, శంభుదాసను బిరుదనామము ధరించిన ఎఱ్ఱనను భవులని యెవ్వరు గణింపనేర్తురు? నాదృష్టిలో నిట్టి వారెల్ల శివకవులే. వారికృతులు

భగవన్మహిమ ప్రతిపాదకములుగావా? వారి కృతిపతులు భక్తులుగారా? ఇంతకు భాషసర్వసామాన్యమైనప్పుడు, జీవేశ్వరజ్ఞాన సాధనరూపములగు మతవిషయములలో భిన్నమార్గము లవలంబించియుండు నంతమాత్రమున నేభాషాకవులయం దైనను భాషావిషయములందును, ఛందోవ్యాకరణబద్ధములగు కావ్యసరణులందును భిన్నభిన్నమతములుండుట కవకాశమెట్లు కలుగును? తోడిదేశీయభాషలు తమిళము, కన్నడములలో లేని యీవిభేదము తెలుఁగులో నెట్లుండును? కావున సోమనాథాదులు కవితాభాషావిషయాదికములలో నన్నయాదులకన్న భిన్నమతమువారని శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిగారు వ్రాసిన దానిలో సత్యముగాని సారస్యముగాని లేదనియే నాతలంపు. కాలప్రవాహమువంటిదే భాషాప్రవాహము. కాన రాను రాను గాలానుగుణముగు పరిణామములఁ గొన్నింటిని బడయుచుండుట ప్రతిజీవద్భాషకును సహజలక్షణమే, నన్నయ తిక్కనల భారతభాగము లొక్కతీరగు భాషాసరణివ్యాకరణమార్గములలో నున్నవని చెప్పఁగలమా? "ప్రయోగశరణం వ్యాకరణమ్" అను సూత్రము సమస్తభాషలకు ననుశ్రుతముగ ననాదినుండియు వర్తిల్లుచున్నదే. తనకాలమున శిష్టవ్యవహారమందుండిన

"ప్రాణ గొడ్డము"మున్నగు సంస్కృతాంధ్ర మిశ్ర
పదములఁ గొన్నిటిని నన్నయ గ్రంథస్థ మొనర్పఁగా
నిక్కే తరుకాలము నాటికి వ్యవహారమునందున్న
యట్టి శబ్దముల నన్నయకన్న నెక్కుడుగ నన్నె
చోడుఁడు, సోమనాథుఁడు, తిక్కన, శ్రీనాథుడు
మున్నగువారు తమకృతులందుఁ గైకొనియున్నారు.
కావున "ఛందస్స్వాతంత్ర్యము" "అసాధారణ
ప్రయోగములు"అను శీర్షికల క్రింద శాస్త్రిగారు
నన్నెచోడ సోమనాథాదుల విలక్షణత గూర్చి వెలువ
రించిన యభిప్రాయములు పెక్కింటిని నేనంగీకరింపఁ
జాలకున్నాను. సోమనాథుఁడు ఛందోవ్యాకరణాదు
లలో లక్షణసేతూల్లంఘన మొనర్చి సంప్రదాయ
విరుద్ధముగ వర్తింపలేదనియే నాయభిప్రాయము.
ద్విపదలలోఁ బ్రాసయతిని గూర్చుట సోమనాథుని
ఛందస్స్వాతంత్ర్యములలో ముఖ్యముగా గణింపఁ
దగినదని శాస్త్రిగా రుగ్గడించినారు. ఆంధ్రభాషలో
సోమనాథుని కాలమునాఁటికి ఛందోవ్యాకరణలక్షణ
గ్రంథము లేమైన వెలసినవో లేదో యెవ్వరు నింత
వఱకు రూఢిగాఁ జెప్పఁజాలకున్నారు. ఇప్పటి కుప
లబ్ధములైన వానిలోఁ బ్రాచీనములని మనము
గణించు కవిజనాశ్రయము, కావ్యాలంకారచూడా
మణి, ఆంధ్రశబ్దచింతామణి, ఆంధ్రభాషాభూష

ణము మున్నగునవియెల్ల సోమునకుఁ దరువాతివే గాని ముందఱివి గావు. ద్విపదలలోఁ బ్రాసయతి చెల్లదనులక్షణము సోముని తరువాతఁ జాలఁగాలమునకు వెలసిన చిన్నన్నలు చెప్పినదేగాని యాతనికి ముందుండిన తొల్లింటి పెద్దలేర్పఱచినదిగాదు. కవిజనాశ్రయములో నిందుఁగూర్చి యేమియుఁ జెప్పియుండలేదు. ద్విపదలలోఁ బ్రాసయతి చెల్లుననుటకు సాధకముగ "అనియతగణైః" "యతి ర్వా" "ప్రాసోవా" యను ప్రాచీనచ్ఛందస్సూత్రములనాంధ్రభాషాచ్ఛందోలక్షణములఁ జెప్పుచు సంస్కృతభాషలో రచితమైన యేఛందోగ్రంథమునుండియో సోమనాథుడు పేర్కొనియేయున్నాఁడు. యతిప్రాసనియమము లేని సంస్కృతశ్లోక రచనములకుఁగాని, యతినియమము లేని కర్ణాట పద్యరచనములకుఁగాని యీసూత్రములు సంబంధించినవిగావని చెప్పనక్కఱ లేదు. అక్షరగణబద్ధములై, చతుష్పాదనియతి గల వృత్తములందును, అనియతగణబద్ధములయ్యుఁ, జతుష్పాదనియతిగల కందము, ఉత్సాహము, అక్కర మున్నగుజాతులందును పాదద్వితీయాక్షర ప్రాసనియమమున్నదన్న కారణమునఁ గాఁబోలు వీనిలోఁ బ్రాసయతి పనికిరాదనియుఁ జతుష్పాదనియతిగల్గియుఁ బాదద్వితీయాక్షర ప్రాసనియమము

లేని సీసము, తేటగీతి, ఆటవెలది మున్నగు నుప జాతులందు, సంగీతమునందు నవి చెల్లునని యెంచి దలంచు సంప్రదాయ మాంధ్రచ్ఛందోలక్షణ గ్రంథ ములలో నేర్పడినది. అక్షరగణబద్ధములై చతుష్పాద నియతిగల లయగ్రాహి, లయహారి, లయవిభాతి, త్రిభంగి మున్నగు కొన్నివృత్తములవిషయమున మాత్రమందు లయప్రాధాన్య మున్నదన్న కారణ మునఁ గాఁబోలు మరల నీలక్షణగ్రంథకర్తలు ప్రాస యతినే విధించియున్నారు. ఇవియన్నియు సర్వా చీనలక్షణములే యని తలంపఁదగును. అనియతగణ బద్ధరచనములలోఁ జతుష్పాదనియతితోపాటు పాద ద్వితీయాక్షరప్రాసనియమమున్న జాతులమాట యెట్లున్నను, ఇట్టి ప్రాసనియమముండియు ద్విపాద నియతిమాత్రమే గల ద్విపద, రగడ, అట్టి ప్రాస నియమములేని మంజరీద్విపద మున్నగునవి పాట లుగాఁ బాడుకొనుట కనువగు గేయకృతులగుటచే సంగీతమునందుబలె వానిలోఁ గూడఁ బ్రాసయతిని వాడవచ్చుననుటయే ప్రాచీనచ్ఛందోలక్షణ కర్తల మతముగా గోచరించును. మనభాషలో గ్రంథస్థము గాక తరతరములనుండి పారంపర్యముగ జనుల నోళ్లలోఁబడి ప్రచారమందున్న యశేఖ్య గేయ వాఙ్మయ మొంతయో యున్నది. ప్రాఁత పాటలను

వేరితోఁ గొందఱు భాషాభిమానులు వీనిని సేకరించి యిప్పుడందందుఁ బ్రకటించుచున్నారు. ఇవి చాలవఱకు ద్విపదరూపములుగనో, తద్వికృతులుగనో యుండును. వీనికాలమును నిర్ణయించుట దుస్తరము. నన్నయకు ముందునుండియు వెలసినవి గూడ నిందుఁ బెక్కులు చేరియుండును. వీనిలో నందందుఁ బ్రాసయతి గానవచ్చును. మచ్చునకుఁ గొన్ని యుదాహరింతును

"అత్తింటికోడలు ఉత్తమురాలు
చేట జొన్నలుపోసి చేనిద్రపోను"
"చక్కనాన్నగారి ముక్కుపై చెమట
చేరఁదేసిముత్యాలు చెదరినట్లుండు"
"చలికి వెఱచినట్టు పులికి నే వెఱవ
అలికి వెఱచినట్లు అమ్మకే వెఱవ"
"కొడుకులఁ గనని వాళ్ళకడు పేమికడుపు
కులముద్ధరించని కొడు కేమికొడుకు"

కావున నిట్టి ప్రాచీనమతము ననుసరించియే సోమనాథుఁడు ద్విపదలందు రగడలందుఁగూడఁ బ్రాసయతిని వాఁడియున్నాఁడు. రంగనాథుఁడు, గౌరన దీనిని వాడలేదని శాస్త్రిగారు వ్రాయుట సరిగాదు. రంగనాథరామాయణమునందు, గౌరన నవనాథ చరిత్రమునందుఁ గ్వాచిత్కముగఁ బ్రాసయతి

ప్రయోగము లున్నవి. ఈ రామాయణము నకు వాస్తవకర్తయని నేఁ దలంచు కవిరాజబిరుదాంచితుఁడు చక్రపాణిరంగనాథుఁడు సోమనాథునివలె రగడలందుఁగూడఁ బ్రాసయతిని గొన్నిపట్ల వాడియున్నాఁడు. శాస్త్రిగారే తిరుమలదేవస్థాన ప్రాచ్యపరిశోధనసంస్థవారిపత్రికలో(Vol VIII 1947 Part I) ప్రకటించిన రంగనాథుని "నయనరగడ" యందలి యీ క్రింది పంక్తులఁ జూచునది.

"పురవైరి నంధకాసురవైరిఁ బొడగంటి"
"రంగొందు పాతాళగంగ నేఁ బొడగంటి"
"అంగికమ్ముగ నాడు భృంగీశుఁ బొడగంటి"

నన్నయ భా॰౽తభాగములో ద్విపదలు లేవుగాని తరువోజలు (రెండు ద్విపదపాదము లేకపాదముగాఁ గలవి) స్వల్పముగ నున్నవి వానిలోఁ బ్రాసయతి ప్రయోగములు గానరానంతమాత్రమున ద్విపదలోఁ బ్రాసయతి చెల్లదనునియము మాతని నాఁటి కుండెనని చెప్పఁజాలము.

"ప్రాసవిశేషములు", "యతివిశేషములు"అను శీర్షికల క్రిందఁగూడఁ గొన్ని యసంగతములను సోమనాథుని విలక్షణత నిరూపించుటకై శాస్త్రిగారు వ్రాసియున్నారు. కర్ణాటభాషాలాక్షణిక మతము ననుసరించి సోమనాథాది శివకవులు తమకృతులందు

శాంతప్రాసము (పద్యప్రథమచరణ ద్వితీయాక్షరము సంయుక్తాక్షరమైనప్పుడు వానిలోనున్న యన్ని యక్షరములను బాటింపక తక్కినపాదములందుఁ గతిపయహల్ సామ్యముతో మాత్రమే ప్రాసముఁ గూర్చుట) వర్గప్రాసము (కవర్గాదికాక్షరములన్నిటికిఁ బరస్పరము ప్రాసముగూర్చుట) సమీపప్రాసము (శషసలకుఁ బరస్పరము ప్రాసముఁగూర్చుట) గూర్చి రని, వానితోపాటు సంపూర్ణార్ధబిందుప్రాసమును గూడ నంగీకరించిరని వారి యభిప్రాయము. కాని యిది సరిగాదు. ఈవిషయమున కర్ణాటభాషా మర్యాదనే పూర్తిగ ననుసరింపక యాంధ్రకర్ణాట లాక్షణికు లిరువురకు సమ్మతములైన ప్రాసములను మాత్రమే సోమనాథుఁడు మన్నించి, తత్కృతులందు నన్నయాదులతోపాటు ఆంధ్రభాషామర్యాదనే పాటించెనని నేఁ దలంచుచున్నాను. బసవపురాణ, పండితారాధ్యచరిత్రములం జేపుటలఁ దిలకించినను నన్నయాదుల సంప్రదాయమునే పాటించుటకై ప్రాసాక్షరములకొఱకు సోమనాథుఁడు, ఊతపదములను, వికృత్యాదిరూపములను బలుతావులఁ బ్రయోగించినట్లు కానవగును. కర్ణాటకవులు వర్గప్రాసాదిక సంప్రదాయములఁ బూర్ణముగ నంగీక

రించుచో నింతశ్రద్ధ నాతఁడు ప్రాసవిషయమునఁ బ్రదర్శింప నవసరమే లేదు.

మల్లికార్జునపండితుని శివతత్త్వసారమున

క. లోకమ్ములఁ జోద్యముగాదె య
ధర్మంబును ధర్మమయ్యెఁ దత్త్వాతీతా"

క. సర్వజ్ఞ భక్తివిరహితుఁ
డెవ్వఁడు నుత్కృష్టజాతుఁ డేటికిఁ గొఱమె"

అనుపద్యములందలి "ధర్మంబు", "సర్వజ్ఞ"వంటి పదములలోని రేఫసంయుక్తాక్షరము లానాఁటి వ్రాఁతలో "ధర్మ్మంబు", "సర్వ్వజ్ఞ"యను విధమున లిఖింపఁబడెడివని యాను. సందుచే వలపలిగిలక ప్రాసమును వేరిశో నిట్టిప్రాసలు లాక్షణికి సమ్మతము లేదని శ్రీకొమర్రాజులక్ష్మణరావు పంతులుగారు వ్రాసి యున్నారు. "సర్పంబు పడగనీడను గప్పవసించిన విధంబు గదరా సుమతీ" అని బద్దెనకూడ నిట్టి ప్రాసము వాడియున్నాఁడు. ఇది లాక్షణిక సమ్మతమే యైనను సోమనాథుఁడుమాత్ర మీప్రాసమును దాను గూడఁ దనకృతులలో వాడెననుటకుఁ బ్రబలాధారములు లేవు. ఆతఁడుకూడ దీనిని వాడెనని నిరూపించుటకై, కొన్ని బసవపురాణ వ్రాఁతప్రతులలో "కజ్జము", "నిజ్జీవి"యను వికృతిరూపములు గాన

వచ్చుచున్నను, 1896 సం॥ లో వెలువడిన బసవ పురాణ ప్రథమముద్రణములో నవియే గైకొనఁబడి నను శాస్త్రిగారు తమ యభిప్రాయము సమర్థించుటకై తమపరిష్కరణములో నిట్టు లీక్రిందిపాదములఁ బ్రకటించియున్నారు.

"కర్జంబునావుడు బిజ్జలుం డంత
లజ్జయుం సిగ్గును బుజ్జగింపంగ"
"బిజ్జలునకు వినిపింపంగ నతఁడు
కర్జమెం తేనియుఁ గలదు తేరాదు"
"బుజ్జగించుచు వెడ్డు బుడ్డును బెట్టు
నిర్జీవి క్రియఁబడు నివ్వెఱఁగందు"

ఇఁక శాస్త్రిగారు చూపిన

"మర్త్యలోకమునకు మఱి వేఱెయొకఁడు
కర్తయున్నాఁడె లోకత్రయవరద" 1
"మధ్యాహ్నమగుటయు మారయ్య లింగ
తద్ధ్యాన సుఖనిరంతరవర్తి యగుచు" 2
"అక్షణంబునఁ బంచభక్ష్యముల్ గుడిచి" 3

(భక్ష్యశబ్దమునకు భక్ష మను రూపాంతరము గూడ గలదు.)

"తత్త్రిపురాంతకస్థానవాస్తవ్యుఁ
డై త్రిపురాంతకుం డభినుతిఁ జేర్చు" 4

అను కావ్యులందలిప్రాసములు నన్నయ తిక్కనాదులకుఁగూడ సమ్మతములయిన త్రివర్ణప్రాసము (ప్రాసాక్షరములో మూఁడువర్ణములున్నప్పు డందలియే రెండు వర్ణములతోఁగూడిన పదములనైనను దక్కినపాదములందుఁ గూర్చుట.) సంయుతాసంయుతప్రాసము ననురెంటిలో నెద్దానిక్రిందనైన గణింపఁదగినవేగాని కేవలము శాంతప్రాసములని శాసింపనైనవి గావు. మఱియు సోమనాథుఁ డిట్టిప్రాసములను స్వరోచ్చారణసామ్యముఁ గలిగి అంతస్థములు (Semi-Vowels) అని వ్యవహరింపఁబడు య, ర, ల, వ లతోఁగూడిన సంయుక్తాక్షరముల విషయమున నే ముఖ్యముగ వాడినట్లు కాననగుచు. నన్నయాదులుగూడనిట్టివి వాడిరనుట కుదాహరణములు.

ఉ క్షత్త్రియవంశ్యులై ధరణిఁ గావఁగఁ బుట్టినవారు బ్రాహ్మణ
క్షత్త్రియ వైశ్య శూద్రులనఁగాఁ దగు నాలుగుజాతులన్
స్వచా,రిత్రముఁ దప్పకుండఁగఁ బరీక్షితు కాచినయట్లు రామ
మాం,ధాతృరఘుక్షితీశులు ముదంబునఁ గాచిరె యేయుగం
బునన్ (నన్నయ - భారతము, ఆదిపర్వము)

క కద్రువ గన్గొని సంతో
షద్రుతమతి యగుచుఁ బిలిచి - సవతికిఁ జూపెన్
భద్రాత్మక యవ్వినతయుఁ
దద్ద్రోహం బెఱుఁగలేమి - దైన్యము నొందెన్.
(తిక్కన - అనుశాసనపర్వము

క. ఈక్షితికి వచ్చి వేగమ
దక్షారామమున వారతరుణుల నృత్యం
బీక్షించి యంతకంటెను
దక్షిణమున నేర్చి రంభతగ నేర్పడఁగన్
(వేములవాడ భీమకవి - నృసింహపురాణము)

సోమనాథుఁ డుపయోగించిన

"పాండురాంగంబైన పకేఁతి గర్భమున
బోఁడిగా వెలుఁగుచుఁ బుత్త్రు డీ క్రియను"

మున్నగు తావులందలి పూర్ణబిందుప్రాసములవిషయముఁగూడ శాస్త్రిగారు ప్రకటించినయభిప్రాయములు సరిగావు. తెలుఁగుపదములలో నేఁటి వ్యవహారమున దీర్ఘములమీఁదఁ గానవచ్చు నర్ధబిందువు తొలుదొలుత ప్రాచీనకాలమున పూర్ణబిందువుగానే యుండెననియు, రాను రాను పూర్ణబిందూచ్చారణము దీర్ఘాక్షరములపై సడలి నెఱసున్న యరసున్నగా మాఱినదనియు, నర్ధానుస్వారతత్త్వవేదులు వచింతురు. ఇందుకుఁ దార్కాణముగఁ బ్రాచీనశాసనములలోఁ బద్యములందు వచనములందుఁగూడ దీర్ఘముల మీఁది యరసున్న నెఱసున్నగానే పెక్కుతావులఁ జెక్కఁబడినది. నన్నయకాలమునాఁటి యీక్రింది శాసనములఁ జూచునది.

గీ సకలవసుమతీశ మకుట లసద్రత్న
కిరణరుచి విరాజి చరణుఁడయిన
నిజభుజప్రధాని బెజయితదేవని
కూఁతు సరియె పోల్పఁ గాంత లెందు
(రాజరాజనరేంద్రునికూఁతురు సోమలదేవి దక్షారామ శిలా శాసనము—శా శ 987)

నారాయణభట్టు కుంతులుకుపమవెట్టిన అఖణ్డావర్తి”

పదుమూఁడు పదునాల్గుశతాబ్దులు దీర్ఘముల మీఁది పూర్ణానుస్వారము లర్ధానుస్వారములుగ మాఱుచుండినకాలమని పలువురు తలంచుచున్నారు. తిక్కనకు సమకాలికుఁడైన కేతననాఁటికిఁగూడఁ బద్యములలో నవసరమైనప్పుడు దీర్ఘములమీఁది యరసున్న నెఱసున్నగనే యూఁదఁబడుచుండెడిదని యాతని యాంధ్రభాషాభూషణమందలి యీక్రింది పద్యమువలనఁ దెల్లమగును.

క కుఱుచలపై నరబిందులు
నెఱయఁగ నూఁదినను జెల్లు, నిడుపులమీఁదన్
నెఱయవు గద్యంబులలో,
నెఱబిందువు లూఁదుఁ బద్య నికరములోనన్ ।

కావున సోమనాథుని కాలమునాఁటికి దీర్ఘముల మీఁది యనుస్వారము కేవలము పూర్ణముగానే

యుండియుండుననిగాని యథవా యవసరమును
బట్టి పద్యరచనములందు నెఱసున్న గా నది యూఁదఁ
బడుచుండెననిగాని తలంపనగును. సోమనాథుఁడే
గాక నన్నెచోడుడు, వేములవాడ భీమకవి
మున్నగువారుగూడ నిట్టి ప్రాసములు వాడి
యున్నారు. "వాఁడిమయూఖముల్ గలుగువాఁడు"
మున్నగుపద్యములలో నన్నయ తననాఁటి వాడుక
చొప్పున దీర్ఘములమీఁద నెఱసున్నయే వాడి
యుండునని తాళపత్ర ప్రతిలేఖకులుగాని ముద్రాప
కులుగాని వానిని దరువాత నరసున్నలుగా మార్చి
యుందురని నా యభిప్రాయము. ఇఁక సోమనాథుఁ
డుపయోగించిన సార్థబిందు నిర్బిందు ప్రాసములు,
రేఫద్వయ ప్రాసములు, సకారముతో శ ష లకుఁ
గూర్చిన ప్రాసములు, వర్గాక్షరములలో ట ఠ, డ ఢ,
ద ధ ధ లకుఁ గూర్చిన ప్రాసములు నించుమించుగ
సకలాంధ్రకవిసమ్మతములైనవే. వానిగూర్చి చర్చ
యనవసరము. నేఁటి వ్యవహారములో మనము
లఘురేఫ శకటరేఫములుగా నెంచునవి నన్నయ
సోమనాథుల కాలమున నెట్లు వ్యవహృతములయ్యె
డివో యిదమిత్థముగ నిర్ణయింప నాధారములు
లేవు. ద ధ థ ప్రాసములను నన్నయగూడ వాడి
యున్నాఁడు. శ, ష, స ప్రాసములను తిక్కన,

భాస్కరుఁడు, జక్కన, శ్రీనాథుఁడు మున్నగువారు గూడ వాడియున్నారు.

యతుల విషయములో "మూఁకకు నెగయుచు ముస్సు ముస్సనుచు" అని బసవపురాణమందలి పాద ముదాహరించుచు, శాస్త్రిగా రాసందర్భములో సోమనాథుఁ డిందువాడిన యనుకరణపదము "ముస్సు"గాని నేఁటివాడుక ననుసరించి కొందఱు భ్రమించునట్లు "బుస్సు" కాదని చెప్పుచు, ఆ కాలమున ఉత్వవిశిష్టములగు ప, ఫ, బ, భ లకు పదాంత మందలి ప్రథమావిభక్తి మువర్ణముతో నేగాని తదితరమైన ముకారముతో యతిఁ గూర్చెడివాడుక లేదనియు, ప్రథమావిభక్తి మువర్ణకము తొల్లింటి వ్రాఁతలలో "వనబు, వనంబు, వనమ్బు" ఇత్యాది రూపములతోఁగూడ లిఖింపఁబడుటచే దానితో నే పు, ఫు, బు, భులకు యతి గూర్చుట సంగతమయ్యె ననియు వ్రాసిరి. ఈపట్టున వీరు వెలువరించిన యభి ప్రాయములుగూడ సరిగావనియే నా తలంపు సోమ నాథుఁడు మువిభక్తి, ముకారములు రెండింటితోఁ గూడ పు, ఫు, బు, భు లకు యతినిగూర్చియున్నాఁడు.

"పుడమిాశ! మిాధనంబునకుఁ జేసాఁప"

"భువినరువాద్దడి మువ్వురలోన"

"ఫాందుగాఁ బసిఁడికొమ్ములు గొరిజయలు"

అప్పకవి ముకారయతికి లక్షణము చెప్పుచు

క. హెచ్చరికను పు ఫు బు భు లకు
నచ్చుపుమా కొమ్ములే మహాకవు లాదిన్
మెచ్చులుఁగ నిలిపి రచ్చట
నచ్చటను ముకారయతు లటంచును గృతులన్

అని పూర్వకవు లీయతిని దమకృతులలోఁ గ్వాచిత్కముగ వాడినట్లు చెప్పినాఁడు. ఆనందరంగ రాట్ఛందములో కస్తూరిరంగకవి దీనినే చక్కటి యతి యని పేర్కొని నన్నయభట్టు లక్షణసార ములోనిదని యీక్రిందిపద్య ముదాహరించినాఁడు.

'పు ఫు బు భు లకు ముకారంబు పూర్వమునను
గాని పైఁగాని చెప్పఁ జక్కటి యతియగు
ముప్పిఁగొని కృష్ణుఁడురమునఁ బొడిచె ననఁగ
బుధుల వినుతులఁ దగె వ్యాసముని యనంగ''

మన సోమనాథు డేగాక రంగనాథ, నన్నెచోడ, భాస్కర, నాచన సోమనాథాది పూర్వకవులుగూడ నీ ముకారయతిని దమకృతులలో నందందు వాడి యున్నారు.

బసవపురాణములో నీక్రింది తావుల గణభంగ ములు గానవచ్చునని తలంచి—

"ప్రేమం బెలర్పంగ 'భృత్యాపరాధ
స్వామి నోదండ' యన్చున వు నిష్ఠించి"

"పాయక శ్రుతి రసాన్భక్తస్య జిహ్వా
గ్రే యని యేప్రొద్దు మ్రోయుం గావునను"
"అంధక కరిదైత్యవ్యాఘ్ర) లాలాజ
లంధరాదుల నిర్దళనము సేయండె"
"శునక గార్దభ మ్లేచ్ఛ శుక దర్దురాది
జనిత మునీంద్రాది జాతము లెల్ల"

వీనిలో 1, 2 తావులలో రాధ, జిహ్వా యను నవి సంయుక్తాక్షరపూర్వకము లగుటచే గలములకు మారు గగములగుటచే గణభంగ మేర్పడుచున్న దని, సంస్కృతమునఁ జరణాంతమందలి లఘువు గురువు కావచ్చు ననుటకు "పాదాంతస్థం వికల్పేన" అను విధియు నందు కనుపుగఁ బ్రయోగములు కాననగును గాని, పాదాంతమందలిగురువు లఘు వగుట కానరాదని, ఇత్యాదిగా నిందుఁగూర్చి శాస్త్రి గారు మఱికొంత గ్రంథము వ్రాసిరి. పాదప్రథమా క్షరము సంయుక్తాక్షరమైనప్పుడు తత్పూర్వపాదాం తవర్ణము నూఁది పలుకక యవసరమైనచో లఘు వుగాఁ జేసికొనవచ్చును. వృత్తరత్నాకరమందలి యీ క్రిందిశ్లోకములఁ జిత్తగించునది.

"సానుస్వారో విసర్గాంతో దీర్ఘోయుక్త పరశ్చలః,
వాపాదాంత స్త్వసౌగ్వక్రో జ్ఞేయోన్యోమా త్రికోల్బుజుః"
"పాదాదా విహవర్ణస్య సంయోగః క్రమసంజ్ఞకః.
పురస్థిన్తేన తేన స్యాల్లఘుతాపి గురోః క్వచిత్"

బసవ—H

ఇందుచే "భృత్యాపరాధ" అనుచోట ధకారము లఘువే యగును. ఈలోకోక్తినే చతుర్వేదసారమున గూడ సోమనాథుఁడు వాడినాఁడు.

"సీ ధరధర్మ మిట్లు 'భృత్యాపరాధస్స్వామి
నోదండ"యననీకకాదె సిగ్గు"

కాని యిప్పట అపరాధశబ్దమునందలి ధకారము పాదాంతమున లేదుగాన గురువే యైనది. జిహ్వాశబ్దమూకారాంత స్త్రీలింగముగాన రెండవ తావున నిట్టిది కుదురదు. ఇచ్చటఁ గవి పాఠము మఱుగుపడి యపపాఠము నెలకొనినది "భక్త జిహ్వాగ్రగే" యని యున్నచో గణభంగముండదని శాస్త్రిగారే వ్రాసినారు. ప్రథమముద్రణప్రతిలో ఇట్లేయున్నది. అట్లో "భక్తజిహ్వాంచలే" యనియో కవిపాఠమైయుండును. ఈ రెండవపాఠమే యీముద్రణమందు నేను గ్రహించినాను తక్కిన మూడు నాలుగు తావులఁగూడ శాస్త్రిగారు గ్రహించిన పాఠములు కవిపాఠములు గావని నా తలఁపు "కరిదైత్య" అనుటకుమాఱు కొన్ని వ్రాఁతప్రతులలో "మదగజ""సామజ""సింధుర"అను పాఠములు కానవచ్చుచున్నవి. భీమకవి తన కర్ణాటానువాదములో "సింధుర"శబ్దమునే గ్రహించియున్నాఁడు. "మ్లేచ్ఛ" శబ్దమునకు ముందు వెనుకల నున్నవన్నియు జంతు

వాచకములు. ఇచ్చట "మ్లేచ్ఛ" యను మానవ వాచకపదమునకు సంగతి లేదు కవిపాఠము "మచ్ఛ" మై యుండునని నా తలంపు. వనశబ్దమునకు జలమను నర్థముకూడ నున్నదిగాన భీమకవి, పిడుపర్తి సోమ నాథుల యనువాదములలో నిందుకు వనచర, వనే చరశబ్దము లుపయుక్తమైనవి శాస్త్రిగారు ప్రక టించిన పాఠములందైనను వ్యాఘ్ర, మ్లేచ్ఛశబ్దము లందలి తొలిసంయుక్తాక్షరములు స్వరోచ్చారణ సామ్యముగల యంతస్థములగుటచే వానిని దేల్చి పలికినయెడలఁ దత్పూర్వాక్షరములు త్యా, భ యను నవి గురువులుగాక లఘువులే యగును. యకార రకారములతోఁ గూడిన సంయుక్తాక్షరములకు ముం దుండెడి యక్షరములపట్ల నీవిధి చెల్లునని కొందఱు లాక్షణికులు స్పష్టముగాఁ జెప్పియేయున్నారు అం తస్థములందలి తక్కిన లకార, వకారములవిషయ మునఁగూడ నిది చెల్లునని యే తోఁచుచున్నది.

ఇఁక వ్యాకరణవిషయములలోఁ గూడ సోమనాథుని యెడఁ బాటింపదగిన వైలక్షణ్యము లేదనియే నా యభిప్రాయము. అతని కృతులలో నందందుఁ గాన నగు ఇకారసంధులు, క్త్వార్థకేకారసంధులు, షష్ఠీ సమాసాంతర్గతములైన అకారసంధులు, కుషష్ఠికి ముందఱి నుగాగమలోపములు, పదాంతములందు

పదమధ్యములందు అకార, ఇకార, ఉకారములు మూఁటియెడఁగూడ అజ్లోపము గావించుట, వైరి పదములు (సంస్కృత దేశ్యపద మిశ్రసమాసములు) మున్నగునవి ప్రామాణికాంధ్రకవులు' పలువు రకృతు లలో సాధారణముగఁ గానవచ్చునవే. శ్రవణసుభగ ముగ నున్నంతవఱ కిట్టివానిని దమనాఁటి శిష్టవ్యవ హారము ననుసరించి కవులు తమకృతులయందు వాడుట మొదటినుండియు వచ్చుచున్న మర్యా దయే. సోమనాథుఁడు ఛందోవ్యాకరణాంశము లలోఁ దదితరపూర్వాంధ్రకవులకన్న భిన్నమతము గలవాఁడు కాఁడనుటయే నేఁజెప్పెడి సారాంశము. ఇందుఁగూర్చి యింకను విపులముగ విశేషాంశముల దెలుఁగ నెంచువారు నాగ్రంథమందలి 19-వ ప్రక రణము చూడఁదగును.

శివైక్యము

మహాపురుషులు పలువురకువలెనే పుట్టినచోటఁ గిట్టుట సోమనాథునకు ఘటిల్లదయ్యెను. ఈశ్వర సంకల్పములు దుర్గ్రాహ్యములు గదా! బిజాపూరు జిల్లా బాగెవాడిలో పుట్టిన బసవేశ్వరుఁడు కూడ లిసంగమేశ్వరమందును, గోదావరిజిల్లా దక్షారామ మున జనించిన మల్లికార్జున పండితుఁడు శ్రీశైలమం దును లింగైక్యమైరి. ఇట్లే త్రిలింగదేశమున పాలు

కురికిలో నుదయించిన సోమనాథుఁడు కర్ణాటదేశ మునఁ దారకాద్రి యను నామాంతరముగల కల్యా క్షేత్రమున శివైక్యమయ్యెను. ఇది బెంగుళూరుజిల్లా మాగడితాలూకాలో బెంగుళూరునకు నాలుగు యోజనములదూరమున నున్నది. సోమనాథుఁడు చరమదశలోఁ గన్నడభూమికిఁ దరలినది రెండవ ప్రతాపరుద్రుని కాలములో నాంధ్రదేశము తురుష్కా క్రాంతము కానున్నదను కారణముచేతనని చెప్పెడి సంగతిలో సత్యమేమాత్రము లేదని మున్నే యుగ్గ డించితిని. ఆతని యనంతరము రమారమి యొకయర్థ శతాబ్దికిఁబైఁగాఁ గాకతీయసామ్రాజ్య మవిచ్ఛిన్న ముగ వర్ధిల్లినది. పరదేశమున శివైక్యమొందవలె నని యాతఁడు స్వయముగ వాంఛింపలేదు. ఇందు కేర్పడిన వాస్తవపరిస్థితులు తోంటదార్యుని సోమే శ్వరపురాణమున వర్ణితములైనవి. సోముని వీరశైవా ద్ద్వారచారేయత, చతుష్షష్టి శీలసంపన్నత, నిరుప మానములని ముందే చెప్పియుంటిని. దేశసంచార మొనర్చు చరమూర్తి యొక్కరుఁ డొకనాఁడు పాల కురికి కేతెంచి సోమనాథునిపూజల నొంది యాతని యాచారశీలముల కానందించి, కర్ణాటదేశమున కల్యా క్షేత్రమందున్న "చెన్నమ్మ" యను మహాభక్తురాలి యగణితశీలసంపన్నతఁగూర్చి యాతనియెదుట

విశేషముగఁ బ్రశంసించెను. ఇది విన్నంతనే యామెను సందర్శించు వేడ్క సోమనాథునకు హెచ్చై, యంతపై పుత్త్రుఁడు చతుర్ముఖబసవేశ్వరుని, శిష్యుఁడు చక్రపాణి రంగనాథుని, మిత్త్రుఁడు పాలకురికి సూరనామాత్యుని వెంటఁగొని కల్యమునకుఁ బ్రయాణమయ్యెను చెన్నమ్మయు వారిరాక కానందించి వారిని భక్తి గౌరవములతోఁ బూజించి కొంతకాల ముచ్చటనుండి తనపూజాదికముల గ్రహించి, తన్నుఁ గృతార్థురాలిని గావింపుఁడని సోమనాథునిఁ బ్రార్థించి విభూతివీడ్యమును సమర్పించెను. ఆమె యాదరానురోధమునఁ గాదనలేక యట్లేయని యాతఁడు దానిని స్వీకరించెను. కాని తనయనుచరుల తొందరచేఁ గాఁబోలు గడువు ముగియకయే కొన్నిదినములైన తరువాతఁ బాలకురికికి మరలుటకై బండికి నెద్దులఁ గట్టించి కట్టాయితమై చెన్నమ్మగృహాంగణముందుంచి యామెసెలవు గైకొనుటకై లోనికేఁగి తమకనుజ్ఞ నిమ్మని యామెను బ్రార్థించెను. ఆమె నివ్వెఱపడి "మహాత్మా! పెద్దలకు నే నేమి చెప్పఁగలను? తమ వాగ్దానమునకు భిన్నముగ గడువుకుముందే మరలి పోవుట న్యాయమా? తొందర యేమి?" అని విన్నవింపఁగా, నాతఁడు "తల్లీ! నాశిష్యులు నాకై పరితపించుచుందురు. నీవు దయతో సమ్మతించి యనుజ్ఞ యొసంగిన

గడువుతోఁ బనియేమి? కాదనక సెలవొసంగుము." అని ప్రార్థించెను. ఆమెయు మాటాడలేక "మీ చిత్తము" అనెను. అంత బండియెక్కి ప్రయాణమున కాయత్తముకాఁగా వృషభములు స్తంభించి ముందున కొక్కయడుగైనఁ గదలవయ్యెను. అందఱు ఆశ్చర్యపడి యావృషభస్తంభనవృత్తాంతమును విచారింపఁగా నచ్చటిపెద్దలు కొందఱు విభూతిపీఠ్యముయొక్క మర్యాద మహిమములనుగ్గడించి వానిని బాటింపక, గడువునకుముం దిట్లు ప్రయాణమగుటయే దీనికిఁ గారణమనిచెప్పి పూర్వైతిహ్యములఁగూడఁ గొన్నిటిఁ జేర్కొనిరి. అంత విధిలేక యాతఁడు ప్రయాణముమాని, యచ్చటనే యాఁగి గడువుసమాప్తికై నిరీక్షించుచుండెను. ఇంతలో నొకనాఁడు శివుఁడు సోమునకుఁ బ్రసన్నుఁడై, "వత్సా! నీ వవతరించిన ప్రయోజనము నెఱవేఱెనది. నాలోకమునకుఁ గొనిపోయెద రమ్ము" అని యాదేశించెను. సోముఁడు మహాదేవునకుఁ బ్రణమిల్లి "దేవా! ఈ భౌతికదేహమును భూగర్భమున నిక్షిప్తమొనర్చి యాపిమ్మట నిన్నుఁ గలియుటయే నా యభిమతము. రాఁబోవు సోమవారమునాఁ డట్లుగావించి నిన్నుఁ జేరెద" అని విన్నవించెను. చిఱునవ్వుతో వల్లెయని యీశ్వరుఁ డంతర్హితుఁడయ్యెను. ఈవృత్తాంత మచ్చటి భక్త

మాహేశ్వరులకు నివేదించి యిందువాసరము రాఁగానే సమాధి నేర్పఱచి మహావైభవముతో భక్తమండలి పూజించుచుండ సోమనాథుఁడు శివయోగముచేఁ బ్రాణములు విడిచి బయలయ్యెను. వీరశైవపంచాచార్యపీఠములలో శ్రీశైలసింహాసనమునకుఁ జెందిన శాఖామఠ మాకల్య క్షేత్రమునఁ గలదు. ఆమఠావరణమునందు సోమనాథునిసమాధి యిప్పటికిని భద్రపఱుపఁబడియున్నది. అందే యొక వైపున చెన్నమ్మగవి యనుపేరితో నాభక్తురాలిసమాధి గూడఁ గలదు. నాగ్రంథము 1 -వ పుటలోని చిత్రపటము చూడఁదగును. నేడు పాల్కురికిలోనున్న సోమనాథలింగాలయమందలి లింగము సోమనాథుని సమాధిపైఁ బ్రతిష్ఠితమైనదై యుండునని తలంచి యాతఁడు పాలకురికియందే శివైక్యమయ్యెనని కొందఱు భ్రమించుచున్నారు. తొంటదర్శని గ్రంథవిషయములకుఁ బిడుపర్తి సోమనాథుని వ్రాఁతలకు, కల్యములో నేడు గానవచ్చు ప్రత్యక్షప్రమాణమునకు నిది విరుద్ధము. అన్యవాదకోలాహలశతకకర్త పద్యములలో "యుష్మదీయాశ్రమాభ్యున్నతిం జెందెనే భాగ్యంబు చేసెనో పాలకురికి" అని యున్నదే గాని యందు గూడ సోమనాథునిసమాధి ప్రశంస లేదు. కావున రోగనివారణకామితఫలప్రదాన

శక్తులు గలిగి భక్తులకు యాత్రారంగమై పాలకురికి యందు నేడు వెలయుచున్న సోమనాథలింగము, కారణాంతరములచేఁ గల్యమున కేఁగి మరలి రాక సోమనాథుఁడు దైవగతిచే నచ్చటనే లింగైక్యమగుటకు విలపించి పాలకురికిలోని శిష్యవర్గ మాతనియనంతర మాతని యాశ్రమస్థలిపైఁ దత్స్మారకముగఁ బ్రతిష్ఠించినదనియు, చిరకాలము సోమనాథుని యాధ్యాత్మికబల మావహించి యుండిన పవిత్రస్థానముపైఁ బ్రతిష్ఠితమగుటచేతనే యాలింగమున కట్టి శక్తిమహిమములు గల్గినవనియు మనము గమనింపదగును.

బసవపురాణము - తద్రచనాక్రమము - పరిపర్తనములు

ప్రకృతగ్రంథమగు బసవపురాణములో సోమనాథుఁడు బసవని చరిత్రముతోఁ బూసలలో దారమువలెఁ బలువురు పురాతనభక్తచరిత్రములను బసవని సహచరులగు మఱికొందఱు సమకాలీన భక్తుల చరితములను మేళవించి రచించినాఁడు. ఇందుచేతనే దానిని సకలభక్తకథామణి సూత్రభాతిగాఁ గూర్పుమని శివుడే భృంగి కాదేశింపఁగా నాతడు పాలకురికి సోమనాథరూపమున నవతరించినట్లు పిడుపర్తి సోమన చెప్పినాఁడు. ఇందు వర్ణితులైన పురాతనభక్తులు చాలవఱకు ద్రవిడదేశమందలి యఱు

పత్తు మూవురులోనివారు. వారు కర్ణాటవాఙ్మయ మునఁ బ్రత్యేకకృతిరూపముగను హరీశ్వరుని శివ గణచరగళె మున్నగు కృతులందుఁగూడ బ్రస్తుతి కెక్కినవారు. వారిలోఁ బలువిధశైవు లున్నారు. అందఱు వీరశైవులు కారు. ఇంక బసవని సమకాలీనులలో అల్లమప్రభువు, ముగ్ధసంగయ్య, మడివాలు మాచయ్య, సిద్ధరామయ్య, సకలేశ్వర మాదిరాజయ్య, కిన్నర బ్రహ్మయ్య, కన్నదబ్రహ్మయ్య, కలకేత బ్రహ్మయ్య, మోళిగ మారయ్య, మసిడి చౌడయ్య, సురియ చౌడయ్య, తెలుఁగు జొమ్మయ్య, ఏకాంతరామయ్య, పోడ్డలదేవు బాచయ్య, శివనాగుమయ్య ముఖ్యులు. ఈ రచనములోఁ గూడ నొకవిధమైన ప్రక్రమమున్నది. నందీశ్వరుఁడు బసవేశ్వరరూపమున నవతరించుటకుఁగల కారణము, ప్రయోజనము, బసవని జననము, తలిదండ్రుల విడి యాతఁడు వీరశైవులలోఁ గలియుట, వివాహము, కూడలి సంగమేశ్వరుని ప్రసన్నతఁ బడసి యుద్బోధలొందుట ప్రథమాశ్వాసమునను, బిజ్జలునియొద్ద ప్రధాన మంత్రిగాఁ జేరుట, అల్లమప్రభునకు విందొనర్చి యాతని యనుగ్రహ మొందుట, కొన్ని మహిమలు చూపుట ద్వితీయాశ్వాసమునను వర్ణితములైనవి. అటుతరువాత మిండజీక మనసేమారయు అంగక

ఋశ్యశృంగునివలె వేశ్యను మహాయోగినిగా సంభా
వించిన ముగ్ధసంగయ్యగారి ముగ్ధచర్యలను పురస్క
రించుకొని బసవేశ్వరుఁడు మేనల్లుఁడు చెన్నబస
వన్నకు నుగ్గడించిన పురాతన ముగ్ధభక్తుల చరిత్ర
ములతో ముఖ్యముగా మూడవయాశ్వాసము
గ్రథితమైనది. నాల్గవయాశ్వాసము బసవని భక్తి
సువర్ణమునకు గీటు రాయిగానుండి నిష్ఠురవాది
యని పేర్వడసిన మడివాలు మాచయ్య చరితముతో
నారంభమైనది. బసవేశ్వరుఁడు రచించిన గీతమొకటి
యొకభక్తుఁడు వినిపింపఁగా నందహమికచ్ఛాయ
లించుక గోచరింప మాచయ్య యాగ్రహముతో
బసవని మిక్కిలి దూలనాడ నాతఁడు పాదాక్రాం
తుఁడై పరిపరివిధముల ఆత్మనిందాపరముగఁ దన
యజ్ఞానమును వెలువరించి క్షమింపుమని ప్రార్థింప,
మాచయ్య ప్రసన్నుఁడై యాతని లేవనెత్తి కౌఁగి
లించికొని యెట్టిభక్తులకు నహంకార మెంత
మాత్రము తగదని, విద్యకుంబలె వినిర్మలభక్తికిం
గూడ వినయమే వెలలేని భూషణమని చెప్పి భక్తి
రహస్యముల నాతని కుద్బోధించి యందుకు దృష్టాం
తముగానుదాహరించిన పూర్వభక్తులచరిత్రములతో
నీయాశ్వాసము చాలవఱకు విస్తృతమైనది. బసవని
సమకాలీనులు కిన్నర బ్రహ్మయ్య మున్నగువారు

నెఱపిన యద్భుతమహిమోద్ఘాటన ప్రకటనపూర్వకముగఁ బంచమాశ్వాసము రచితమైనది. బిజ్జలుని యాస్థానమున జైనవాదముల విటతాటమాడి శిరమిచ్చి పడసి విశేషమహిమలు వెల్లడించిన ఏకాంత రామయ్య కథతో నారంభమై షష్ఠాశ్వాస మట్లే జైనుల నోడించి వారివసదులఁ గూల్చిన పూర్వభక్తులచరిత్రములతో నిండియున్నది. సప్తమాశ్వాసము కులముచే నంత్యజుఁడయ్యు, శివభక్తికలిమిచే నుత్తమస్థితిఁగాంచి బసవనిచే పూజింపఁబడిన శివనాగుమయ్యచరిత్రముతో నారంభమై యేతాదృశులగు పూర్వభక్తుల చరితములతోఁ జాలవఱకు నిండి, కాలవశుఁడై బిజ్జలుఁడకారణముగ అల్లయ్య, మధుపయ్య యనుభక్తుల కన్నులఁ దీయించిన కారణమున బిజ్జలుని శపించి బసవేశ్వరాదులు కల్యాణపట్టణమును విడనాడుట, బసవఁడు సంగమేశ్వరలింగమం దైక్యమగుట, జగదేవాదులచే బిజ్జలుఁడు సంహరింపఁబడుట, అనతికాలములో నాతని సంతతి గూడ నశించి రాజ్య మస్తమించుట మున్నగు వృత్తాంతములతో నంతమైనది.

ఈ ద్విపదకావ్యమునకుఁ దెలుఁగుబాసలో నేర్పడిన యనువాదములలో పిడుపర్తి సోమనాథుని పద్యకృతియే యిప్పుడు ప్రచారమందున్నది. దాని

నాతఁడు సంగ్రహాన్నై పుణితో రచించినాఁడు. ఇదిగాక విజయవాడ వాస్తవ్యుఁడు శ్రీపతి పండితారాధ్యవంశ్యుఁడు మహాదేవారాధ్యుఁడు మఱియొక పద్యానువాద మొనర్చినాఁడు. కాని యిది ముద్రిత మైనట్లు లేదు. ఏలూరులో నారాధ్యబ్రాహ్మణులు, కందుకూరివారి పూర్వులెవరో వ్యాసప్రోక్తముగా స్కాందాగస్త్య సంవాదరూపముగ సోమనాథుని కావ్య మనుసరించియే బసవేశ్వరపురాణ మను పేర నొక సంస్కృతగ్రంథము నవతరింపఁజేసిరి. అదియు నముద్రితమే. కన్నడపరివర్తనముల ముందే యుగ్గడించితిని. అందన్నిటికన్నను ముందు రచితమైన భీమకవి పరివర్తనమే యథామూతృకముగ సర్వవిధముల మిన్నగ నున్నదని సన్నుతిఁ గన్నది.

బసవేశ్వరుఁడు - బిజ్జలుఁడు

బిజ్జలునిశాసనము లనేకములు లబ్ధమైనను వానిలో నెందును బసవేశ్వరుఁ డుదాహృతుఁడు గాకుండుట, బసవేశ్వరునిపేరనైన శాసనమొకటియుఁ గానరాకుండుట కారణములుగాఁ జాలఁగాలము బసవేశ్వరుని చారిత్రక వ్యక్తిత్వమును బలువురు శంకించుచుండిరి. బసవేశ్వరుఁ డవతారపురుషుఁడు. మహిమశాలి.అసాధారణంబగుశివభక్తి యరచేతిచింతామణియై యుండ దాని యందనే యాతండు తన యాశ్రయుల వాంఛి

తార్థముల ఘటింపఁగల్గెడివాఁడు. అందుచే రాజుతోఁ జెప్పి వారిని సత్కరింపఁజేయవలసిన యావశ్యకత యాతనికేమాత్రము లేదు. అందునను నాతఁడు నిత్య వ్రతముగ సాగించిన జంగమారాధన మున్న ప్రధాన రూపకమైనది. ఆ కాఁటి శరణులుఁగూడఁ దృణీకృతహరి బ్రహ్మపురందరులు బసవేశ్వరుఁడు వారియెడఁ గావించిన యర్చనములో దాత, యర్థియను తారతమ్యమే లేదు. ఆతని భక్తి కానందించియే వారాతనియొద్దఁ జేరి పూజల నొందినది. అట్టివారి సహమము పలిన బసవఁడు స్థిరవసతి రూపకదానము లొసఁగినను, నిజ యశః ప్రశస్తికై శాసనములే వెలయించియున్న నాతని గౌరవ మానాఁటి భక్తులయెడుటనేమాత్రము దక్కియుండెడిది కాదు మడివాలు మాచయ్య, మోళిగ మారయ్యగారల కథలఁ జదివిన నిందలి తత్త్వము వ్యక్తము కాఁగలదు. పూర్వోక్తమైన శాసనాభావముల కిదియే ముఖ్యకారణమని మనము గమనింపవలెను. బిజ్జలుని శాసనములలో నుదాహృతుఁడు గాకున్నను నాతని యనంతర మొకశతాబ్దిలో శా. శ. 1177—1202 నడుమ వెలువడిన హిరియూడి, చౌడదానుపుర, కల్లెదేవరపుర, మరడీపుర, కన్ననూరు, శాసనములలోఁ బూర్వభక్తులు కొందఱతోఁపాటు సంగన బసవ యనుపేరితో బసవేశ్వ

రుఁడుగూడ నుల్లేఖింపఁబడియున్నాఁడు. బసవేశ్వరుని జన్మస్థలమగు బాగెవాడికి సమీపమునందున్న అర్జునిగి (అర్జునవాడ)లోని శివాలయమున శా. శ. 1182లో యాదవకన్నర నృపాలుని దండనాథుఁడు చావుండ సెట్టి బసవేశ్వరునికి నాల్గవతరమువాఁడైన హాల బసవదేవునకుఁ గావించిన దానమును బ్రకటించు శిలాశాసనమే లభించినది అందు బసవేశ్వరుని నామోల్లేఖన మిట్లున్నది.

(Epigraphia Indica Vol XXI Part I)

వ మత్తంతర్దవాడి మధ్యగ్రామ బాగవాడి పురవరాధీశ్వర మాదిరాజన తనూజం బసవరాజనమహిమ యెంతెందడె

క సంగళకీర్తి పురాతన
జంగమ లింగైకభక్తి నిర్భరలీలా
సంగం సంగన బసవం
సంగతి యంమాశ్చర్యభక్తి యొళగ నవరతమ్"

ఇట్లు శిలాశాసనములఁ జూచిన తరువాత బసవేశ్వరుఁడు చారిత్రకపురుషుఁడే యని యిప్పుడు నిర్వివాదముగ నందఱు నంగీకరించుచున్నారు. శాసన ప్రమాణములచే గూడ నిర్ధారితమైనఁగాని నేఁటి విద్వాంసులు మహాకవుల గ్రంథములందలి విషయముల నమ్మకుండుట శోచనీయము.

బసవేశ్వరుని యనంతర మనతికాలములో సోమనాథాదులు రచించిన గ్రంథవిషయములకు విరుద్ధ

ములగు నంశముల నటుతరువాత నాలు గైదువందల సంవత్సరములకు వెలువడిన బిజ్జలరాయచరిత్ర మున్నగు గ్రంథములలో జైనులు లిఖించియున్నారు. బిజ్జలుఁడు జైనమతావలంబి యను దురూహతోఁ గట్టి యసత్యకల్పనముల నందు వారు గావించియుందురు. బసవని తోఁబుట్టువు పద్మావతి యను సుందరాంగి సౌందర్యమునకు వ్యామోహితుఁడై బిజ్జలుఁ డామెను బెండ్లాడి బసవనికిఁ బ్రధాన మంత్రిత్వ మొసంగి యాతనిచేతిలోని కీలుబొమ్మయై వ్యవహరించెననియు, నిది యవకాశముగాఁ గొని బసవఁడు బిజ్జలుని భాండాగారమందలి ధనమునెల్ల విచ్చలవిడిగ వెచ్చించి తుదకు రాజద్రోహియై బిజ్జలునిఁగూడఁ జంపించె ననియు, నిట్లు తమ బసవద్వేషమును వెడలఁగ్రక్కుచుఁ బెక్కుసంగతుల నందు వ్రాసియున్నారు. బిజ్జలుని సోదరి నీలలోచనను బసవఁడు పరిగ్రహించెనని మఱికొందఱు వ్రాసిరి. ఉపనయన మొల్లక తండ్రితో వివదించి బసవఁడు వీరశైవులలోఁ గలిసినప్పు డతనితోపాటాతనిసోదరి నాగాంబికగూడ వెడలెననియు, నవివాహితయైన యామెకు మహాభక్తుఁడగు కక్కయ్యగారి ప్రసాదకణభక్షణమహిమమునఁ గర్ణములనుండి చెన్నబసవేశ్వరుఁ డవతరించెననియు చెన్నబసవపురాణాదులు

చెప్పుచున్నవి. నాగమాంబికకు శివస్వామి యను భర్తవరునితో వివాహమైనదని, యీదంపతులకే చెన్నబసవఁ డుదయించెనని మఱికొన్ని వీరశైవ గ్రంథములవలనఁ దెలియుచున్నదఁట. బసవేశ్వరుఁడు జనకులనుండి వేర్పడి వీరశైవులలోఁ జేరినప్పు డాతని మేనమామయు, బిజ్జలుని ప్రధానమంత్రియు నగు బలదేవుఁ డాతని శివభక్తికి సంతసించి తన సుత గంగాంబ నాతనికిఁ బరిణయమొనర్చెనని, బలదేవుని యనంతర మాతనిపదవినే బిజ్జలుఁడు బసవని కొసంగె నని బసవపురాణము చెప్పుచున్నది. బసవనికి మఱి యొకభార్య యున్నట్లు సోమనాథాదులు చెప్పలేదు. బిజ్జలుఁడు జన్మతః వీరశైవుఁడనిగాని, యాతరువాత నైనఁ దన్మతమును స్వీకరించెననిగాని జైనులుగాని మఱెవ్వరుగాని వ్రాసియుండలేదు వీరశైవులు కాని కారణమునఁ దలిదండ్రులనే విడనాడిన బసవనకు మతాంతరుఁడగు బిజ్జలునితో వైవాహికసంబంధము లేర్పడియుండుట యసంగతమని చెప్పనక్కఱలేదు. వా రొకరితోఁబుట్టువుల నొకరు పెండ్లియాడిరనుట కేవల మసత్యకల్పనమనియే తలంపనగును. తత్సమ కాలికగ్రంథములయం దిందు కెట్టి ప్రమాణములు లేవు.

ఇప్పుడు నిజామురాష్ట్రమున గుల్బర్గాప్రాంతమం

దలి కల్యాణపట్టణము చిరకాలము పశ్చిమచాళు
క్యుల రాజధానిగా నుండుట చరిత్రప్రసిద్ధము.
బిజ్జలుఁడు మొదటఁ బశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తియుఁ
త్రైలోక్యమల్ల బిరుదాంచితుఁడు నగు మూఁడవ
తైలపదేవుని సామంతుఁడుగానుండి యాతని ప్రతి
నిధిగా క్రీ. శ. 1145—1162 ప్రాంతముల నడు
తర్దవాడి మున్నగు సీమల నచ్చటి మంగళవేఢ
(మంగళవాడ) ప్రధానపట్టణముగాఁ జేసికొని పరి
పాలించుచు క్రీ. శ. 1162 సం॥న స్వతంత్రుఁడై
కాకతి ప్రోలరాజు మున్నగువారి సాయముతో
తైలపదేవు నోడించి కల్యాణపట్టణ మాక్రమించి
దానిని బశ్చిమచాళుక్యరాజ్యమందలి కొంతభాగము
నపహరించెను. అప్పుడు తైలపుఁడు కల్యాణపట్టణ
మును విడిచి యన్నిగేరి, బనవసిమున్నగు ప్రాంతము
లందుండి మిగిలిన రాజ్యభాగములఁ బరిపాలించు
చుండెను. బిజ్జలుఁడు క్రీ. శ. 1168 ప్రాంతమున
మరణింపఁగా నాతనిపుత్త్రులు రాయమురారిసోవి
దేవుఁడు మున్నగువారు క్రీ. శ. 1182 వఱకుఁ
గల్యాణపట్టణమునుండియే తండ్రి సంపాదించిన
చాళుక్యరాజ్యమును బరిపాలించిరి. తైలపుని కుమా
రుఁడు నాలుగవసోమేశ్వరుఁడు క్రీ. శ. 1182 లో
బిజ్జలునిపుత్త్రుల నోడించి తండ్రి గోల్పోయిన రాజ్య

భాగమును మరలఁ గైకొని కొన్నివత్సరములు పరిపాలించెను. అతని యనంతరము దేవగిరి రాజు యాదవజైతుగి, హొయసలరాజు ఇమ్మడి వీరబల్లాళుఁడు చాళుక్యరాజ్యము నాక్రమించి తమరాజ్యములలోఁ గలిపికొనిరి. అంతతోఁ గల్యాణమునఁ జాళుక్యపరిపాలనము పూర్తిగా నంతరించెను.

బిజ్జలుఁడు చంద్రవంశక్షత్రియుఁడని, హైహయాన్వయుఁడని, కలచుర్యవంశ్యుఁడని, సువర్ణవృషభ ధ్వజ లాంఛనాదులు గలవాఁడని యాతని శాసనములవలన గాననగును. ఆతఁడు జైనమతావలంబి యనుట కెట్టియాధారములును లేవు బసవపురాణమునుబట్టియు నట్టిసూచన లించుకేనిఁ గాన్పింపవు. ఆతఁడు నాతని పుత్త్రులు, అద్వైతమతస్థులో, సామాన్యశైవులో యై యుందురు. వారి శాసనప్రసక్తదానములు వివిధమతీయులకు గావింపఁబడినవి బసవనకి, బిజ్జలునకు మతసంబంధికవైషమ్యము లేమాత్రము లేదనియే బసవపురాణమువలన గోచరించును. తోడిమంత్రులు బసవనిమీఁదను, నాతని యనుచరులమీఁదను గొండెములఁ జెప్పినప్పుడుగూడ బిజ్జలుఁడు వాస్తవస్థితులు విచారించి, వారు నిర్దోషులని గ్రహించి వారు ప్రకటించిన మహిమాదికముల కబ్బుర మొందెడివాఁడు. సోమ

సాధునకు బిజ్జలుఁడు పుట్టుకచే కలచుర్యుఁడా, హైహయుఁడా, చాళుక్యుఁడా యను విచారముతోఁ బనిలేదు. మనకవుల కిట్టి సూక్ష్మచరిత్రాంశములపై దృష్టియుండెడిది కాదు. కల్యాణపట్టణముందుండి బిజ్జలుఁడు తత్పుత్త్రులు పరిపాలించినది చాళుక్యరాజ్యము. వారియనంతర మది యచ్చటఁ గొలఁదికాలములో నంతరించినది. సోముఁడు బసవపురాణము రచించునాఁటికిఁ గల్యాణమున బిజ్జలుని సంతతివారు రాజ్యమేఁనర్చుటలేదు. ఈ కారణముల చేతనే యాతఁడు బిజ్జలుని నతనిసుతులను జాళుక్యులుగనే భావించి నమస్కారగద్యలో బసవేశ్వరునిఁ గూర్చి "సాధితచాళుక్యేంద్రాయ నమో" "శాపనిహితచాళుక్యాయ నమో" అనియు, పండితారాధ్యచరిత్రమున

"అవనిలోఁ జాళుక్యు లనుపేరు వారుని
కవిలెను దుడిపించి కల్యాణకటక
మీఁడితభక్తి మహిష్ఠతపేర్మిఁ
బాడుగా శపియించె బసవనమంత్రి"

అనియు వ్రాయుటకుఁ గారణమైనది. (బసవేశ్వరుని పేరనున్న కన్నడవచనములు కొన్నిటిలోఁగూడ బిజ్జలుఁడు చాళుక్యుఁడనియే పేర్కొనఁబడియున్నాఁడు.) మఱియు బిజ్జలుని కొమరులు తండ్రితోపాటువెనువెంటనే నశింపక కొలఁదివత్సర

ములు జీవించియున్నను, దద్విషయమును సరిగాఁ బాటింపక సోమనాథుఁడు బసవపురాణములో

"అంతరాజ్యార్థమై యని చేసి యతని
సంతానమెల్ల నిస్సంతాన మయ్యె"
"బ్రమసి యమాత్యాది భటవర్గ మెల్లఁ
దమలోనఁ జచ్చిరి సమరంబు సేసి"
'బసవని సత్యశాపమునగాఁ జేసి
పసచెడి కటకంబు పాడయ్యె నంత"
"వినియె నంతయు నట సనియెఁ గూడలికి"

అని వ్రాసి యంద ఱావెంటనే చచ్చిరని వారి మరణము కల్యాణపురనాశనము విన్న తరువాతనే బసవఁడు సంగమేశ్వరునం దైక్యమయ్యెనని సూచించి నాఁడు. మల్లికార్జున పండితుని శాపమునంజేసి వెలనాటిచోళుఁడు నాతని సంతతి నశించిరని చెప్పుటలో స్వల్పకాలవ్యత్యాసముల గణింపక పండితారాధ్య చరిత్రములోఁగూడ నాతఁ డిట్లే వ్రాసియున్నాఁడు. కావున నిట్టిపట్ల స్థూలదృష్టితోఁ గవులు వ్రాసిన దంతయు. చారిత్రక ప్రమాణముగా గణింపరాదు. బిజ్జలవెలనాటిచోడుల మరణానంతరము వారిసంతతి కొంతకాలము పరిపాలించినను, వారందఱు నశించు వఱకు బసవేశ్వర పండితారాధ్యులు జీవించియుండి రని మతము తలంప నక్కఱలేదు. చరిత్రజ్ఞులు నిర్ణ

యుంచినట్లు బిజ్జలుఁడు బసవడు నించుమించుగా నేకకాలమున క్రీ. శ. 116౨ ప్రాంతమునను, బసవేశ్వరనిర్యాణమును విని యాతనియనంతర మొకటి రెండువత్సరములలో పండితారాధ్యుఁడు మరణించిరనుటయే సత్యసమ్మతము. శాసనాదికములఁబట్టి చూచిన బిజ్జలుఁడు కల్యాణపురమునఁ బరిపాలించినది రమారమి యాఱువత్సరములు మాత్రమేయని కానఁగును. అంతకుఁ బూర్వ మాతఁడు తైలపదేవుని సామంతుఁడుగా మంగళవాడయందే పాలన మొనర్చెను. ఏకాంతరామయ్య జైనుల నోడించి బిజ్జలునియొద్ద జయపత్రమును గొన్నది యాతఁడు సామంతుఁడుగా నున్నప్పుడే యని యబ్లూరు శాసనమునుబట్టికూడఁ గానఁగును బసవపురాణమును బట్టి బసవఁడు తన మేనమామ బలదేవుని యనంతరము బిజ్జలునియొద్ద మంత్రిత్వము గ్రహించినది కల్యాణపట్టణముననే యని కన్పట్టును బిజ్జలుఁడచట రాజ్యమొనర్చిన యాఱేండ్ల స్వల్పవ్యవధిలోనే బసవేశ్వరుఁడు బలదేవుని కొమరితను బెండ్లియాడి యనంతరమాతనిపదవిని బడసి వీరశైవమతోద్ధరణ మొనర్చియుండుట యసంభవము. కావున నీవిషయమునఁ గూడ మనము సోమునివాక్యములకు సంపూర్ణప్రామాణ్య మొసంగరాదు. మంగళవాడ పండర

పురసమీపమునఁ గల్యాణపట్టణమునకు రమారమి నూఱుమైళ్ళదూరమం దున్నది. బసవని జన్మస్థలము బాగెవాడి కది కొంతదగ్గఱయే. కావున బిజ్జలుఁడు మంగళవాడలోనున్నప్పుడే బసవఁ డాతనిమంత్రిగాఁ జేరి యచ్చటనున్న కాలముననే వీరశైవమతోద్ధరణమును గొంత సాగించి బిజ్జలుఁడు కల్యాణమునకు వచ్చినపు డాతనితోడనే యచ్చటికిఁ దానుకూడ వచ్చియుండునని తలంపఁదగును. హరీశ్వరుఁడు, శివగణదరగళెలో బిజ్జలుని మంత్రిగా బసవఁడు కుదిరినది మంగళవాడయందే యని చెప్పియున్నాఁడు. యథార్థమిట్లుండఁగ జారిత్రకప్రమాణములకు, బసవపురాణవాక్యములకుఁ బూర్వోక్తవిధమున సమన్వయము చేసికొనక, తద్విషయమునఁ గాననగు స్వల్పవైరుధ్యములఁబట్టి లేనిపోని శంకలు గల్పించికొని, దానికి దోడు హరీశ్వరుఁడు, సోమనాథుఁడు బసవని సమీపకాలమువారు గాక చాలఁ దరువాత రెండవప్రతాపరుద్రునికాలమం దుండినవారని భ్రమించి, బసవేశ్వరునియేలిక పూర్వోదాహృతుఁడైన బిజ్జలుఁడుగాక యాతని యనంతరము కల్యాణమున క్రీ. శ. 1177 వఱకు రాజ్యమేలిన యాతని తనయుఁడు రాయమురారి సోవిదేవుని సామంతుఁడుగా తరికాడు ప్రాంతముల క్రీ. శ. 1169—74

నడుమఁ బరిపాలించిన సింద్ వంశ్యబిజ్జణుఁడో, రాయమురారి నాల్గవయేల్బడివత్సరముగు క్రీ. శ. 1171 లో వెలయింపఁబడిన మాడగిహాళు శాసనమున (Epigraphia Indica Vol XV) నుదాహృతుఁడైన చతుర్థకులజుఁడు మాళిగ బిజ్జనాయకుఁడో యైయుండునని భావించి, సింద్ బిజ్జణుని యధికారులు బలదేవనాయక సౌరటూరి దాసిమయ్యలు అమృతరాశిదేవునకు క్రీ. శ. 1174 లో దానముచేసిన ట్లొక శాసనమందున్నందున నందలి బలదేవనాయకుఁడే బసవని మేనమామ యైయుండునని యందుచే సింద్ బిజ్జణుఁడే బసవేశ్వరుని యేలిక కాఁదగునని యూహించుచు శ్రీయస్. శ్రీకంఠశాస్త్రి ఎం. ఏ. గారు కన్నడ సాహిత్యపరిషత్పత్రిక బహుధాన్యవత్సర మార్గశీర్ష సంచికలో వ్యాసమొకటి ప్రకటించియున్నారు. పైయిరువురిలో మాళిగ బిజ్జనాయకుఁడు మంగళవాడ రాజధానిగాఁ బరిపాలించెనని శాస్త్రిగారు వ్రాసియున్నారు కాని యది సరిగాదు వారు పేర్కొన్న మాడగిహాళు శాసనమం దాతని రాజధాని మాళిగపట్టణమని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడినది. అదియే తరువాత మాడగిహాళు నామమున వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. సింద్ బిజ్జణునకైనను మంగళవాడ రాజధానిగానుండి

నట్టు లాధారములు లేవు. శాస్త్రిగా రట్టివేవియు నుదాహరింపలేదు. మఱి యాశాసనమందే రాయమురారితండ్రి బిజ్జలుఁడు తత్పూర్వులు మంగళవాడయందే రాజ్యమొనర్చిరని విస్పష్టముగా నున్నది. ఆకాలమందది పశ్చిమచాళుక్యరాజ్యమున నొకప్రధానస్థానముగా నుండెను. ఇంచుమించుగ నేకకాలమున బిజ్జణ, బిజ్జలనామధేయులు పలుతెగలలోఁ బలువురున్నట్లే బలదేవనాయకులుగూడనుండి యుందురు. కావున సింద్ బిజ్జణుని యధికారి బలదేవనాయకుఁడే, బిజ్జలుని ప్రధానమంత్రియు బసవని మేనమామయు నగు బలదేవమంత్రి యని తలంపరాదు. శ్రీశాస్త్రిగారు పేర్కొన్న సింద్ బిజ్జణుఁడు గాని, చతుర్థకులజుఁడగు మాళిగబిజ్జనాయకుఁడు గాని చాళుక్యులనుటకు, వారొకవేళ మంగళవాడ ప్రాంతమున రాయమురారి సామంతులుగా నేలుబడి గావించినవారయ్యు వారిలో నెవ్వరు నెప్పుడు కల్యాణపట్టణమునఁగూడఁ బాలించిరనుటకు నెట్టి యాధారములు లేవుగదా! పరంపరాగతమైన కల్యాణపట్టణసంబంధము బసవేశ్వరునుండి విడఁదీయుట సరిగాదు. శాస్త్రిగారు చూపెడి దుర్బలకారణము లందుకు సాధకములు కాఁజాలవు. తరతరములనుండి భక్తలోకమున వ్యాప్తిగాంచిన పాట

లందు, కీర్తనలయందు "సంగనబసన", "కల్యాణ బసవ"యను పేర్లతోనే బసవేశ్వరుఁడు కీర్తింపఁబడు చున్నాఁడు కల్యాణమున బసవేశ్వర సంబంధికము లగు సన్నివేశములిప్పటికిని గలవని స్థలజ్ఞులు చెప్పు చున్నారు బసవని గద్దెయని పిలువఁబడు స్థలముపై దుకాణములు పెట్టి వ్యాపారము సేయువర్తకులకు మంచిలాభము కలిగెడిదనియు, నంగచే నాప్రదేశ మేలేటు ఏలము వేయుదురని, వర్తకులు దాని నెక్కువ సొమ్ముకు పాడెదరని తెలియుచున్నది. కావునఁ గొంతకాలము తైలపదేవు సామంతుఁడుగా మంగళవాడలో రాజ్యమొనర్చి క్రీ. శ. 1162 ప్రాంతమం దాతని పశ్చిమచాళుక్యరాజ్యము నందుఁ గొంతభాగ మపహరించి యంతటనుండ కల్యాణపట్టణము రాజధానిగాఁ బరిపాలించిన కడి చుర్యబిజ్జలుఁడే (రాయమురారి సోవిదేవునితండ్రి) బసవేశ్వరుని యేలికయని ఘంటాపథముగఁ జెప్పఁ దగును. సుప్రసిద్ధచరిత్రజ్ఞు లందఱి యాశయ మదియే. జైనులువ్రాసిన గ్రంథములలోఁ గూడ నీవిషయమున మాత్రము వైరుధ్యమేమియు లేదు. బసవేశ్వరుని యనుచరులు బిజ్జలుని వధించినప్పు డాతనిపుత్త్రుఁడు రాయమురారియే బసవేశ్వరుని పట్టికొనుటకై సైన్య ముతో వెన్నాడెనని యాగ్రంథములం దున్నది.

కావున శ్రీకంఠశాస్త్రిగారి యూహలు నిరాధార ములు, భ్రమప్రమాదజనితములనియే గమనింపఁదగును. కన్నడసాహిత్యపరిషత్పత్రికయందలి వారివ్యాసమున కాంధ్రానువాదము "బసవేశ్వరునిగూర్చి క్రొత్తచరిత్ర"అనుపేరితో విభూతిపత్రిక సంపుటము 1 సంచిక 3 లోఁ బ్రకటితమైనది. ఈవిషయములఁ గూర్చి విశేషాంశము లెఱుఁగఁ గోరువా రా వ్యాసమును, ఆపత్రికయందే సం॥1 సంచిక 7, సం॥1 సంచిక 4 లలోనే బ్రకటించిన "బసవేశ్వరుఁడు. బిజ్జలుఁడు," "బసవేశ్వరునిగూర్చిన శాసన సామగ్రి" యను వ్యాసములఁ జూడఁదగును.

వీరశైవమతోద్ధరణము - బసవని సంస్కారణములు

అద్వైతమతోద్ధారకుఁడైన యాదిశంకరునివలెనే బసవేశ్వరుఁడుగూడఁ జిరకాలము జీవింపలేదని తెలియుచున్నది. శివతత్త్వచింతామణి యనుగ్రంథములో నాతఁడు క్రీ. శ. 1159 సిద్ధార్థిసంవత్సరములో జన్మించినట్లున్నదఁట. మఱికొంద ఱాతఁడు క్రీ. శ. 1132 లో జనించెనని వ్రాసియున్నారు. వైశాఖశుద్ధతదియ యాతని జన్మతిథి యని కర్ణాట దేశీయు లాదినమున బసవజయంతి జరుపుచున్నారు. ఏది యెట్లున్నను బసవఁడు జీవించినది నలుబదియేండ్ల లోపుమాత్రమేయని తెలియుచున్నది. వీరశైవము

బసవేశ్వరోపజ్ఞ మెంతమాత్రము కాదని యది యత్యంత ప్రాచీనమైనదని శివపంచవదనోద్భవులగు పంచాచార్యులే తన్మతస్థాపకులని మున్నే చెప్పి యుంటిని. అది క్షీణదశను బ్రాపింపఁగాఁ దదుద్ధరణమునకయియే బసవేశ్వరుఁ డవతరించెనని బసవపురాణము చెప్పుచున్నది. బసవని వివాహసందర్భమున బసవపురాణమునఁ జెప్పఁబడిన

"రండు భక్తులఁ బిలువుండు మీ రెవరు
వొండు వేగమ తోడితెండు తెం డనుచు
నిటవచ్చు నయ్యల కెదురు వచ్చుచును
నటవచ్చు నయ్యల కర్థి మ్రొక్కుచును
సింహాసనస్థులఁ జేసి యాకర్మ
సంహారమూర్తుల చరణముల్ గడిగి"

అనువాక్యములవలననే బసవేశ్వరుఁడు కర్మసంహారులైన వీరశైవులలోఁ గలిసి వారి నర్చించెనని స్పష్టమగుచున్నది. వీరశైవమునకుఁ బ్రధానాంగము లింగధారణము. ఆదీక్షనొంది శివజీవైక్యజ్ఞానరూపకమగు మోక్షము సాధించుటకు నందఱకు నధికారము గలదు. భరతఖండమునఁ జాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థ యెప్పు డేర్పడెనో యిదమిత్థముగ నిర్ణయింపఁ జాలము. కాని యేకులజులైనను భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యములచే నుత్తమస్థితిని గాంచుటకు వేదాంతమత

మెన్నఁడు నెట్టి యాటంకములను గలిగింపలేదు. వీరశైవదీక్షితులకు, ఆణవ కార్మిక మాయామలములు దగ్ధములై తొంటికులములు నశించుటచే నట్టివారి పూర్వజాతిఁ జింతింపరాదనుసిద్ధాంత మనాదినుండియు నున్నదేగాని నూతనముగాదు. కాని మనదేశమున వర్ణవ్యవస్థ చిరకాలమునుండి నెలకొనియున్న కారణమున బ్రహ్మ క్షత్త్రియ వైశ్య శూద్రులనుండి క్రొత్తగా వీరశైవదీక్షనొందువారికి వారివారి కులముల ననుసరించి మునుముందు తన్మతాచార ధర్మశీల నిర్వహణవిషయమున బ్రాహ్మణున కిన్నివత్సరములు, తక్కినవారి కిన్నిన్నివత్సరములునని కొంతకొంతకాల వ్యవధి నేర్పఱచి యాగడువు గడచిన మీఁదటనే దీక్షనొసంగు నాచారము చాలఁగాలమునుండి పాదుకొనియుండినట్లు కన్పట్టును. ఇట్టి కాలనియమాది నిర్బంధములవలననే వీరశైవము గుంటపువ్వులుపూయుచు విస్తరింపక బసవేశ్వరాదులకుఁ బూర్వము క్షీణదశయందుండియుండును. బసవేశ్వరుఁడీనియమముల సడలించి ప్రధానసూత్రమునే ముఖ్యముగఁ బాటించి, "సంఘేశక్తిః కలౌయుగే" అనుసూక్తిని గణించి, ఏకులజులైనను వారి పూర్వాచారధర్మముల విడిచి సదాచారముఖ్యములగు పంచాచారము లవలంబించి యష్టావరణములు

గ్రహించినచో, సత్వరముగనే వీరశైవమతావరణమునఁ జేరదగునని యుద్బోధించి, తనదివ్యశక్తి ప్రభావములచే నతికాలములోనే యసంఖ్యాకజను లీమత మవలంబించు నవకాశములు గల్పించి, కర్ణాటమహారాష్ట్రదేశములందు దానిని విస్తరింపఁ జేసెనని, యిదియే పంచాచార్యుల మతవ్యవస్థ కాతఁడు గావించిన ప్రధానసంస్కరణమై యుండు నని తోఁచుచున్నది. మద్యమాంసాహార విదూరమైన శౌచము సదాచారమునకు ముఖ్యము. అష్టావరణపంచాచారసంయుతులే సరియైన వీరశైవులు. కావునఁ దమ పూర్వాచారము లెట్టివైనను వానిని విడనాడి, సదాచారాదుల స్వీకరించి వీరశైవదీక్ష నొందినవారు జీవనోపాధికేయే వృత్తులఁగైకొన్నను, ఆచారాదికములలో సాధర్మ్య మొందుటచే వారి తొంటికులముల విస్మరించి యందఱకు సహభోజనాదిరూపకమైన పొత్తును గలిగించి బసవేశ్వరుఁ డామూలకముగ సంఘాభివృద్ధిని సత్వరముగ సాధించియుండును. భ్రమరకీటన్యాయమున కీటము భ్రమరమై తాదాత్మ్య మొందినపుడు దాని పూర్వస్థితికిఁ బ్రసక్తి యుండనేరదు గదా! "స్వమార్గనిరతాచారైః సహవాసం సమాచరేత్" (స్వమార్గాచారనిరతాః స్వజాతీయా ద్విజాస్తుయే" అని

పాఠాంతరము) "తేషాం గృహేషు భుంజీతఁ నే
తరేషాం కదాచన" అను సిద్ధాంతశిఖామణి ప్రోక్త
ధర్మ మిందుకు సాధకమేగాని బాధకము గాదనియే
నాతలంపు. లింగధారులయ్యు సదాచారశీలములు
లేనివారు కొందఱు కర్ణాటాంధ్ర దేశములం దిప్పు
డున్నారు. వారు వీరశైవసంఘమున సదాచార
సంపన్నులతో సహభోజనాదిరూపకమైన పొత్తు
లేక వేర్పడియేయున్నారు. అట్టివారు కొంద ఱా
నాఁడుగూడ సంఘాభివృద్ధికై యీమతావలంబనముఁ
జేసియున్నను నిప్పటివలెనే యిప్పుడుగూడ వారు
సదాచారసంపన్నులతో భోజనపు బొత్తు లేకయే
యుండియుందురు. ఎట్టినియమములులేక సదా
చారము గలవారికి లేనివారికిఁగూడ బసవేశ్వరాదు
లానాఁడు పొత్తు గుడిపిరనుట కెట్టియాధారములు
లేవు బసవేశ్వరుని పూజఁనొందిన శివనాగుమయ్య
ప్రభృతులు వారో వారిపూర్వులో మొదట హీన
వంశజులయ్యు వీరశైవదీక్షితులైనవెంటనే సదా
చారసంపన్నులైన తదితరవీరశైవులతో సమాన
ధర్మము వహించినవారే యని యెన్నఁదగును.

"ఎట్టి దుర్జాతిని బుట్టిన నేమి
యెట్టును శివభక్తుఁ డిలఁ బవిత్రుండు"
"శునక గార్ధభ మచ్ఛ శుక దర్దురాది
జాతములెల్లజనితమునీంద్రాది

శివభక్తిఁగాదె విశిష్టములయ్యె"
"వేదంబులాదియో విధికల్పితంబు
లాదియో జాతుల కది యెట్టులనినఁ
జను వేద చోదిత జాతులు రెండు
విను ము ప్రవర్తకంబును నివర్తకము
భవకర్మసంస్కారి భువిఁ బ్రవర్తకుఁడు
శివకర్మసంస్కారి భువిని కర్తకుఁడు
సన్నుత వేదార్థచరితంబు లుండ
మొన్నఁబుట్టిన కులమ్ముల మాటలేల
ప్రవృత్త మగునట్టి జాతులు గావె
యష్టాదశంబులు నవిచేల చెప్ప
మిక్కిలి పదునెనిమిది వర్ణములకు
నిక్కమారయ భక్తనిచయంబు కులము"
"అతిశయలింగదీక్షితుం డైనయట్టి
ప్రతినంత్యజుండని మతిఁ జూడనగునె"
"గురుకరస్పర్శచేఁ గులమొక్కఁడౌట
యరిదియే యట్ల యంత్యజుఁడు నగ్రజుఁడు"
"ధర 'నుమా మాతాపితారుద్ర' యనఁగ
పరికొక్క తల్లి ప్రజలకు వేఱద్ది"
ఇత్యాదిగా బసవేశ్వరుఁ డొనర్చిన తర్కములఁ బర్యాలోచింప నాతఁడు గావించిన సంస్కరణములు వేదవేదాంతార్థసమ్మతములే యని గోచరించును.

ఇట్టిసంవాదము లే వయస్సులో బసవనికన్నఁ బెద్దయై యాతని కించుకపూర్వుఁ డనఁదగు కెరెయపద్మరసు రచించిన దీక్షాబోధయందును గాననగును. కావుననే సోమనాథుఁడు "బసవలింగ" మకుటముతోఁ దాను గచించిన చతుర్వేదసారము సవైదికమని యుగ్గడించుటయేగాక బసవోదాహరణములో బసవేశ్వరు నిట్లు స్తుతించినాఁడు.

"దివ్యాగమ మార్గవర్తి" వేదాంతార్థ
రహస్యభేద పిశునవ్యాపారపారంగత
ప్రౌఢప్రక్రియ వాక్ప్రపంచరచనాచాతుర్య ధుర్యాశయం"
"వేదాంతోదిత వీరశైవ సమయాచార వ్రత ప్రక్రియా
చర్యాదేశికసార్వభౌమ మహిమభ్రాజిష్ణవే జిష్ణవే"
"వేదవిరుద్ధాచార పరిద్వేషి
నాద సుధాప్రీణిత పురద్విషి"

బసవేశ్వరుఁ డుద్ధరించిన యీ వేదాగమసమ్మత సంస్కరణము నుద్దేశించియే

"ఉర్వి వారికెల్ల నొక్కకంచము బెట్టి
పొత్తుఁగుడిపి కులము పొలియఁజేసి
తలను జేయిబెట్టి తగనమ్మఁ జెప్పరా
విశ్వదాభిరామ వినురవేమ!"

అని వేమన శివయోగికూడ గాన మొనర్చినాఁడు.

బసవేశ్వరుఁడేగాక యాతనికి ముందుండిన శ్రౌత మార్గశైవులలో విజ్ఞులైనవారు ఉద్భటారాధ్యుఁడు, శ్రీపతిపండితుఁడు మున్నగువారుగూడ నిట్టి ధర్మమును బాటించినట్లు వారిచరిత్రములఁబట్టి కానవగును. "నిస్త్రైగుణ్యే పథివిహరతాం కోవిధిః కో నిషేధః" అని హాలాయుధుఁడు వ్రాక్రుచ్చెను. బసవేశ్వరునివంటిసంస్కర్త యవతరణము కతననే వీరశైవమతోద్ధరణము దక్షిణహిందూస్థానమున జరిగి యామత మచ్చట విస్తృతిఁ గాంచినది. అట్టివాఁ డవతరింపని లోపముననే యుత్తరహిందూస్థానమున నట్టిది జరుగలేదు. అచ్చటఁ గాశీకేదారములందలి పంచాచార్యసింహాసనములు నిలిచియున్నను, వీరశైవసంఘముమాత్రము నామావశిష్టముగ నున్నది.

పూర్వముద్రణములు - ప్రస్తుతముద్రణము

సోముని బసవపురాణమును మొట్టమొదట 1896 సంIIలో ఏలూరు వాస్తవ్యులు శ్రీకందుకూరిశ్రీశైల వీరభద్రవరప్రసాదరావుగారు ప్రాఁతకాగితములపై, ఒకేపాఁతగల యచ్చులో ముద్రించియున్నారు. అట్టి యచ్చులోనే 1909లో వరంగల్ వాస్తవ్యులు శ్రీముదిగొండశంకరారాధ్యులవారు పండితారాధ్య చరిత్రమును ముద్రించియున్నారు. రెండునుగూడ సరిగాఁ బరిష్కృతములుగాక యచ్చుతప్పులతోఁ

గూడ నిండియున్నవి. మత గ్రంథములు ద్విపద కావ్యములు నగుటకుఁదోడుగా నివి యిట్టిస్థితిలో ముద్రితమగుటచే పాఠకలోకమున కాకర్షకములు కావయ్యెను. ఇందుచే సోమనాథుని కళా ప్రతిభానైపుణ్యములలోకము బాగుగా గుర్తించు నవకాశము లేకుండెను. ఈపరిస్థితులఁజూచి మతదృష్టితోఁ గాకున్నను గావ్యకళాదృష్టితోనైన నీ గ్రంథములను బరిశుద్ధముగఁ బరిష్కరించి చక్కఁగా ముద్రింపవలసిన యావశ్యకతను హెచ్చరించుచు, ఆంధ్రపత్రిక దుందుభి (1922) సంవత్సరాది సంచికలో సోమనాథునిఁగూర్చి యొకవ్యాసమును బ్రకటించియుంటిని. దానిపై కీ॥ శే॥ శ్రీదేశోద్ధారక కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుపంతులుగా రభిమానముతో నీ యుద్యమమునకుఁ బూనుకొని 1926 లో తమ యాంధ్ర గ్రంథమాలికలో బసవపురాణమును పెద్దసైజున శ్రీవేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి పరిష్కరణముతో ద్విపదపాదములు రెండేసి యొకపంక్తిగాఁ గూర్చి ముద్రించియున్నారు. అప్పటికిఁగూడఁ గాగితముల కఱవుండుటచే పంతులుగా రాముద్రణమును మంచి కాగితములపైఁ గావింపరైరి. అటుతరువాత నిరువదియైదువత్సరములు గడచినను నిది పునర్ముద్రితము కాలేదు. సుప్రసిద్ధసంస్కృతాంధ్ర గ్రంథ

ప్రకాశకులు, భాషోద్ధారకులు శ్రీవావిళ్ల వేంకటేశ్వరశాస్త్రులుగారీగ్రంథమును చిన్నసైజున పంక్తికొక్కపాదమే కూర్చి గ్లేజుకాగితములపై చక్కగాఁ బునర్ముద్రణము గావింపఁదగిన యావశ్యకతను గ్రహించి నన్నీముద్రణమునఁ దమకుఁ దోడ్పడవలసినదని యాదేశించిరి. ఇందుకు నా యశక్తి, యనర్హత లెన్నఁగా నెఱింగినవాఁడనయ్యుఁ గాదన్న వారన్యథా తలంతురన్న భయముచే వారి యాజ్ఞకు బద్ధుఁడను గావలసివచ్చినది. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు పరిష్కరించిన ముద్రణములో ముద్రితపాఠములు గొన్నిటికి పుటలయడుగున వ్రాఁతప్రతులందలి పాఠాంతరములుగూడ కొన్ని చూపఁబడినవి. ఈ ముద్రణములో శ్రీవేంకటేశ్వరశాస్త్రిగారట్టిపనికిఁ బూనుకొనలేదు. దేశము నలుమూలల వ్రాఁతప్రతులనేకములున్నప్పుడు వానిలో మనకు దొరకిన యేకొలఁది ప్రతులనోచూచి చేసెడిపాఠాంతర సూచనలెప్పుడు నసమగ్రముగనే యుండఁగలవని చెప్పక తప్పదు. అందువలనఁ బూర్వముద్రణములను, కొన్ని వ్రాఁతప్రతులను బురస్కరించికొని యర్థసంగతములగు నుత్తమపాఠములనే గ్రహించి యీముద్రణము గావింపఁబడినది. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు కొన్ని యెడలఁ గవిహృదయ సమ్మతములని తలంపఁదగు

పాఠములనడుగునఁ బాఠాంతరములుగఁ గన్పఱచి తద్వ్యతిరిక్తపాఠములను, సోమనాథుని ఛందోవ్యాకరణరీతులఁగూర్చి తమ యాభిప్రాయములను సమర్థించి కొనుటకుఁగాను గ్రంథమునందు గ్రహించి యున్నారు. ఈసంగతి కొంతముందే ముచ్చటించి యుంటిని. ఇందుకు మఱొకదృష్టాంత ముదాహరింతును. బసవేశ్వరుని జన్మఘట్టములో

"షోడశదళ పద్మసురుచిర సౌఖ్య
క్రీడావిలోలుఁడై కేరి యాడుచును"

అని కొన్ని వ్రాఁతప్రతులందలి పాఠము ఏలూరు ప్రథమముద్రణములోఁ గైకొనఁబడియుండఁగా, సోమనాథునకు ల, డల ప్రాసము సమ్మతమని నిరూపించుటకుఁ గాఁబోలు రెండవపాదమును "కేలివిలోలుఁడై యోలలాడుచును" అని శాస్త్రిగారు ముద్రించినారు. సోమనాథున కీప్రాసము సమ్మతమైనను గాకున్నను ద్వితీయపాదారంభమందలి "క్రీడా" శబ్దములోని సంయుక్తాక్షరము రేఫయగుటచే ప్రథమపాదాంతమందలి "సౌఖ్య"శబ్దములోని యంత్యమాత్రాక్షరము గురువు కానప్పు డాపాదము నట్లు మార్చుట యనవసరము గాదా! అవతారికాభాగములో శిష్యప్రతానసేవితుండగు మండెగ మాదిరాజునొక

గురూత్తముని విషయమున “అని వినుతింపంగ నాచార్యమహిమ” అని ప్రథమముద్రణములో నుండఁగా “ఆశ్చర్యమహిమ”అను నొక వ్రాతప్రతియందలి యపపాఠమును శాస్త్రిగారు స్వీకరించినారు. గ్రంథారంభమున ప్రమథుల విషయమున “త్రిభువన ప్రమథుల” అనెడి యపపాఠవిశేషణము పూర్వముద్రణములు రెంటియందునుగూడ నున్నది. ఇచ్చట “త్రిభువన ప్రథముల”అనునదియే సరియైన కవిపాఠము. చివరనున్న యర్థవివరణము చూడఁదగును. ఒండు రెండుచోట్లఁ గొన్ని పాదములు గూడ శాస్త్రిగారి ముద్రణములో లుప్తమైనవి. ముద్రాపకుల ప్రమాదముననే యది జరగియుండును. ఆపాదము లచ్చటనున్నఁగాని యర్థసందర్భము చెడుటయేగాక ప్రాసభంగములుగూడ వ్యక్తమగును. “అక్షణమ” అనురూపము (తత్క్షణముననే యనునర్థమున) శాస్త్రిగారిముద్రణములో గ్రంథమందంతటను గైకొనఁబడినది. పండితారాధ్యచరిత్ర ముద్రణములో శ్రీచిలుకూరి నారాయణరావుగారు గూడ నిట్లేయుంచిరి. ఈరూపము సాధువనితోఁచదు. “ఆక్షణమ” అనియే సోమనాథుఁడు దానిని వ్రాసియుండునని నాయభిప్రాయము. క్షకారము సంయుక్తా

క్షరమునియే యెల్లరు నంగీకరించుచున్నారు. అట్టిచో త్రికసంధిసూత్రములచే "అక్షణము" అనురూపమెట్లు సాధువు కానేర్చును? నన్నయ్య, వేములవాడ భీమకవి "ఈక్షణమ", "ఈక్షితి" ఇత్యాదిగా క్షకారమునకు ముందు దీర్ఘస్వరమునే వాడినట్లు కానవచ్చును. కావున నేను "ఆక్షణమ" అనురూపమునే యిందుఁ గైకొంటిని "చూఁపఁదడవ", "ప్రవేశింపఁదడవ" ఇత్యాదిరూపములు సోమనాథుఁడు "చూఁపఁగనే", "ప్రవేశింపఁగనే" యనునర్థములలోఁ బలుతావులఁ బ్రయోగించియున్నాఁడు సాధారణముగా నిట్టివి పాదాంతమునందే కానవచ్చును. ఇట్టిచోట్ల శాస్త్రిగారు "తడవ"శబ్దమును కళగానే సర్వత్ర గ్రహించియున్నారు. నారాయణరావుగారిది అవ్యయమని వ్రాసిరి. క్రియాపదమైనను, అవ్యయమైనను "మొదలుపెట్టఁగ", "యత్నింపఁగ" అనునర్థముననే సోమనాథుఁ డీశబ్దము వాడియుండినని యది ద్రుతప్రకృతికమే కాఁదగునని తలంచి యిందట్లు గ్రహించితిని. సప్తమీవిభక్తిప్రత్యయమైన "అందు" సముచ్చయార్థక ద్రుతముందుపైఁ జేరినప్పుడుతప్ప "కళ"యే యని, "ఎందు వోయెదు" మున్నగు భారతప్రయోగములు, "ఇందు ప్రత్యక్ష

మయ్యె" అను యుద్ధమల్లుని శాసనమందలి ప్రయో
గము నిందుకు దృష్టాంతమని మద్గురువర్యులు శ్రీ
మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు "ఆంధ్ర
భాషానుశాసనమున" వ్రాసియున్నారు. కాని యం
దుకు సాధకములైన ప్రయోగములు ప్రాసస్థానము
లందు భారతాదులలోఁ గానరావనియే తోఁచు
చున్నది. సోమనాథుని ద్విపదలలోనిది తఱచు
పాదాంతమునందే కానవగుచు. దీని నాతఁడు కళ
గానే గ్రహించియుండునని తలంచుటకు సాధకమైన
ప్రయోగములు నా కాతని యనుభవసార చతు
ర్వేదసార పద్యములందును ప్రాసస్థానములలోఁ
గానరాలేదు. ప్రభాకరశాస్త్రిగారి పరిష్కరణములో
నిది సర్వత్ర ద్రుతప్రకృతికముగనే గ్రహింపఁబడి
నది. ఈగ్రంథమునను "ఎందు వోయెడు" అనురూప
ములు పారమధ్యములం దెడనెడఁ గొన్ని వ్రాత
ప్రతులందు, ఏలూరుముద్రణప్రతియం దున్నవి.
కాని శాస్త్రిగా రవి పాఠాంతరములుగాఁజూపి
"ఎందు, అందు, ఇందులు" ప్రథమాంతముగాఁ
గళగాఁ జెప్పఁదగియున్నవి యని వ్రాసి గ్రంథము
నందుమాత్రము "ఎందు బోయెడు" అనియే
ముద్రించియున్నారు. ఇందుచే నే నీవిషయమున

మార్పేమియుఁ గావింపనైతిని. సప్తమాశ్వాసమందలి యుద్భటుని కథలో నాతఁడు పొత్తు సేసిన భక్తురాలే కులమునకుఁ జెందినదో పూర్వముద్రణములందలి "ప్రాణేశ సద్భక్తిపరురాలు" అను పాఠమువలన వ్యక్తము కాదు. ఉద్భటుఁడు భోజుని గురువు, మహాభక్తుఁడు, పండితుఁడు. అట్టివాఁడు కులహీనులనుగూడి నాఁ డేమి పాపమని బ్రాహ్మణులు భోజునకు మొఱవెట్టిరి. రాజది విని వినియు వినని యట్లూరకుండెను. "ప్రాణేశ" అనునది కవిపాఠమై యుండదు. సప్తమాశ్వాసము అంత్యజులయ్యు శివభక్తికలిమిచే విశిష్టతఁ గాంచిన భక్తుల కథలతో నారంభమైనది. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు "బాణిస" అను పాఠాంతరమును పుటయడుగునఁ జూపినారు. అదియు సరిగాదు ఇచ్చట కవిపాఠము "పాణిసి" (చండాలస్త్రీ) అయియుండును. ఈపదము నిట్టి యర్థమున గౌరన, శ్రీనాథుఁడుకూడ వాడియున్నారు. పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు తన పద్యానువాదములో నీ పాఠమునే గ్రహించినాఁడు. కాని యచ్చులో "బాణిస జొమ్మనమనుసతి" అని తప్పుగా ముద్రితమైనది. ఈసందర్భమున సరియైనపాఠములను శుద్ధపత్రికలోఁ జూపినాఁడను. ఈ క్రింది పాదములందు

యతిభంగము కాన్పించును. పూర్వముద్రణములు రెంటియందు నివి యట్లే చూపఁబడినవి. సోమనాథు నకు నామాఖండయతి, సిద్ధసమాసాంతర్గత పదా ఖండయతి సమ్మతములేగాని రెండవపాదమునఁ గానవచ్చునట్టి యతి సమ్మతముగాదు. ఇచ్చట పాదా రంభమందలి నకారము ద్రుతముయొక్క కూడికచే వచ్చినదే గాని యచ్చటి తొలియక్షర మచ్చే గదా! ఇట్టిది యఖండయతికి లక్ష్యమే కాఁజాలదు. కావున నీరెండు తావులనుకూడ కవిహృదయ మనుసరించి శుద్ధపత్రికయందు సవరణల సూచించితిని. ఇట్లే పలు తావుల పూర్వముద్రణపాఠములకు, భిన్నపాఠము లను గ్రహించియుంటిని.

ఆ 5 —

*"వ్రస్సి యెంతయుఁ జ్రమంపడి యిట్లు"

పుట 348

"నిచ్చటి మృగముల నెరిఁ బొలియించి"

పుట 396

---

* పండితారాధ్యచరిత్ర పీఠికలో శ్రీ చిలుకూరి నారాయణ రావుగారు వ్రాసిన కొన్ని యంశములపయి శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రి గారు తిరుమలదేవస్థాన ప్రాచ్యపరిశోధనసంస్థ వారి పత్రికలో (Vol. IV 1943 Part I) విమర్శనము ప్రకటించి

ప్రస్తుతముద్రణపాఠములను సావధానముగా పూర్వముద్రణపాఠములతోఁ బోల్చి గుణదోషము లను నిర్ణయింప సహృదయులే ప్రమాణము. నా యశక్తి, యజ్ఞానము, అనారోగ్యము, దూరనివా సము కారణములుగా నిందనేక దోషములు దొరలి యుండును. కృపామతితో వానిని సరిచేసి కొనవిద్వ ద్రాజహంసములకుఁ గైమోడ్పు లర్పింతును. విశేష వ్యయప్రయాసములతో నీముద్రణమును నిర్వహిం

యున్నారు. దానిలో "మామిడి, మావిడి" శబ్దముల నిష్పత్తిని గూర్చి చర్చించు సందర్భమున, ఆంధ్రకర్ణాటభాషలలోఁ గొన్ని శబ్దములందు మ, వ, లకు మాఱుపాట్లు గల్గెడివని, "ప్రస్ని .." అను పాదమునఁ గొన్ని వ్రాఁతప్రతులలో "శ్రవంపడి" యను రూపమే యున్నదని, కావ్యాలంకారచూడామణిలో విన్నకోట పెద్దనగూడ "వసుమతి గారవించుచు శ్రవంపడకుండిన ..." "క్రవముగాఁ దత్సమమును దద్భవము ." అని శ్రమ, క్రమ, రూపములకుమాఱు వాడి యుండెనని వ్రాసియున్నారు. కాని వారి బసవపురాణ ముద్రణములోఁ బైపాదమున "శ్రమంపడి" యనియే యున్నది పయి పక్షములో దానిని "శ్రవంపడి" యని మార్చికొన్నఁ జాలును ఇట్టి ప్రయోగములు మఱికొన్ని సోమనాథుని కృతులలోఁ గానరానందునఁ దత్సమపదములం దిట్టి మాఱుపాటాతనికి సమ్మతమో కాదో యూహింపఁ జెప్పఁ జాలము.

చిన శ్రీవేంకటేశ్వరశాస్త్రులుగారికి నిరంతరాయురా రోగ్య సౌభాగ్యములఁ బ్రసాదించుఁగావుతమని సోమశేఖరుని, నాతనియం దైక్యమైన సోమనాథునిఁ బ్రార్థించుచున్నాను.

ఏలూరు ప్రతిలో నీక్రిందిపాదము లాయా తావుల నధికముగానున్నవి. ఇవి కొన్ని వ్రాఁతప్రతు లలోనుండి మఱికొన్నిటిలో లోపించియుండును. ప్రభాకరశాస్త్రిగారి ముద్రణమందును, ప్రస్తుత ముద్రణమందునుకూడ వానిని జేర్పలేదు. అవి లేకున్నను గథాసందర్భమునకుఁగాని యర్థసంగతికిఁ గాని లోపములేదు. వలయుచోఁ బాఠకులు వానిని గూడఁ జేర్చికొని పఠింపఁదగును.

కాకినాడ,
నందన, మార్గశీర్ష,
శుద్ధసప్తమీ
సోమవారము

ఇట్లు,
విద్వద్విధేయుఁడు
బండారు తమ్మయ్య.

ఏలూరి ప్రతిలోని అధికపాఠములు
164-వ పుట చూచేది.

విషయసూచిక

తృతీయాశ్వాసము

విషయము | పుట

విషయము — పుట

పంచమాశ్వాసము

షష్ఠాశ్వాసము

విషయము		పుట

వేలూరు ప్రథమముద్రణనుండలి

అధికపాదములు

ఆశ్వా సము	పుట	పంక్తి తరువాత	
1	56	2	సడిసన్న భసితాది శాసనధరుల మృడుఁడుగా మది నమ్మిమీ! బసవన్న
2	86	17	సౌందర్యంబు బసవ, సాధ్యుల బసవ! నందీశ బసవ! యానందంబు బసవ!
,,	93	10	ఏనప్రాణంబుగా క్రీప్రమథులకు మానుగాఁ బ్రాణంబు మఱొకండు గలఁడె?
3	182	4	వలపలి కింకొకవనితఁ గామించి యల నాఁటితపము సేయంగ వచ్చితివొ
,,	210	20	పుణ్యాయతనములఁ బుణ్యతీర్థములఁ బుణ్యనదీనద భూప్రదేశముల వనదుర్గ గిరిదుర్గ వరదుర్గములను ఘనతర బిలగుహాగహ్వరంబులను
,,	221	2	పరమకాష్ఠీభూత భావనఁ దగిలి ధరఁగాష్ఠముల భాతిఁ దనరు సన్మునులు
7	544	20	ఊరకుండుఁడు మీర లుర్వీశునొద్ద వీఱిఁడి మాటలు విడఁబుచ్చి యసిన

శ్రీ శివాయగురవేనమః.

శ్రీ పాల్కురికి సోమనాథ ప్రణీత

బసవపురాణము

ప్రథమాశ్వాసము

శ్రీ గురుదేవు నంచితగుణోత్తంసు
యోగీంద్రహృదయపయోజాతహంసుఁ
బరమకృపామూర్తి భక్తజనార్తి
హరుఁ ద్రిజగత్ప్రస్ఫూర్తినానందవర్తి
భవరోగవిచ్ఛేది భక్తవినోది
శివతత్త్వసంపాదిఁ జిరతరామోది
నిత్యస్వరూపు నున్మీలత్ప్రతాపుఁ
బ్రత్యయగతపాపు భక్తప్రదీపు
భావనాతీతు సద్భావనోపేతు
పావయవఖ్యాతు నమితు నజాతు
నాద్యంతరహితు వేదాంతార్థసుహితు
విద్యాత్మసహితు సంవిత్సౌఖ్యమహితు
భక్తపరాధీను భక్తనిధాను
భక్తసమాధాను భక్తావధాను
భక్తపరంజ్యోతి భక్తవిభూతి

భక్తదుఃఖారాతి భక్తానుభూతి
భక్తప్రజత్రాణు భక్తధురీణు
భక్తజనప్రాణుఁ బరమకళ్యాణు
మన్మనోరమ్యు నిర్మలభావగమ్యుఁ
జిన్మయు సౌమ్యు భజించి కీర్తించి,
యుల్లమున మదీయవల్లభుఁ జెన్న
మల్లికార్జునదేవుఁ దెల్లగా నిలిపి,
సముదితసారూప్యశాశ్వతతనులఁ
బ్రమథులఁ ద్రిభువనప్రథములఁ దలఁచి,
ప్రకటలింగైక్య పురాతనభక్త
నికరంబు శివునంద నిష్ఠించి కాంచి,
వ్యక్తలింగముల సద్భక్తిరసాభి
షిక్తుల నూతనభక్తులఁ దలఁచి,
బసవచరిత్ర యివ్వసుమతి మీఁదఁ
బసరింతుఁ దత్కథాప్రౌఢి యె ట్లనిన:—
శ్రీమన్మహాదేవుసింహాసనంబు
హైమవతీశువిహారస్థలంబు
హరునిభక్తులకు నేకాంతవాసంబు
పరమయోగులకు హృత్ప్రమదావహంబు
నరులకుఁ గర్మసంహరణైకహేతు
వరయంగ సురలకు నాశ్రమభూమి
సకలతీర్థములకు జనయిత్రి యగుచుఁ